

Зарубіжна література

Підручник

для **9** класу
закладів загальної
середньої освіти

За редакцією
докторки філологічних наук,
професорки
ОЛЬГИ НІКОЛЕНКО

I півріччя

Київ
а | Видавничий центр «Академія»
2025

Авторський колектив:

О. Ніколенко, Л. Мацевко-Бекерська, Н. Рудніцька, Л. Ковальова,
В. Туряниця, Н. Базильська, О. Гвоздікова, К. Ніколенко, Л. Таболіна

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5—9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тіхоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.), затвердженої Міністерством освіти і науки України (наказ № 1226 від 10 жовтня 2023 р.).

е-додаток (інтерактивний
електронний додаток):
<https://lazel-academia.online/>

© Ніколенко О., Мацевко-Бекерська Л.,
Рудніцька Н., Ковальова Л., Туряниця В.,
Базильська Н., Гвоздікова О.,
Ніколенко К., Таболіна Л., 2025
© Штогрин В., дизайн книжки, 2025

Книжки і свобода

Дорогі учні та учениці!

Вам випало жити в надскладний час, коли Україна обстоює незалежність і територіальну цілісність. Триває зіткнення добра і зла, життя і смерті, людяності й жорстокості. Ідеться не лише про фізичне виживання кожного з нас, а й про духовне виживання української нації. За останні роки ми зазнали багато болючих утрат. Зокрема, унаслідок агресії знищено десятки тисяч українських бібліотек, мільйони книжок. Але наші захисники та захисниці мужньо боронять Українську державу і роблять усе можливе, щоб ви жили, вчилися і мали прекрасне майбутнє.

Освіта і художня література завжди мали важливе значення. Ще у XVIII ст., яке називають добою Просвітництва, люди в Європі розуміли, що без книжок неможливо побудувати цивілізоване суспільство й демократію. Видатні діячі того періоду Йоганн-Вольфганг Ґете і Фрідріх Шиллер у німецькому місті Веймарі не тільки писали художні твори, а й упорядковували бібліотеки, відкрили театр, глибоко вивчали рідну культуру. Вони вважали, що чим більше нація буде читати, тим вона буде вільнішою і міцнішою духовно. Ці ідеї особливо важливі для нас нині. Книжки допомагають ставати морально стійкими, зберігати ідентичність, відчувати національну єдність і зв'язок із цивілізованим світом. Книжки — запорука свободи не лише кожного / кожної з нас, а й усієї України!

Ваші авторки

Бібліотека герцогині Анни-Амалії, де працювали Й.-В. Ґете і Ф. Шиллер, м. Веймар (Німеччина). Сучасне фото

Учень та учениці Нової української школи. Сучасне фото

Як працювати з підручником

Рубрики підручника будуть супроводжувати вас у просторі зарубіжної літератури. Вони допоможуть опанувати шедеври класики і сучасної літератури, спонукатимуть до читання та обговорення художніх творів, пошукової діяльності, творчості, самовдосконалення.

Рубрика **Розвиваємо емоційний інтелект** спрямована на розвиток емоцій і почуттів, що є надзвичайно важливими для пізнання себе, людей, світу. Рубрика **У глибинах тексту** розкриє таємниці творчості письменників / письменниць, проблематику й деякі аспекти художніх текстів. У рубриці **На крилах читання** ви знайдете літературні твори (повністю, скорочено або уривки з них), які допоможуть вести самостійний діалог із книжкою. Рубрика, названа словами поета Володимира Сосюри **Любіть Україну**, висвітлює взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, надихає любити й цінувати «своє», навчає шанувати «чуже». **Артгалерея** ознайомить із творами різних видів мистецтва, допоможе збагнути мову художніх образів. У рубриці **Теорія літератури** знаходитимете теоретичні знання, необхідні для розуміння творів. **Літературна мандрівка** відкриє багато нового із життя митців, історії їхніх творів, культур різних країн і народів світу. У **медіапросторі** ви зможете дізнатися про кінофільми, мультфільми та інші медіатексти, які стосуватимуться прочитаних творів.

Умовні позначення

	У глибинах тексту		Літературна мандрівка
	На крилах читання		У медіапросторі
	Любіть Україну		Артгалерея
 Розвиваємо емоційний інтелект			

У рубриці **АКТИВНОСТІ** вміщено різноманітні запитання і завдання для формування компетентного читача / читачки, вони структуровані за видами діяльності:

КОМУНІКАЦІЯ

(працюємо та обговорюємо усно);

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

(аналізуємо, інтерпретуємо, оцінюємо);

Учениця
та учень
Нової
української
школи.
Сучасне фото

ТВОРЧЕ САМОВИРАЖЕННЯ

(створюємо власні тексти, медіатексти, ілюстрації, комікси, аніме, фанфіки тощо на підставі прочитаних творів);

ЦИФРОВІ НАВИЧКИ

(використовуємо цифрові технології);

ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРОЄКТИ

(досліджуємо літературні, мовні явища і власне мовлення, розробляємо проєкти);

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

(проєктуємо зміст твору на власний або відомий вам чийсь життєвий досвід, обмірковуємо свою життєву траєкторію, стосунки з людьми, роль культури в наш час).

Учні
та учениці
Нової
української
школи.
Сучасне фото

До підручника створено е-додаток — спеціальну онлайн-платформу «ЛІЗЕЛЬ» (у вільному доступі). Так звати головну героїню роману австралійського письменника Маркуса Зузака «Крадійка книжок». Навіть за жорстоких умов Другої світової війни Лізел Мемінґер любила читати книжки, які врятували її від самотності, відчаю, смерті.

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА «ЛІЗЕЛЬ»

(<https://lizel-academia.online/>)

presentations
мультимедійні
презентації

audio-text
аудіо-
хрестоматія

video-text
відео-
хрестоматія

express-lessons
експрес-
уроки

games
літературні ігри

exercises
інтерактивні вправи

chek-yourself
перевірте себе

За допомогою онлайн-платформи «Лізел» ви будете подорожувати у просторі художньої літератури. На онлайн-платформі розміщено е-хрестоматію, відеохрестоматію, аудіохрестоматію, мультимедійні презентації, експрес-уроки, ігри, інтерактивні вправи, різномісцеві питання і завдання для перевірки знань та вмінь. Їх можна легко знайти на сайті або за допомогою QR-кодів (що є в підручнику), використовувати для дистанційного (онлайн) і недистанційного (офлайн) навчання, для роботи на уроках і виконання домашніх завдань, самоперевірки, формувального оцінювання, тестування.

Книжки рятують світ. Вони дарують світло й надію навіть у найдраматичніші часи!

Вступ

Літературні жанри та стилі

Жанри художньої літератури

Знання цінують не за те, що ви знаєте, а за те, як ви використовуєте їх.

Арістотель

1. Які жанри художньої літератури та кіно є популярними серед сучасної молоді? Чому? Наведіть 1—2 приклади.
2. Що ви порадили б прочитати вашим однокласникам і однокласницям? На великому аркуші паперу намалюйте ваші спільні читацькі трекери й розпочніть їхню реалізацію.

Що таке жанр? Світ художньої літератури широкий і багатогранний. Художні твори різняться як за змістом, так і за формальними ознаками. Ми можемо розпізнати вірші й поеми, оповідання й романи, трагедії й комедії тощо. Однак, попри відмінності між ними, відчуваємо, що деякі тексти мають подібність. Отже, існує певна категорія, яка об'єднує різні твори в одне ціле, — це жанр.

Давньогрецький мислитель Арістотель у праці «Поетика» здійснив перші спроби виокремити та описати літературні жанри античності. А в XVII ст. французький теоретик Нікола Буало у віршованому трактаті «Поетичне мистецтво» визначив ознаки деяких жанрів класицизму. Однак науковці / науковиці й досі сперечаються про те, що таке жанр. Тривалий час вони вважали, що поняття «жанр» стосується лише зовнішніх (формальних) ознак, проте згодом дійшли висновку, що жанр зумовлений не лише формою, а й змістом твору.

Отже, жанр — це особливий тип художньої структури, поєднання змістових і формальних ознак, які дають змогу визначати подібність творів. Поняття «жанр» можна застосовувати щодо фольклору й художньої літератури. Звісно, літературні й фольклорні жанри різняться, адже

творцями художньої літератури є автори та авторки, а фольклор — витвір колективної народної свідомості.

Сталість та змінність жанрів. Як ви думаєте, жанр — це постійна категорія чи така, що може змінюватися? Згадаймо жанр сонета. Ви читали сонет «В своїх очах вона несе кохання...» Данте Аліг'єрі, сонети Франческо Петрарки й Вільяма Шекспіра. Це віршовані твори, подібні за будовою, але між ними існують певні відмінності. Ми розпізнаємо форми італійського та англійського сонетів, відчуваємо, який сонет належить Ф. Петрарці, а який — В. Шекспірові. Або інший приклад — роман. Твори цього жанру мають великий обсяг і значну кількість персонажів. Однак на кожному етапі літературного процесу романи певних особливостей набувають, а деякі з них втрачають. Це зумовлено розвитком культури, національних літератур та індивідуальною творчістю митців / мисткинь. Очевидними є відмінності, наприклад, між романом «Дон Кіхот» Мігеля де Сервантеса і сучасними романами для молоді.

Взаємодія родів і жанрів. Ви вже знаєте, що в художній літературі виокремлюють три роди літератури — епос, лірику, драму. Кожному роду літератури відповідає певна система жанрів. Однак літературні роди можуть взаємодіяти між собою, що зумовлює появу міжродових утворень — ліро-епосу, ліро-драми, епічної драми.

Роди і жанри літератури

Епос	Лірика	Драма
Епопея, роман, повість, оповідання, нарис, есе та ін.	Вірш, ода, панегірик, гімн, пісня, епіграма та ін.	Трагедія, комедія, власне драма, водевіль та ін.
Ліро-епос — поема, балада, дума, байка, роман у віршах та ін.		
	Ліро-драма — драматична поема, драматичний етюд, драматична сцена та ін.	
Епічна драма — драма-притча та ін.		

Учениця Нової української школи. Сучасне фото

Жанри також можуть взаємодіяти між собою, унаслідок чого формуються міжжанрові утворення — повість-казка («Комета прилітає» Т. Янсон, «Чарлі і шоколадна фабрика» Р. Дала та ін.), поема-казка («Давня казка» Лесі Українки та ін.), повість-притча («Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері та ін.) тощо.

Деякі жанри мають жанрові різновиди. Наприклад, за змістом виокремлюють історичний, філософський, соціально-психологічний, політичний, родинно-побутовий романи; поема може бути героїчною, фантастичною, сатиричною тощо, трагедія — міфологічною, історичною та ін. А такі жанри, як ода, гімн, епіграма, жанрових різновидів не мають.

● Теорія літератури

Жанр — тип літературного твору, якому притаманні певні теми, сюжетно-композиційні, мовні особливості тощо. Жанр класифікує літературні твори за типами їхньої поетичної структури.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Як ви розумієте поняття «жанр»? Укажіть його ознаки.
2. Доведіть, що жанри мають національну специфіку. Які жанри поширені в українській літературі?

Аналіз та інтерпретація

3. Назвіть загальні ознаки казки як жанру фольклору і літератури. Продемонструйте приклади змінності казки в часі.

Творче самовираження

4. Оберіть один із жанрів літератури й визначте його особливості. Оформте відповідь у вигляді схеми.

Цифрові навички

5. За допомогою інтернету визначте провідні жанри у творчості вашого улюбленого письменника чи письменниці. Підготуйте презентацію.

Дослідження і проекти

6. З'ясуйте, які книжки читає старше покоління (наприклад, ваші рідні, знайомі), а які більше подобаються молоді. Порівняйте.

check
yourself

exercises

games

Поясніть уподобання щодо певних літературних жанрів, зумовлені віком читачів.

Життєві ситуації

7. Які твори, на вашу думку, стали популярними в період повномасштабного вторгнення? Наведіть приклади (1—2) прочитаних вами текстів. До яких жанрів вони належать?

Стилi загальні та індивідуальні

Книги — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.

Іван Франко

1. Як ви обираєте книжки для читання? Де ви дізнаєтеся про них?

2. Які книжки вам подобаються? Чому?

Стиль у різних науках. Поняття «стиль» є предметом дослідження в різних науках. У мистецтвознавстві стиль — це сукупність естетичних ознак, що характеризують твори певного часу, країни, доробку митця / мисткині, напряму, течії, угруповання. Наприклад, готичний стиль, романський стиль, стиль класицизму, стиль Рафаеля, стиль Рембрандта тощо. У мовознавстві стиль розглядають як мовну категорію, що передбачає дослідження принципів і форм використання мови в художній

Королівський палац у стилі класицизму, м. Версаль (Франція). Сучасне фото

літературі, організування її зображувально-виражальних засобів і можливостей. За мовними ознаками розрізняють такі види стилів: науковий, публіцистичний, розмовний, офіційно-діловий, художній.

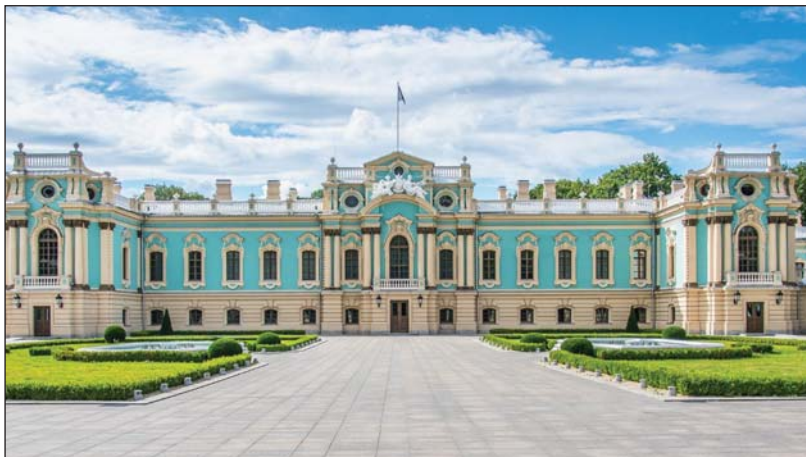
У літературознавстві утвердилося розуміння стилю не лише як мовних особливостей твору чи сукупності творів, а і як певного художнього змісту (стиль залежить від образної системи, композиції, тематики й проблематики тощо). Тобто поняття «стиль» охоплює формальні й змістові ознаки.

Яка структура стилю? Стиль — це не тільки різні художні елементи чи прийоми, а також їхня взаємодія, взаємозумовленість, взаємозв'язок. Саме стиль надає творові чи сукупності творів художньої цілісності. Своєрідність стилю залежить від культурно-історичної ситуації, світогляду письменника чи письменниці та інших чинників.

Структура стилю

«Надмовні» елементи	Тематика, проблематика, мотиви, образи, сюжетно-композиційні особливості тощо
Мовні елементи	Специфіка художньої мови, оповіді тощо

Стилі загальні та індивідуальні. Поняття «стиль» розглядають на двох рівнях: 1) на рівні історичної епохи, напрямів, течій, шкіл, угруповань; 2) на рівні окремого твору або всієї творчості митця / мисткині. Відповідно до цього стилі поділяють на *загальні* — ті, що пов'язані із загальними закономірностями літературного процесу (це стилі епох, напрямів, течій, шкіл, угруповань), та *індивідуальні* — ті, що сприяють розкриттю самотності митця / мисткині, секретів його творчості, індивідуальної майстерності. Наприклад, для класицистичного стилю в художній літературі («Міщанин-шляхтич» Мольєра та ін.) характерні

Маріїнський палац у стилі бароко, м. Київ. Будівництво 1750–1755 рр. Сучасне фото

presentation

Учні Нової
української
школи.
Сучасне фото

перевага раціоналістичного начала, схематичність і однозначність образів, точна мова, умотивоване розгортання оповіді тощо. Бароковому стилю (вірші Дж. Донна, Г. Сковороди та ін.) притаманні різноманітні контрасти, динамізм образів, рвучкість, емоційність мови, утаємничення змісту, схильність до алегорій, метафор тощо.

Загальні стилі не відокремлені від індивідуальних, тому що нова якість стилю виявляється спочатку на рівні окремого твору і творчості митця / мисткині. Кожний видатний художник чи видатна художниця має власний стиль. Фактично стиль є критерієм виміру таланту, художності творів. Індивідуальний стиль завжди можна впізнати, він відрізняє творчість митця / мисткині від інших.

● Теорія літератури

Стиль — сукупність ознак, які характеризують твори певної історичної епохи, напрямку, течії, школи, угруповання, індивідуальну манеру автора чи авторки.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Як розуміють стиль у різних науках?
2. Розкрийте структуру стилю в художній літературі.

Аналіз та інтерпретація

3. Наведіть приклади (1—2) індивідуальних та загальних стилів. Прокоментуйте.

Творче самовираження

4. Придумайте сюжет зі шкільного життя і викладіть його (усно або письмово) у стилі: а) гумористичного оповідання; б) трагедії; в) оди.

Цифрові навички

5. Створіть рекламу вашої улюбленої книжки для соцмережі (фейсбуку або інстаграму).

Дослідження і проєкти

6. Відшукайте 1—2 публікації про дослідження впливу інформаційних технологій на розвиток художньої літератури. Які думки ви поділяєте, а з якими не погоджуєтесь?

Життєві ситуації

7. Поняття «стиль» можна використовувати не лише щодо літератури та інших видів мистецтва, а й у повсякденному житті. Який стиль одягу, поведінки, спілкування вам імпонує?
8. Кожне місто, село має свій неповторний стиль (архітектури, способу життя, традицій тощо). Охарактеризуйте стиль міста чи села, яке вам подобається.
9. Які особливості притаманні молодіжному стилю моди в наш час?

check
yourself

exercises

games

1

Доба Просвітництва: розум, природа, освіта

Історичні умови, провідні ідеї та напрями Просвітництва

Чим людина розумніша, тим вона вільніша.

Вольтер

1. Яку функцію виконує освіта в суспільстві? Що залежить від освіти?
2. Яку освіту і де плануєте здобути ви? Якої мети прагнете досягти в житті за допомогою освіти?

Історичні умови. XVIII ст. називають добою Просвітництва. Це епоха великих соціальних зрушень у країнах Європи. Головними ознаками доби стали криза феодальної системи і формування буржуазних відносин. У 1688—1689 рр. спалахнула буржуазна революція в Англії, а в 1789—1799 рр. — Велика французька революція.

Площа Згоди (площа Свободи), м. Париж (Франція). Сучасне фото

Кадри з кінофільму «Ґете» (режисер Ф. Штольцль, Німеччина, 2010)

Між цими подіями в Європі тривали процеси розбудови нових державних устроїв. На арену політичної боротьби вийшли буржуазія та широкі народні маси.

Вплив філософії на літературу й культуру. У XVIII ст. відбувся глобальний переворот в ідеології. У той період активно розвивалася філософія, яка проникала в усі сфери суспільного життя. Мислителі розуміли філософію як науку про щастя та процвітання людства. Різні філософські теорії відображені на сторінках літературних творів.

Які ж філософські ідеї були популярними на той час? Вагомого значення просвітителі та просвітительки надавали розуму. Трактат Джона Локка «Роздуми про людський розум» (1691) умовно називають початком Просвітництва. «Віра не має такого авторитету, як очевидні докази розуму», — писав Дж. Локк. У розумі просвітителі та просвітительки вбачали основний критерій оцінювання дійсності та засіб перетворення світу. Вони утверджували великі можливості людини, здатної досліджувати світ і змінювати його на розумних засадах.

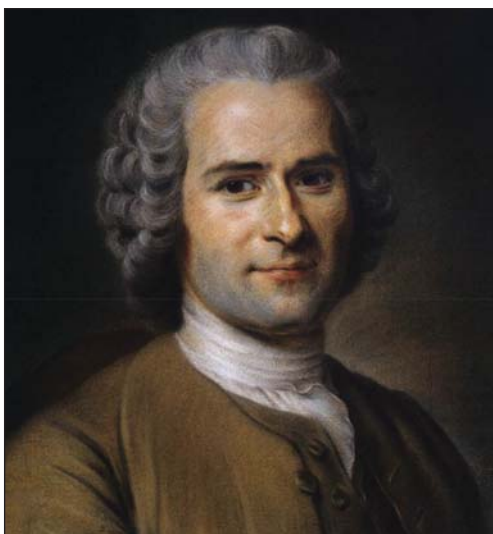
Представники і представниці Просвітництва засуджували тодішній суспільний устрій і щиро вірили в те, що можна поліпшити світ за допомогою розумних ідей, інтелектуального розвитку людей та їхнього виховання. «Ідеї правлять світом» — ця думка стала своєрідним гаслом доби. Просвітителі / просвітительки утверджували пріоритет освіти й моралі в суспільстві. Вони виступали з різкою критикою недосконалого суспільного ладу і пропонували нові, справедливі засади перебудови суспільства.

В епоху Просвітництва у творах літератури та інших видів мистецтва чільне місце посідало поняття «природа». Митці та мисткині прагнули пізнати природу, збагнути її закони та животворну силу. Жан-Жак Руссо, Йоганн-Готфрід Гердер та інші мислителі / мислительки того часу вважали, що несправедливий суспільний лад суперечить природі, її законам та порядку. На їхню думку, зло в житті зумовлене тим, що людство порушило природні закономірності, а суспільний устрій, оснований на брехні й насильстві, згубно впливає на особистість.

Ж.-Ж. Руссо протиставляв «природну» людину «культурній» людині, наголошуючи на небезпеці відходу від природного, тобто гармонійного (такого, що відповідає законам розуму, справедливості й моралі), життя.

Кетрін Маколей — англійська письменниця — обстоювала права жінок, стала першою жінкою-історикинею свого часу, значну увагу приділяла проблемам виховання.

Однією із ключових проблем в епоху Просвітництва стала проблема людини та її внутрішньої сутності. Просвітителі / просвітительки вважали, що від народження всі люди рівні й добрі. Мудра природа наділила їх милосердям, прагненням до краси, справедливості, свободи. А суспільство, на їхню думку, спотворює людську природу, тому значну увагу вони приділяли дослідженню впливу соціального середовища на людину. Вони вважали, що її можна виправити через повернення до духовних ідеалів, природних законів. Оптимістичною вірою в людину, у її творчі можливості просякнуті твори тієї доби, які утверджували

Моріс-Кантен де Латур. Жан-Жак Руссо. 1753 р.

Джошуа Рейнолдс. Письменниця Естер Трейл з донькою. Прибл. 1777 р.

цінність особистості незалежно від її соціального походження і майнового стану.

Представники і представниці Просвітництва діяли як «громадяни світу», щиро вірили в можливість об'єднання всього людства на основі розуму й природи. «Я пишу як громадянин світу, який не служить жодному господарю», — зазначав Ф. Шиллер.

У мистецтві Просвітництва вперше об'єктом зображення стало реальне життя людей, соціальні умови формування особистості. Його представники та представниці досліджували вплив середовища на життя і формування людини, вагомого значення надавали вихованню. Вони розуміли його в широкому значенні — це і освіта людини, і її моральний розвиток, і навчання норм поведінки в суспільстві, і життя у згоді з природою. Просвітителі повчали всіх — від представників народу до монархів. Тому літературні твори в добу Просвітництва набули виразного філософського спряму-

Томас Гейнсборо. Портрет містера і місіс Халлетт (Ранкова прогулянка). 1785 р.

Луї-Мішель ван Лоо. Портрет Дені Дідро. 1767 р.

Джошуа Рейнолдс. Портрет письменниці Фанні Берні. 1784 р.

вання і повчальності. Вони вчили мислити, впливали на почуття, формували свідомість нової людини. Наприклад, у вірші Й.-В. Гете «Нічна пісня подорожнього» втілено ідею гармонії світу, а в баладі Ф. Шиллера «Рукавичка» створено образ лицаря, який є прикладом гідності, мужності, незалежності.

Представники і представниці Просвітництва. Дух оновлення відображений у різних галузях: філософії (Джон Локк, Ентоні Шефтсбері, Жан-Жак Руссо та ін.); літературі (Вольтер, Дені Дідро, Шарль-Луї Монтеск'є, Джонатан Свіфт, Данієль Дефо, Генрі Філдінг, Йоганн-Вольфганг Гете, Фрідріх Шиллер, Готфрід-Ефраїм Лессінг, Йоганн-Готфрід Гердер, Мері Волстонкрафт та ін.); живописі (Вільям Хогарт, Томас Гейнсборо, Жан-Батист Грез, Жан-Батист Шарден, Елізабет Віже-Лебрен, Розальба Карр'єра та ін.); музиці (Йоганн-Себастьян Бах, Йозеф Гайдн, Крістоф Глюк, Маріанна фон Мартінес, Єлизавета Жак де ла Герр та ін.); скульптурі (Етьєн-Морріс Фальконе, Жан-Антуан Гудон та ін.).

Художні напрями Просвітництва. У XVIII ст. розвивалися три художні напрями — просвітницький класицизм, просвітницький реалізм і сентименталізм, а також стиль рококо. Наприкінці століття виник преромантизм, що був підґрунтям романтизму, який у першій третині XIX ст. став провідним. Окремо від основних художніх напрямів доби розвивалося мистецтво рококо.

Джошуа Рейнолдс. Таїс
Афінська з факелом. 1781 р.

express-
lesson

Томас
Гейнсборо.
Портрет
містера
і місіс Ендрюс.
Прибл. 1748 р.

Ознаки просвітницького класицизму

1. Провідна ідея — необхідність служіння суспільству, свободі, справедливості.
2. Персонажі охоплені ідеєю зміни тодішнього порядку і встановлення замість нього більш розумного і гуманного; показують приклади відповідального ставлення до життя, доброчесності.
3. Актуальна, соціально значуща проблематика.
4. Основні жанри — філософська повість, філософський трактат, філософська поема та ін.
5. Художні особливості зумовлені традиціями класицизму XVII ст.: раціональна побудова, поділ персонажів на позитивних і негативних, конфлікт провідного героя / героїні із суспільством, використання античних образів і мотивів тощо.

Представники та представниці: у літературі — *Вольтер, Йоганн-Вольфганг Ґете, Фрідріх Шиллер, Мадам де Сталь*; живописі — *Жак-Луї Давід, Джошуа Рейнолдс*; графіці — *Джованні Піранезі*; музиці — *Крістоф Глюк, Маріанна фон Мартінес, Анна-Амалія Брауншвейг-Вольфенбюттельська* та ін.

Ознаки просвітницького реалізму

1. Принцип наслідування природи.
2. Мистецтво має зображувати всі прояви життя — не лише привабливі, а й потворні.
3. Справжня краса — це правда.
4. Зміст творів — різні галузі суспільного життя, стосунки між різними верствами, вплив середовища на людину, приватне життя особистості.
5. Критичний пафос творів (викриття несправедливих порядків і вад суспільства).
6. Персонажі — люди зі звичайного життя, вони потрапляють у складні обставини й ситуації, проходять випробування на моральну стійкість. Утвердження типу активного, діяльного героя чи героїні.

Представники та представниці: у літературі — *Дені Дідро, Джонатан Свіфт, Генрі Філдінг, Річард-Брінслі Шерідан, Готфрід-Ефраїм Лессінг, Фанні Берні, Шарлотта Ленокс, Софі фон Ларош*; у живописі — *Вільям Хогарт, Жан-Батист Шарден* та ін.

Ознаки сентименталізму

1. Поетизація природи.
2. Оспівування краси людських почуттів.
3. Посилена увага до внутрішнього світу людини.
4. Персонажі — люди зі звичайного життя, наділені багатством почуттів і переживань.
5. Утвердження цінності людини незалежно від її соціального й майнового стану.
6. Протиставлення людини «природної» (яка живе на лоні природи, вчиться в неї, є вільною у своїх почуттях) і «цивілізованої» (на яку ганебно впливає суспільство, спотворює її мораль).
7. Емоційність, задушевність, психологізм творів.

Представники та представниці: у літературі — *Лоренс Стерн, Семюель Річардсон, Жан-Жак Руссо, Жанна-Марі Лепренс де Бомон*; у живописі — *Томас Гейнсборо, Володимир Боровиковський* та ін.

Особливості стилю рококо

1. Відсутність суспільних проблем і конфліктів.
2. Оспівування природи, краси, кохання, насолоди життям.
3. Вишуканість і витонченість форм.
4. Пишність, декоративність, святковість, увага до деталей.

Представники та представниці: у літературі — *П'єр-Огюстен Бомарше, Вольтер, Йоганн-Вольфганг Гете (рання лірика)*; у живописі — *Жан-Антуан Ватто, Франсуа Буше, Жан-Онор Фрагонар, Розальба Карр'єра* та ін. Цей стиль утілений також в архітектурі, скульптурі, музиці, предметах побуту, інтер'єрі тощо.

Палац
Сан-Сусі,
м. Потсдам
(Німеччина).
Середина
XVIII ст.

Жан-Оноре Фрагонар. Любовний лист. Прибл. 1770 р.

Франсуа Буше. Портрет маркізи де Помпадур. 1756 р.

● Теорія літератури

Просвітництво — широкий ідейно-культурний рух, який охопив країни Європи у XVIII ст. і виявився в різних галузях духовного життя, зокрема у філософії, літературі та інших видах мистецтва.

Просвітителі про об'єднану Європу

«Письменники всіх країн становлять єдину республіку і завдяки цій прекрасній матері є її громадянами і братами. Віддаленість територій, відмінності у кліматі, несхожість мови не роблять різними серце й дух, і вчені, котрі живуть у різних містах, провін-

presentation

Кадр
із кінофільму
«Шиллер»
(режисер
М. Вайнхарт,
Німеччина,
2005)

ціях і країнах всього світу, ставляться одне до одного як мешканці однієї країни, що живуть у різних будинках. Тому помиляється той, хто зневажає інші народи, поважаючи тільки свій, але не менше помиляється той, хто вихваляє іноземців, зневажаючи співвітчизників» (Ф. Шиллер).

«Геній має на меті глибокі й піднесені цілі: навчити нас, що ми повинні робити і чого не повинні; ознайомити нас з істинною сутністю добра і зла, пристойного і смішного; показати нам красу природи... І розкрити нам предмети в їхньому справжньому світлі, щоб ми не захоплювалися фальшивим блиском» (Г.-Е. Лессінг).

Видатні українці XVIII ст.

Ідеї європейського Просвітництва позначилися на творчості українських митців і мисткинь. У XVIII ст. в українському мистецтві утвердилось зацікавлення життям і почуттями простих людей, ідеями рівності та справедливості, пробудженням та єдністю української нації. Батько Миколи Гоголя, Василь Гоголь, який теж був письменником, захоплювався ідеями Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та інших просвітителів. Він виховував своїх дітей у любові до природи та мистецтва. У маєтку Дмитра Трошинського, українського державного діяча та мецената, у с. Кибинці на Полтавщині нерідко відбувалися вистави за п'єсами В. Гоголя. До того ж Д. Трошинський став одним з ініціаторів першого видання «Енеїди» Івана Котляревського в 1798 р.

Художник Володимир Боровиковський збагатив скарбницю світового образотворчого мистецтва. На його полотнах втілено глибоку повагу до звичайних людей, багатство їхніх емоцій і почуттів. Завдяки нашим талановитим співвітчизникам про Україну дізналися у всьому світі.

Сцена
з вистави
«Емілія
Галотті»
за п'єсою
Г.-Е. Лессінга
(театр «На
Павленках»,
м. Полтава,
2025)

Володимир Боровиковський.
Лізонька і Дашенька. 1793 р.

Василь Гоголь-Яновський —
український письменник, драматург,
батько письменника Миколи Гоголя

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Яку функцію виконувала філософія в добу Просвітництва? Назвіть видатних філософів того часу.
2. У чому просвітителі / просвітительки вбачали можливості для прогресу людства?
3. Охарактеризуйте ставлення просвітителів / просвітительок до природи, людини і суспільства.

check
yourself

exercises

games

Аналіз та інтерпретація

4. Розкрийте мрії просвітителів та просвітительок. Чи здійснилися вони?
5. Підготуйте розповідь про історію та культуру України у XVIII ст. Про кого з видатних людей того часу ви читали? Який внесок вони зробили в історію світової культури?
6. Назвіть провідні художні напрями Просвітництва, їхні ознаки та представників / представниць.

Творче самовираження

7. Напишіть есе на тему «Як я розумію поняття “свобода”?».
8. Візьміть участь у конкурсі постів або стіннівок на тему «Історія одного шедевра доби Просвітництва».

Цифрові навички

9. За допомогою інтернету дізнайтеся про історію 1—2 пам'яток (за вибором) доби XVIII ст. — площа Згоди, площа Бастилії, Єлисейські Поля (Париж, Франція), Букінгемський палац (Лондон, Велика Британія), палац Сан-Сусі (Потсдам, Німеччина). Які події пов'язані з ними? Доберіть ілюстрації, світлини.
10. За допомогою інтернету та довідкової літератури підготуйте повідомлення і презентацію про європейського діяча чи діячку XVIII ст.

Дослідження і проєкти

11. Підготуйте проєкт на тему «Письменниці XVIII ст.».
12. Створіть хмару тегів «Ідеї Просвітництва». Прокоментуйте. Які просвітницькі ідеї, на вашу думку, є актуальними в наш час?

Життєві ситуації

13. Як сучасне суспільство впливає на людину? Як його вдосконалити? Запропонуйте 1—2 власні ідеї. Що, на вашу думку, означають поняття «демократія» і «демократичне суспільство»?
14. Як ви вважаєте, чи наближали просвітителі встановлення демократії в Європі? Наведіть аргументи.
15. Просвітителі вважали винятковою роль освіти та виховання в оновленні світу. Запропонуйте власну програму самоосвіти й самовиховання сучасної людини.

Йоганн-Крістоф-Фрідріх Шиллер (1759—1805)

Європа — це досвід багатьох віків...
 Це Європа грандіозної цивілізації...
 Європа — це європейський інтелігент
 у найкращому розумінні цього слова.

Микола Хвильовий

1. *Що ви знаєте про Євросоюз? Які країни належать до Євросоюзу, а які мають статус кандидатів?*
2. *Прокоментуйте гасло Євросоюзу: «Єдність у різноманітності». Що воно означає?*
3. *Якою є позиція Євросоюзу щодо повномасштабного вторгнення в Україну? Як країни — члени Євросоюзу — допомагають нашій країні чинити спротив окупантам?*
4. *У яких офіційних документах зафіксовано поступ України до Євросоюзу?*

У м. Брюсселі (Бельгія) розташована штаб-квартира відомого економічного й політичного об'єднання європейських країн — Європейського Союзу (Євросоюзу, ЄС). Воно існує з 1992 р., і його діяльність спрямована на міжнародну інтеграцію та розв'язання спільних проблем у межах європейського континенту. З цією метою працюють Європейський парламент, Європейська рада, Європейський суд, Європейський банк та інші інституції. У євроні діє єдина валюта — євро.

А чи знаєте ви, що ідея єдиної Європи виникла ще у XVIII ст.? Діячі та діячки Просвітництва мріяли про той час, коли всі європейські народи житимуть у злагоді, діятимуть на підставі принципів свободи і справедливості, підтримуючи одне одного. Видатний письменник німецького Просвітництва Ф. Шиллер вважав себе не лише представником національної культури, а й «громадянином світу», який має служити справі духовного об'єднання людства в ім'я миру і дружби на всій Землі. Цю ідею поділяв і Й.-В. Гете. Задум об'єднання країн звучить у вірші Ф. Шиллера «До радості», що був покладений на музику Л. ван Бетховена і став гімном Європейського Союзу. Цей твір урочисто виконують на всіх офіційних заходах ЄС.

express-
lesson

Будинок
Європейського
парламенту,
м. Брюссель
(Бельгія).
Сучасне фото

Невідомий художник.
Шиллер читає перед друзями драму «Розбійники», за цим спостерігають солдати герцога.
1850 р.

Йоганн-Крістоф-Фрідріх Шиллер народився у м. Марбаху (Німеччина) у сім'ї військового фельдшера. Як підданий герцога Вюртемберзького, батько змушений був віддати Фрідріха до військової академії. Він став військовим лікарем, але справжнім його покликанням була література. Проте герцог заборонив йому писати будь-що, крім медичних документів. За порушення наказу Ф. Шиллерові погрожували в'язницею, і він надумав утекти. Так почалися його мандри Європою.

Ф. Шиллер багато працював, глибоко вивчав філософію, історію й культуру. У літературній спадщині митця — образи мужніх людей, які борються за справедливість, честь, правду і свободу (драми «Розбійники» (1781), «Підступність і кохання» (1784), «Вільгельм Телль» (1804), балада «Рукавичка» (1797) та ін.).

Улітку 1787 р. Ф. Шиллер оселився в м. Веймарі. Тоді це невеличке місто було культурним центром Німеччини, де жили письменник Й.-В. Гете, композитори Ф. Ліст, Й. Штраус, Р. Вагнер, Й.-С. Бах та ін. Там Ф. Шиллер і створив вірш «До радості», який став одним із символів об'єднаної Європи.

«ДО РАДОСТІ»

У цій поезії митець критикує вади суспільства, засуджує деспотизм, несправедливість і лицемірство. Водночас твір сповнений оптимізму, віри в перемогу добра та людяності в усьому світі.

За жанром цей вірш є одою. Ода, що виникла як жанр хорової лірики ще в часи античності, у творчості Ф. Шиллера зазвучала по-новому. Поет оспівує не історичну подію чи конкретну видатну особу, а майбутнє — нове людство, яке має об'єднатися на засадах розуму, правди, добра й краси. Твір побудовано у формі діалогу ліричного героя та хору. Ліричний герой утілює просвітницькі ідеї автора, утверджує необхід-

presentation

Святування
Дня Європи.
2025 р.

ність духовного єднання людей різних країн і націй. Це єднання у вільному поступі народів — нова радість, рушійна сила Всесвіту.

Любіть Україну

Першим перекладачем творів Ф. Шиллера українською мовою у 1830-х роках став Йосип Левицький. У різні роки твори митця перекладали Борис Грінченко, Олена Пчілка, Борис Тен, Микола Лукаш та ін. Перші вистави українською мовою драми «Розбійники» відбулися у львівському театрі «Руська бесіда» (1881—1889). У Києві драму «Розбійники» поставив у Народному театрі 1918 р. Петро Саксаганський. Ця п'єса й досі йде з великим успіхом на сценах України.

ДО РАДОСТІ (1785)

1. У які моменти життя ви відчуваєте радість? Розкажіть про них.
2. Як ви розумієте назву твору?

Радість, гарна іскро Божя!

Несказанно любо нам

Увійти, царице гожа,

В твій пресвітлий дивний храм.

Все, що строго ділить мода,

В'яжеш ти одним вузлом,

Розцвітає братня згода

Під твоїм благим крилом.

Хор

Обнімйтесь, міліони,

Поцілуйтесь, мов брати!

Вічний отче доброти,

Дай нам ласки й охорони!

Кого доля ошастила

Тим, що друзі він друг,

video

Кадр із кінофільму
про Ф. Шиллера
«Любі сестри»
(режисер Д. Граф,
Німеччина, 2014)

Кого любить лада мила, —
Йдїть до нас в веселий круг.
Йдїть усі, хто зве своєю
В світі душу хоч одну!
Хто ж весь вік черствїв душею —
Йди у іншу сторону.

Хор

Хто живе в земній юдолі,
Всяк симпатії скорись!
Нас веде вона у вись,
Де всесильний на престолі.

Радість п'ють усі істоти
З груді матері-землі,
Ті солодкії щедроти
Мають всі — і добрі, й злі. (...)

Хор

Поклонїтесь, мільйони,
Перед мудрістю творця!
Сповніть милістю серця
І чинїть його закони.

Радість — всесвіту пружина,
Радість — творчості душа,
Дивна космосу машина
Нею живиться й руша.

Радість квіти розвиває
І розгін дає сонцям,
Їх в простори пориває,
Невідомі мудрецам.

Хор

Як у безмірі світила
Хором райдужним пливуть,
Браття, йдїть у славну путь,
Що вам радість освятила.

Вчених з істини свічада
Радість успіхом віта,
До чеснот провадить радо,
Хоч тропа до них крута;
На ясній вершині віри
Піднімає хоругов,
В день воскресний на псалтирі
Славить тих, хто смерть зборов.

Хор

Будьте мужні, мільйони!
Вірте, страдні, в кращий світ!
Тих, що справдять заповіт,
Прийме Бог у вічне лоно. (...)

Будь твердим в лиху годину,
Поміч скривдженим давай,

Всюди правду знай єдину,
Зроду клятви не ламай,
Не знижайсь перед потужним,
Коли треба — важ життям!
Шана й слава чесним, мужнім,
Згуба підлим брехунам!

Хор
Станьмо дружною сім'єю,
Жити правдою й добром
Присягнімо цим вином
Перед вишнім судією!
(Переклад Миколи Лукаша)

● Теорія літератури

Ода — жанр лірики; вірш, що виражає піднесені почуття та оспівує важливі події, діяльність видатних осіб. Виникла в Давній Греції (Горацій та ін.), активно розвивалася в добу Класицизму (Ф. Малерб, Н. Буало та ін.).

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Що викликає радість у ліричного героя?
2. Які ідеї утверджує автор в оді «До радості»?
3. Які вади людства викриває поет?
4. Якими, на думку митця, мають бути люди? Наведіть цитати.

check
yourself

Аналіз та інтерпретація

5. Знайдіть у тексті оди біблійну лексику. Яку роль вона відіграє?
6. Розкрийте значення вислову: «Не знижайсь перед потужним, Коли треба — важ життям...».

exercises

Творче самовираження

7. Уявіть, що вас запросили на засідання Європейського парламенту. Підготуйте промову про Україну та її роль у Європі.

games

Цифрові навички

8. За допомогою інтернету з'ясуйте, коли ода «До радості» стала гімном Європейського Союзу. Послухайте музичне виконання твору. Поясніть, чому саме цей твір було обрано гімном Європейського Союзу.
9. Відшукайте інформацію про українського перекладача М. Лукаша, його долю і діяльність. Підготуйте презентацію.

Дослідження і проекти

10. Створіть проєкт на тему «Шана й слава чесним, мужнім...» про українських захисників.

Життєві ситуації

11. Що дає вам оптимізм у сучасному житті? У яких життєвих ситуаціях вам допомагає оптимізм?
12. Які європейські цінності поділяє Україна на шляху до Євросоюзу?
13. Які ідеї Ф. Шиллера були б корисними для України та світу в наш час?

Йоганн-Вольфганг Ґете (1749–1832)

Сподіватися, пізнавати, працювати —
це завжди краще, аніж впасти у відчай.

Йоганн-Вольфганг Ґете

1. Яка пора року вам найбільше подобається? Опишіть її в науковому й художньому стилях.
2. Продемонструйте власні світлини пейзажів природи. Прокоментуйте їх.

Йоганн-Вольфганг Ґете відіграв виняткову роль в історії німецького та європейського Просвітництва. Він був не лише геніальним письменником, а й філософом, знавцем театру й дослідником різних сфер життя. Народився в м. Франкфурт-на-Майні (Німеччина) у родині юриста. Уже у восьмирічному віці знав кілька мов, почав писати перші вірші та п'єси. Здобув ґрунтовну вищу освіту в Лейпцизькому університеті. Після закінчення навчання через хворобу змушений був повернутися до батьківського дому, де за півтора року прочитав багато літературних творів і глибоко зацікавився філософією.

У Страсбурзькому університеті Й.-В. Ґете здобув юридичну освіту. Тут він познайомився з представником німець-

presentation

Кабінет письменника. Будинок-музей Й.-В. Гете, м. Веймар (Німеччина).
Сучасне фото

Вітальня. Будинок-музей Й.-В. Гете, м. Веймар (Німеччина). Сучасне фото

кого Просвітництва Й.-Г. Гердером, який мав на нього вагомий вплив. У цей час захоплювався різними філософськими концепціями (Б. Спіноза, І. Кант, Ф. Шеллінг), водночас пропонував і власні ідеї. На думку Й.-В. Гете, природа — єдине ціле, жива істота, велетенський організм, а людина — не її господар, а частина. Природа безмежна і невичерпна у своїх проявах, людина прагне до її пізнання за допомогою творчої свідомості, однак не всі таємниці природи можливо розкрити відразу.

Й.-В. Гете був обізнаний у багатьох галузях — філософії, астрономії, математиці, біології, театральному мистецтві, живописі тощо. Він виконував важливі громадські доручення — був міністром шляхів і військовим міністром. Упорядковував бібліотеку герцогині Анни-Амалії, заснував разом із Ф. Шиллером Національний театр у м. Веймарі. Але справжнім його покликанням була художня література.

Творчість Й.-В. Гете розмаїта і багатогранна. Він писав ліричні вірші, балади, романи й драми. Найвизначнішим твором усього його життя є трагедія «Фауст», над якою поет працював понад шістьдесят років. У ній відтворено його багаторічні роздуми про світ, людину, природу й сенс буття. Й.-В. Гете помер у березні 1832 р. Похований у м. Веймарі поруч зі своїм другом Ф. Шиллером.

Подорожі Гете

Й.-В. Гете дуже любив подорожувати пішки. Протягом доби міг пройти чимало кілометрів. Наприклад, пішки діставався з

Місце, де любив відпочивати
Й.-В. Гете, м. Єна (Німеччина).
Сучасне фото

Колекція мінералів Й.-В. Гете.
Будинок-музей Й.-В. Гете, м. Веймар
(Німеччина). Сучасне фото

м. Веймара до м. Єни (а це понад двадцять два кілометри!), щоб помилуватися чудовими гірськими пейзажами і зустрітися з друзями. У своїх мандрах митець збирав різні колекції трав, квітів, каміння, комах тощо.

«ТРАВНЕВА ПІСНЯ»

На початку 1770-х років під впливом кохання до Фрідеріки Бріон Й.-В. Гете створив цикл «Зазенгеймські пісні». У вірші «Травнева пісня» він возвеличив любов як переживання, що освітлює життя людини й дарує щастя. У творі також звучить думка про силу й доброту Бога, природи. Поезію побудовано на фольклорній основі. Провідним літературним прийомом у ній є психологічний паралелізм. Піднесений стан душі ліричного героя увиразнено за допомогою описів весняної природи. Буяння квітів, пташиний спів, свіже повітря, яскраві сонячні промені — це світ, у якому живе й кохає ліричний герой. Цей світ, зображений митцем у конкретних проявах, постає

Невідомий художник.
Фрідеріка Бріон

як взірєць гармонії та краси, відтворений за допомогою метафор, епітетів, порівнянь тощо. Уся природа ніби усміхається, бо серце ліричного героя сповнене любові.

ТРАВНЕВА ПІСНЯ (1770—1771)

Як ви гадаєте, чому Й.-В. Гете визначив жанр свого твору як пісня? Які ознаки пісні виявилися у вірші?

Сміється природа радо мені,
Як сяє сонце по зимнім сні!
Барвисті квіти по всіх лугах,
Пташині хори по всіх гаях,
І в кожному серці радість, весна:
О земле, сонце, любов ясна!

video

Любов моя, ти світлий чар!
Ти злото ранніх нагірних хмар!
Твій подив свіжим лугам, полям,
Благословення траві й квіткам...
Дівчатко любе, дівча ясне!
Як зір твій сяє: ти любиш мене!

Кадри з кінофільму «Гете» (режисер Ф. Штольцль, Німеччина, 2010)

video

Як жайворонок — повітря й спів,
 Як чиста квітка — росу полів,
 Тебе люблю я гарячим чуттям,
 Ти радістю, сміхом, новим життям
 Підносиш спів мій, хвилюєш кров...
 О, будь щаслива, моя любов!
(Переклад Миколи Зерова)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Які емоції переживає ліричний герой?
2. Як він ставиться до коханої?
3. Чи можна назвати його почуття шляхетними?

Аналіз та інтерпретація

4. Знайдіть у вірші образи зі світу природи, прокоментуйте їх. Які з них можна назвати символічними?
5. Відшукайте у творі епітети, метафори, порівняння.

Творче самовираження

6. Опишіть (усно) картину природи, яку відображено у вірші Й.-В. Гете. Намалюйте її або доберіть світлини.

Цифрові навички

7. За допомогою інтернету відшукайте 3—4 висловлення Й.-В. Гете та інших мислителів про природу й кохання. Прокоментуйте.

Дослідження і проєкти

8. Підготуйте повідомлення та презентацію на тему «Образ весни у різних видах мистецтва».

Життєві ситуації

9. Чи вірите ви в кохання з першого погляду?
10. Як зберегти почуття кохання?

check
yourself

exercises

games

Джонатан Свіфт (1667–1745)

Свіфт показав усю гидоту і жах застою, рабської культури, дрібного, позбавленого ідеалів, повного безглузлого егоїзму життя.

Леся Українка

1. Покажіть на мапі Англію і м. Лондон та Ірландію і м. Дублін. За допомогою інтернету дізнайтеся про історію відносин Ірландії та Англії. Розкажіть про боротьбу Ірландії за незалежність, про видатних митців країни.
2. Підготуйте повідомлення про географічні відкриття англійських мореплавців XVII—XVIII ст. Покажіть на мапі шляхи їхніх експедицій.
3. Які види державних устроїв ви знаєте? У яких із них дотримуються / не дотримуються принципів демократії? Яким є державний устрій України?

Англо-ірландський письменник Джонатан Свіфт відомий як громадський діяч, філософ, журналіст, проповідник. Він зробив вагомий внесок у розвиток сатиричного соціально-філософського роману. Твір «Мандри Лемюеля Гуллівера» (повна назва «Мандри у різні віддалені країни світу Лемюеля Гуллівера, спочатку хірурга, а потім капітана кількох кораблів») назавжди уславив ім'я Дж. Свіфта. Роман актуальний і в наш час.

Дж. Свіфт народився в м. Дубліні (Ірландія). Його батько Томас Свіфт помер до народження сина. Виховував майбутнього митця його дядько, оскільки мати залишилася без засобів для існування. Дж. Свіфт навчався у приватній школі в м. Кілкенні, а відтак здобув вищу богословську освіту в Дублінському університеті, Триніті-коледжі.

У той час почалися заворушення в Ірландії. Короля Ірландії, Англії та Шотландії усунули з трону. Почалася так звана Славна революція 1688 р., яка спричинила переїзд Дж. Свіфта до Англії. Його мати

підшукала йому службу в лорда Вільяма Темпля, свого далекого родича, знатного вельможі. З 1689 р. Дж. Свіфт працював секретарем у нього і жив у м. Фарнхемі (Англія). Там він потрапив у вир соціального та політичного життя, прочитав багато літературних та філософських творів і розпочав власну письменницьку діяльність.

У 1692 р. Дж. Свіфт здобув звання магістра в Оксфордському університеті, Хертфорд-коледжі, а в 1694 р. прийняв сан священника.

Найбільш плідний етап у творчості письменника — 1700—1720-ті роки. Він спілкувався з представниками різних партій, уважно стежив за діяльністю англійського уряду, виступав у тогочасній пресі з гострою критикою державної політики. У 1710-х роках видавав політичний журнал «Екзамінер». Хоча Дж. Свіфт не мав права через духовний сан обіймати державні посади, він фактично став одним із найвпливовіших громадських діячів доби Просвітництва, довіреною особою прем'єр-міністра графа Р. Гарді та міністра іноземних справ лорда Дж. Болінгброка.

Дж. Свіфта надзвичайно турбувала доля англійського народу. Тому він, прагнучи вплинути на перебіг подій, сміливо висловлювався щодо стану суспільства та актуальних проблем у своїх сатиричних памфлетах. Саме памфлети принесли Дж. Свіфтові популярність у народі, але водночас у нього з'явилося багато ворогів серед урядовців, чиновників, представників буржуазії та дворянства. Вони боялися гострого слова письменника і вислали його подалі від столиці — у м. Дублін, де він з 1713 р. був настоятелем (деканом) собору Святого Патрика.

Стара бібліотека Триніті-коледжу, м. Дублін (Ірландія). Сучасне фото

Міст зітхань, м. Оксфорд (Велика Британія). Сучасне фото

Ірландський період став апофеозом діяльності Дж. Свіфта. Піднесення національно-визвольного руху в Ірландії дало новий поштовх його творчості. У своїх памфлетах він гнівно протестував проти поневолення ірландського народу, захищав його право на самостійність. Англійський уряд наполягав на його арешті, проте представники ірландської влади не наважувалися на це, бо побоювалися заворушень.

1726 р. вийшла друком книжка «Мандри Лемюеля Гуллівера», що стало визначною подією не тільки для Ірландії та Англії, а й для всього світу. Згодом у м. Дубліні було надруковано перше зібрання творів митця.

Дж. Свіфт помер у своєму рідному місті. На його могилі викарбували напис латиною, завчасно складений ним самим: «Тут упокоївся Джонатан Свіфт, декан цієї церкви, і жорстоке обурення вже більше не може краяти його серце. Іди, мандрівнику, наслідуй, якщо можеш, ревного поборника мужньої Свободи». Ім'я Дж. Свіфта назавжди залишилося в історії світової літератури як символ боротьби за волю.

Святкування Дня Святого Патрика, м. Дублін (Ірландія).
Сучасне фото

Вестмінстерський палац, м. Лондон
(Велика Британія). Сучасне фото

Собор Святого Патрика, м. Дублін
(Ірландія). Сучасне фото

Кохання Дж. Свіфта

У домі В. Темпля Дж. Свіфт познайомився з Естер Джонсон, донькою служниці, і покохав її. Естер, яку Дж. Свіфт називав Стелла, приваблювала його добротою, скромністю, розумом. Вона стала відданою супутницею, що супроводжувала митця протягом усього життя — і в злиднях, і в боротьбі, і в славі, і в поневір'яннях. Стелла вирушила за Дж. Свіфтом в Ірландію, коли він полишив дім В. Темпля, відтак переїжджала за ним усюди. Митець почувався щасливим з нею. Протягом 1710—1713 рр. він написав Естер Джонсон понад шістдесят листів, що згодом було опубліковано під назвою «Листи для Стелли». Дж. Свіфт тяжко переживав смерть Стелли (вона померла 1728 р.). Утрата коханої призвела до невиліковної хвороби й наблизила смерть митця.

Джон-Еверетт Мілле.
Стелла. 1868 р.

● Теорія літератури

Памфлет — невеликий художньо-публіцистичний твір на злободенну тему гостросатиричного характеру, у якому автор / авторка викриває негативні суспільні явища, політичні погляди, діяльність соціальних груп чи окремих людей.

presentation

Сент-Джеймський палац,
м. Лондон
(Велика Британія).
Сучасне фото

Роман — жанр епічної розповідної літератури; місткий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкрито історію формування характерів багатьох персонажів. Головними структурними елементами роману є розповідь та створений нею уявний світ у просторі й часі, населений персонажами, наповнений подіями, що формують сюжет. За тематикою роман може бути пригодницьким, історичним, побутовим, соціально-історичним, психологічним тощо. Нерідко різновиди роману взаємодіють.

«МАНДРИ ЛЕМЮЕЛЯ ГУЛЛІВЕРА»

Історія створення роману. У XVIII ст. Англія здійснювала активну колоніальну політику, приєднувала території, брала участь у війнах за їхній перерозподіл. Вона прагнула розширити межі свого панування, тому морські експедиції в пошуках нових країн відбувалися нерідко за підтримки уряду. Звіти, спогади й статті про далекі землі, опубліковані на сторінках тодішньої преси, викликали зацікавленість широкої публіки. Отже, Дж. Свіфт вирішив використати для свого твору популярну форму подорожі, обравши героєм оповіді сучасну людину, яка прагне пізнати світ.

Особливості композиції роману. Головний герой Лемюель Гуллівер мандрує різними країнами, зустрічається з фантастичними істотами, з ним відбуваються дивовижні пригоди. Прийом мандрівки надав нового імпульсу розвитку жанру роману, який у XVIII ст. наблизився до реального життя.

Подорожі Лемюеля Гуллівера відкривають перед читачами широку панораму світу. Твір містить чотири частини: «Подорож до Ліліпутії», «Подорож до Бробдінгнегу», «Подорож до Лапути, Белнібарбі, Глаббдобдрібу, Лагтнеггу та Японії» і «Подорож до країни гуїгнґнів». Однак Дж. Свіфт зображував у творі не конкретні географічні простори, а переважно художні символи та алегорії. Кожна країна, про яку йдеться в романі, — це втілення роздумів про суспільство, певні соціальні устрої і пошуки шляхів удосконалення держави та життя людей.

Слідом за Гуллівером. Перша частина твору «Подорож до Ліліпутії» містить критику політичного життя Англії XVIII ст. Дж. Свіфт викрив парламентську монархію, безглузді закони й порядки, бездарність і продажність політиків. На духовній нищоті всього того, що марно претендує на величність, він наголосив за допомогою *прийому літоти* — символічного зменшення мешканців країни. Ліліпутів зображено не просто фізично маленькими, передовсім вони морально ниці. Імператор лише «на ніготь» вищий за інших. Боротьбу різних політичних груп відображено у формі «теоретичних» суперечок про те, з якого боку треба розбивати яйце.

Гуллівер у цій частині постає справжнім «велетнем» для ліліпутів, але не тільки через свій зріст. Він значно мудріший і розумніший за тих, хто метушиться довкола нього, переймаючись дріб'язковими проблемами.

У другій частині «Подорож до Бробдінгнегу» використано інший художній прийом — *гіперболу*. Гуллівер потрапив у квітучу країну, мешканці якої (велетні) добрі, великодушні й займаються мирною працею. Король Бробдінгнегу править мудро та справедливо. Він «усе мистецтво правління обмежує найтіснішими рамками і підходить до нього лише з вимогами здорового глузду, розумності, справедливості, лагідності, швидкого розв'язання карних і громадських справ». У цій частині втілено ідеал мирної патріархальної країни й мудрого правителя. Гуллівер постає маленьким порівняно з велетнями. У такий спосіб Дж. Свіфт показує, що уявлення людини відносні, акцентує на необхідності пізнання світу, постійного руху в пошуках ідеалу. Письменник вважав, що головною метою кожного мандрівника має бути виховання розуму і доброчесності своїх співвітчизників за допомогою гарних чи поганих прикладів із життя чужих країн.

У третій частині Гуллівер опинився в державі Лапута, королівський двір якої розташований на літаючому острові. Політичний устрій Лапути нагадує авторитарну бюрократичну систему із суворими порядками. Острів літає над країною, тому мешканці Лапути перебувають під пильним наглядом. У цій частині Дж. Свіфт викриває поневолення народу, відсутність свободи і прозорості в керівництві країною, а також згубність науки та інших інституцій, що обслуговують насильницьку владу. Їхні представники відірвані від реального життя, зайняті лише абстрактними теоріями, а це погіршує становище народу.

У четвертій частині зображено фантастичну країну гуїґнґнів — розумних коней. Колись на острові опинилося подружжя, нащадки якого так здичавіли, що тільки зовні нагадували людей. А нащадки коней, навпаки,

Жан-Жорж
Вібер.
Гуллівер
і ліліпути.
1870 р.

перетворилися на розумних істот і з часом підкорили собі здичавілих людей, назвавши їх єгу. У цій частині Дж. Свіфт висвітлює своє бачення концепції природної людини. Він переконаний, що природа є гармонійною і розумною, а цивілізація згубно впливає на людей: вони стають жорстокими, брехливими, підступними, войовничими, жадібними тощо. Недаремно володар коней, вислухавши розповідь Гуллівера про Англію, відзначає подібність між англійцями та єгу. Але порядок, який існує серед розумних коней, теж не досконалий. На перший погляд, гуїнггми дотримуються рівності й справедливості. Однак життя колективу повністю знівелювало індивідуальність. Тут немає палких пристрастей та емоцій, мистецтва, прагнення до змін. Гулліверові є над чим замислитися. «Свіфт намалював образ щасливого життя, але не для людей, а для коней. Люди ввижались йому природженими рабами, залежними від природи. І він поставив паном над ними коня, їх звичного раба...» — зазначила Леся Українка.

Образ Гуллівера — втілення нової концепції людини доби Просвітництва. Лемюель Гуллівер — представник середнього класу, родом з Ноттінгемширу, що в центрі Англії. Потрапляючи в різні ситуації (нерідко абсурдні), він не втрачає здорового глузду, розуму, відчуття справедливості й людяності. Образ Гуллівера покликаний пробудити в читача вільну думку, внутрішній спротив обставинам, бажання осмислити своє існування, знайти способи вдосконалення суспільного ладу.

Кожна мандрівка відкриває Гулліверові нове бачення природи, людства й самого себе — його образ змінюється з розвитком сюжету. У ньому Дж. Свіфт утілює багатогранність проявів особистості, її невтомну жагу пізнання, невпинну роботу думки, пошук свободи й гармонії, оптимістичну віру в перетворення світу. Згідно з художньою концепцією письменника, людина, котра глибоко досліджує життя, здатна змінити все довкола. Образ Гуллівера — це тип вдумливої людини своєї доби, котра прагне пізнання та змін, не спинається в пошуках ідеалу.

МАНДРИ ЛЕМЮЕЛЯ ГУЛЛІВЕРА (1721—1726)

РОМАН

(Уривки)

Частина перша. Подорож до Ліліпутії

РОЗДІЛ I

Автор оповідає дещо про себе та про свою родину, про перші спонуки до мандрівництва. Його корабель розбивається, і він, рятуючи собі життя, кидається у хвилі, пливе й виходить на берег у країні ліліпутів. Його беруть у полон і привозять до столиці.

audio

Яке враження справила на Гулівера перша зустріч з дивними чоловічками? Чи була ця зустріч дружньою? Доведіть свою думку.

У мого батька був невеликий маєток у Ноттінгемширі. З п'ятих його синів я народився третім. На чотирнадцятому році мене віддали до коледжу в Кембриджі¹. Там я пробув три роки і вчився дуже старанно. Та в батька, чоловіка небагатого, не стало коштів тримати мене там довше. Тому через три роки мені довелося піти в науку до видатного лондонського хірурга містера Бетса, у якого я вчився чотири роки. Вряди-годи батько присилав мені трохи грошей, і я витрачав їх на книжки з мореплавства та пов'язаних із ним галузей математики, бо весь час мріяв стати моряком і вірив, що рано чи пізно мені пощастить здійснити цю мрію. Скінчивши навчання в містера Бетса, я приїхав до батька і дістав од нього, дядька Джона й декого з родичів сорок фунтів стерлінгів готівкою та ще й обіцянку давати тридцять фунтів щороку на моє утримання в Лейдені². Там я протягом двох років і семи місяців вивчав природознавство, бо знав, що воно стане мені в пригоді під час майбутніх подорожей. (...)

Три роки чекав я, що мої справи покращають, але врешті мусив прийняти вигідну пропозицію капітана Вільяма Прічарда — власника судна «Антилопа», що вирудалось у південні моря.

Ми відпливли з Брістоля 4 травня 1699 року, і спочатку наша подорож минала досить спокійно. Та коли ми вже прямували до Індії, нас захопив страшний шторм і відніс на північний захід до Ван-Діменової землі³ — аж до тридцятого градуса й двох мінут південної широти, як ми довідалися з вимірів. Двадцять наших матросів померли від надміру тяжкої роботи та поганого харчу, а решта зовсім знесилили.

П'ятого листопада (коли в тих широтах починається літо) в густий туман дозорець помітив скелю, що виступала з води всього за пів кабельтова⁴ від нас. Сильний вітер гнав нас просто на неї. За мить корабель налетів на скелю й розбився. Шістьом з екіпажу, і мені в тому числі, пощастило спустити на воду човен і відпливти на безпечну відстань від корабля та скелі. Ми гребли, гадаю, зо три милі, доки знемоглися зовсім, бо були виснажені роботою ще на кораблі. Далі ми пустилися на волю хвиль, і за пів години шквал з півночі перекинув наш човен. Що сталося з моїми товаришами в човні й з тими, котрі допливли до скелі або залишились на судні, — сказати не можу, але гадаю, що всі вони загинули.

¹Кембридж — місто в Англії, де розташований відомий на весь світ університет, заснований 1231 року.

²Лейден — місто в Нідерландах, де є відомий університет.

³Ван-Діменова земля — стара назва острова Тасманія, що поблизу Австралії.

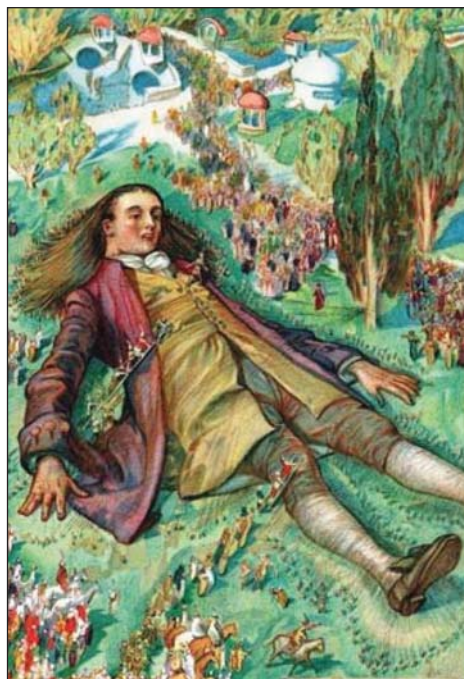
⁴Кабельтов — морська міра довжини, що дорівнює 185,2 метра.

Я плив навмання, підштовхуваний вітром і припливом, раз у раз шукаючи ногами дна й не знаходячи його. Кінець кінцем, уже знесилений до краю, я раптом відчув під ногами дно. На той час шторм помітно вщух. Дно було таке положисте, що я брів з милю, перш ніж добувся до берега; це сталося, як здається мені, годині о восьмій вечора. Я пройшов ще з пів милі, але не натрапив ніде ні на які ознаки житла чи людей або ж був такий змучений, що не помітив їх.

Від втоми та спеки мені дуже захотілося спати. Я ліг на низеньку м'яку траву і заснув так міцно, як не спав ще ніколи зроду. Проспав я щонайменше дев'ять годин, бо коли прокинувся, був уже білий день. Я хотів був підвестись, але не спромігся й поворухнутись: я лежав горілиць, і мої руки та ноги з обох боків — так само, як і моє довге, цупке волосся, — прив'язані незліченними нитками до чогось на землі. І на всьому тілі я відчував тоненькі перев'язі, що обплутували мене від пахов до стегон. Я міг дивитися лише вгору: сонце починало вже припікати, і світло його сліпило мене. Навкруги чувся якийсь гомін, але хто то гомонить, розгледіти я не міг, бо, неспроможний перевернутись, бачив саме небо.

Незабаром на моїй лівій нозі заворушилося щось живе і, поволі посуваючись уперед, спинилося в мене на грудях, а потім підійшло під саме підборіддя. Опустивши погляд, я побачив чоловічка дюймів¹ шести на зріст, з луком та стрілою в руках і з сагайдаком за плечима. Водночас я відчував, що слідом за ним суне принаймні ще з півсотні таких самих чоловічків. Украй вражений, я так голосно скрикнув, що всі вони з переляку кинулися врозтіч. Як довідався я потім, дехто з них навіть прибився, сплигуючи з мене на землю. Але незабаром вони повернулися, і один з них, наважившись стати перед самим моїм обличчям, на знак подиву підніс угору руки і верескливо, але цілком виразно гукнув: «Гекіна дегуль!». Решта теж загукала ті самі слова.

А тим часом лежати мені було дуже незручно. По довгих зусиллях

Ілюстрація до роману «Мандрі Лемюеля Гуллівера».
Енциклопедія «Britannica»

¹Дюйм — англійська міра довжини, що дорівнює 2,5 см.

мені пощастило розірвати нитки і витягти з землі кілочки, до яких була прив'язана моя ліва рука. Воднораз, шарпнувши головою (що завдало мені невимовного болю), я трохи звільнив моє волосся і спромігся повернути голову дюймів на два. Але чоловічки втекли швидше, ніж я встиг спіймати когось із них. Знявся пронизливий крик. А коли гамір ущух, один із них голосно вигукнув: «Тольго фонак!».

У ту ж мить я відчув, як у мою ліву руку ввігналося з сотню стріл, що кололи мене, наче голки. До того ж чоловічки разом вистрілили в повітря, як ми стріляємо з гармат, і багато стріл упало мені на тіло (хоч я й не відчув їх), а деякі влучили в обличчя, хоч я його зараз же затулив рукою. Коли ця злива стріл ущухла, я аж застогнав від досади та болю і знову спробував звільнитись. Але чоловічки випустили ще більше стріл, і дехто з них намагався уколоти мене списом у бік. Добре, що на мені була куртка з буйволячої шкіри, якої вони не могли проколоти. Я подумав, що найобачніше буде лежати поки що тихо, а вночі, користаючись вільною лівою рукою, визволитися зовсім. (...)

Знайшовши мене сонного на березі, тубільці зразу відрядили гінця до імператора, і державна рада ухвалила зв'язати мене описаним вище способом (зроблено це вночі, коли я спав), а також надіслати мені силу їжі та питва і приготувати екіпаж, щоб перевезти мене до столиці. Ці люди — чудові математики. Вони досягли великих успіхів у механіці завдяки підтримці свого імператора, відомого покровителя наук. У цього монарха є багато пристроїв на колесах, щоб перевозити колоди та інші важкі вантажі. Він часто будує величезні військові кораблі, деякі до дев'яти футів завдовжки, в місцевості, де росте будівельне дерево, і звідти їх цими пристроями перевозять ярдів за триста-чотириста до моря.

П'ятсот інженерів і теслярів зараз же заходились будувати щонайбільший екіпаж, який будь-коли бачили в цій країні. То була дерев'яна платформа дюймів на три від землі, футів у сім завдовжки і чотири завширшки, поставлена на двадцять два колеса. Всю цю роботу було виконано протягом чотирьох годин по моєму прибуттю на острів. Поява цієї платформи і викликала гомін, який я почув, прокинувшись. Її поставили поряд зі мною. Але найбільші труднощі полягали в тім, щоб підняти мене і покласти на платформу. Для цього тубільці вкопали вісімдесят стовпів в один фут заввишки і канатами, не товщими за нашу дратву, обвили мені шию, руки, ноги та тулуб. Дев'ятсот найдужчих чоловіків тягли шворочки крізь силу блоків, почеплених на стовпи, і за три години я лежав уже на платформі, міцно прив'язаний до неї. (...)

Гуллівера привезли до столиці та поселили в найбільшому будинку Ліліпутії — старовинному храмі, де він зміг лежати та стояти на повний зріст. До його ноги прикували ланцюг, який дозволяв йому ходити коло будівлі та залазити всередину помешкання.

РОЗДІЛ II

Імператор Ліліпутії в супроводі багатьох вельмож приходить подивитись на автора в його ув'язненні. Опис особи та одягу імператора. Щоб навчити автора ліліпутської мови, до нього приставлено вчителів. Своєю сумірною поведінкою він заслуговує ласку імператора. Коли його обшукують, шаблю та пістолі відбирають.

audio

Яким було перше речення, яке вивчив Гуллівер на мові ліліпутів? Про яку рису характеру героя воно свідчить?

Тим часом імператор зійшов з башти і верхи наближався до мене. Хоч як добре був вимуштруваний його кінь, та, побачивши таку величезну постать, що здалася йому живого горою, він злякався і став дибки. Але імператор був чудовим вершником і всидів у сідлі, аж поки підбігли придворні. Вхопивши коня за вуздечку, вони допомогли імператорові злізти. Його величність з великим подивом оглядав мене з усіх боків, не підходячи, проте, ближче як на довжину мого ланцюга. З його наказу двірські кухарі та комірники, що були наготові, підвезли до мене на двоколісних візках їжу та напої і поставили їх так, щоб я міг дістати. Я взяв ті візки і швидко спорожнив їх. Двадцять із них були повні м'яса, десять — вина. Кожен візок з м'ясом став мені на два-три добрих ковтки, а вино, налите в десять череп'яних посудин, я вилив просто у візок, випив його одним духом і так само зробив з рештою. Імператриця й молоді принци та принцеси разом з двірськими дамами спершу сиділи в кріслах оддалік, а після пригоди з конем повставали і підійшли ближче до імператора, якого я хочу зараз описати.

На зріст він майже на цілий мій ніготь вищий за першого-ліпшого із своїх придворних: самого цього досить, щоб викликати особливу пошану до нього. Риси обличчя його гострі й мужні, ніс — орлиний, шкіра — оливково-смаглява, постать — струнка; у рухах цього монарха була

Бернард Гіллам. Гуллівер і ліліпути. 1885 р.

грація, у поводженні — велич. Він був уже немолодий як на ліліпута — мав двадцять вісім років і дев'ять місяців і правив щасливо та переможно. Щоб краще бачити його, я ліг на бік, і його обличчя опинилося на одному рівні з моїм, а стояв він за якихось три ярди від мене. Згодом я не раз брав його на руки і тому не можу помилитися в моєму описі. (...)

За три тижні я зробив великі успіхи у вивченні їхньої мови. За цей час імператор не раз ушановував мене своїми візитами, і йому подобалося бути присутнім на лекціях, що їх давали мені мої вчителі. Я міг уже сьак-так розмовляти з імператором. Перше речення, яке я вивчив, було прохання ласкаво повернути мені волю. Ставши навколішки, я повторював його щодня. Скільки я міг зрозуміти, він відповідав, що це справа часу, що розв'язати її він може тільки у згоді з радою і що спершу я повинен заприсягтися жити в мирі з ним та його державою. Проте він обіцяв, що зі мною поводитимуться цілком добре, і порадив заслужити своєю поведінкою його прихильність, а також симпатію його підданців. Одного дня він попросив, щоб я не ображався, коли він накаже обшукаати мене: в мене, мовляв, напевно, є зброя, що повинна бути небезпечною, коли вона відповідає розмірам такої величезної істоти. (...)

Узявши в руки обох чиновників, я поклав їх спершу в кишені мого камзола, а потім в усі кишені, крім двох у куртці та однієї потайної, якої я не хотів давати обшукувати, бо в ній лежало кілька необхідних мені дрібних речей. В одній з кишень куртки був мій срібний годинник, а в другій — гаманець з кількома золотими монетами. Чиновники, маючи при собі пера, чорнило й папір, склали докладний список усього, що бачили, а закінчивши роботу, попросили спустити їх на землю для доповіді імператорові. Той список я згодом переклав англійською мовою. Ось цей переклад повністю:

«Після найпильнішого обшуку в правій кишені Великого Чоловіка-Гори ми знайшли тільки шмат цупкого полотна, якого вистачило б, щоб застелити парадну залу вашої величності. В лівій знайдено величезну срібну скриню зі срібним-таки віком, якого ми не могли самі підняти. Ми попросили Чоловіка-Гору підняти віко, і один з нас, влізши всередину, опинився по коліна в якомусь поросі. Порох той, злетівши вгору аж до наших облич, примусив нас обох довго чхати. В правій кишені куртки виявлено величезний сувій тонких білих листів, у три людини завтовшки, міцно обв'язаний товстим канатом і вкритий чорними знаками, кожен у півдолоні завбільшки, які ми смиренно дозволяємо собі вважати за літери.

В лівій кишені лежала якась машина з двадцятьма довгими пальми на зразок паркану перед палацом вашої величності. Гадаємо, що нею Чоловік-Гора розчісує собі волосся, але ми не питали його про це, бо порозумітися з ним дуже важко.

У більшій кишені з правого боку його середнього одягу (так назвали вони мої штани) ми побачили порожній залізний стовп з людину

завбільшки, з'єднаний зі шматком дерева ще більшого розміру; з одного боку стовпа випинаються великі залізні виступи, зроблені у вигляді дивних фігур, призначення яких ми не знаємо. Така сама машина була й у лівій кишені.

У меншій правій кишені лежало багато кружал, плескуватих металевих різного розміру, з білого та червоного металу. Деякі з них, білі, зроблені наче із срібла, були такі важкі та великі, що ми з товаришем ледве підняли їх.

У лівій кишені були два чорні стовпи неправильної форми; стоячи на споді кишені, ми ледве змогли дістати до верхньої частини цих стовпів. Один із них, здається, був зроблений з якогось суцільного матеріалу, а на верхньому кінці другого була біла куля, як дві наші голови завбільшки. В кожному із стовпів укладено по величезній сталевій пластині. Ми змусили показати їх нам, бо боялись, що це якісь небезпечні знаряддя. Він витяг їх із ящиків і сказав нам, що в своїй країні одним із них він звичайно голить собі бороду, а другим — ріже м'ясо.

Там-таки були ще дві кишені, які він називає годинниковими. Вони являють собою два великі розрізи в його середньому одязі, щільно закриті тиском його живота. З правої кишені звисає довгий срібний ланцюг з якоюсь чудною машиною, що лежить на дні кишені. Ми наказали йому витягти все, що було на кінці ланцюга; вийнята річ виявилась кулею — зісподу срібною, а зверху зробленою з якогось прозорого металу. На прозорому боці ми побачили чудні знаки, розміщені колом, але доторкнутися до них пальцем заважала та прозора речовина. Він приклав машину нам до вух, і ми почули шум, як од водяного млина. Вважаємо, що то або якась невідома тварина, або ж його бог. Схиляємося більше до останньої гадки, бо він запевняв нас (скільки ми могли зрозуміти його, бо висловлює він свої думки дуже погано), що рідко робить щось, не порадившись із ним. Він називає його своїм оракулом і каже, що ця річ показує йому час кожного його вчинку.

З лівої кишені він вийняв сітку за-вбільшки з рибальську, але зроблену

Жако-Марі-Гастон Онфрей
де Бревіль. Гуллівер у Ліліпутії.
1920-ті роки

так, що вона відкривається й закривається, як гаманець. Всередині знайдено кілька монет з жовтого металу; якщо вони справді золоті, то повинні мати величезну цінність.

Обшукавши пильно, з наказу вашої величності, його кишені, ми помітили круг його стану пояс із шкіри якоїсь велетенської тварини. З правого боку на ньому висів довгий, з п'ять чоловік завдовжки, меч, а з лівого — торба або мішок з двома відділами. В кожному з них умістилося б три ваші підданці. В одному відділі — багато кульок з важкого металу з людську голову завбільшки; щоб підняти їх, потрібна велика сила. В другому лежала купка чорних зернят, невеликих і не дуже важких; ми брали їх по п'ятдесят штук у жменю.

Тут точно перелічено все знайдене на тілі Чоловіка-Гори, який поведився з нами дуже шанобливо, як і належить поводитись з представниками вашої величності. Підписано й скріплено печаткою четвертого дня вісімдесят дев'ятого місяця щасливого царювання вашої величності.

Клефрен Фрелок, Марсі Фрелок».

(...) Як уже я казав, у мене була потайна кишеня, якої не помітили обшукувачі: там лежали окуляри (якими я, маючи слабкі очі, іноді користуюся), кишенькова підзорна труба та кілька дрібниць. Я подумав, що вони не мають ніякої цінності для імператора, і вважав, що маю право не показувати їх, бо боявся, що мені їх зіпсують або загублять, якщо я зважуся віддати їх.

РОЗДІЛ III

Автор дуже оригінальним способом розважає імператора і його придворних дам та кавалерів. Опис придворних розваг ліліпутів. Авторіві на певних умовах дають волю.

audio

Як ставився Гуллівер до імператора та його підданих? Чи вони ставилися до нього аналогічно?

Моя лагідність і добра поведінка так вплинули на імператора та його двір, а також на армію та народ в цілому, що я вже сподівався незабаром здобути собі волю. Я всіляко намагався підтримувати свою високу репутацію. Тубільці поступово перестали боятися мене. Іноді я лягав долі і дозволяв п'ятьом-шістьом чоловікам танцювати на моїй долоні; кінець кінцем хлопчики та дівчатка насмілилися гуляти в піжмурки в моєму волоссі. Я добре підучився їхньої мови і міг уже розуміти їх та розмовляти з ними.

Одного разу імператорові спало на думку потішити мене видовищем тамтешніх ігор, у яких ліліпути переважають усі відомі мені нації спритністю та пишнотою. Найбільше розважили мене канатні танцюристи,

що виконували свої танці на тоненькій білій нитці у два фути завдовжки, натягненій на висоті дванадцяти дюймів од землі. На цих танцях я, з дозволу терплячого читача, трохи зупинюся.

У грі цій беруть участь тільки кандидати на якусь високу посаду або ті, хто хоче домогтися великої ласки при дворі. Їх навчають цього мистецтва змалку, і вони не завжди бувають вельможного роду або гарного виховання. Коли хтось, чи то померши, чи то попавши в неласку (що трапляється часто), звільняє високу посаду, то п'ять-шість кандидатів просять у імператора дозволу розважити його величність та двір танцями на канаті. Дуже часто навіть найголовніші міністри дістають наказ показати свою спритність і довести імператорові, що вони не втратили своїх здібностей. Флімнеп, державний скарбник, підстрибнув на канаті принаймні на дюйм вище від усіх інших вельмож імперії. Я бачив, як він раз за разом підплигував на дошці, покладеній на канат, не товщій за нашу звичайну англійську дратву. Мій приятель Релдресел, перший секретар таємної ради, посідає, на мою думку, друге після скарбника місце. Інші визначні урядовці не можуть і рівнятися з ними. (...)

Є в них ще одна розвага, яка відбувається дуже рідко і тільки в присутності імператора, імператриці та прем'єр-міністра. Імператор кладе на стіл три тонкі шовкові нитки по шість дюймів завдовжки: одну — синю, другу — червону і третю — зелену. Цими нитками нагороджують тих, кого імператор захоче відзначити своєю ласкою. Церемонія відбувається у великій тронній залі, де кандидати складають іспити, дуже відмінні від тих, що влаштовуються в країнах Старого чи Нового Світу. Імператор, узявши в руки палицю, держить її горизонтально, а кандидати, ідучи один по одному, то стрибають через неї, то пролазять під нею, залежно від того, підіймає чи опускає палицю імператор. Буває, що другий кінець палиці доручають тримати прем'єр-міністрам, іноді міністр орудує палицею сам. Хто виконує всі ці штуки найдовше і з найбільшою спритністю, той дістає в нагороду

Жако-Марі-Гастон Онфрей
де Бревіль. Гуллівер у Ліліпутії.
1920-ті роки

синю шовкову нитку; другий приз — червона нитка; третій — зелена¹. Їх обмотують круг стану, і рідко трапляється вельможа, не прикрашений таким поясом. (...)

Через два дні по цій пригоді імператор звелів привести у готовність усе військо, розташоване в столиці та в її околицях, і вигадав собі дуже оригінальну розвагу. Він попросив мене стати на зразок Колоса Родоського² і якнайширше розставити ноги, що я й зробив. Одному із своїх найкращих генералів (старому, досвідченому полководцеві і великому моему прихильникові) він наказав провести всю армію зімкненими лавами між моїми ногами. В параді взяли участь три тисячі піхотинців та тисяча вершників. Піхота йшла по двадцять чотири чоловіки в ряд, а кіннота — по шістнадцять. Військо марширувало з піднятими списками, барабаним боєм та розгорнутими прапорами. Парад мав блискучий успіх.

Я так часто подавав прохання, щоб мені даровано волю, що його величність поставив, нарешті, цю справу на обговорення в кабінеті міністрів, а потім і в державній раді. Там ніхто не заперечував, за винятком Скайреша Болголама, який чомусь став моїм смертельним ворогом, хоч я нічим не завинив перед ним.

Та наперекір йому всі висловились за те, щоб мені дати волю, і король затвердив постанову.

Цей Болголам був гальбет, або адмірал королівського флоту. Він користався цілковитою довірою свого монарха, але мав дуже сувору та похмуру вдачу. Примушений погодитись на моє звільнення, він, проте, наполіг, щоб йому доручили остаточно зредагувати текст угоди, на підставі якої я діставав волю. Прочитавши угоду в присутності двох секретарів та багатьох поважних осіб, Болголам зажадав, щоб я присягся не порушувати її — спершу так, як присягаються на моїй батьківщині, потім так, як вимагають їхні закони — тобто взявшись лівою рукою за праву ногу і приклавши середній палець правої руки до лоба, а великий палець — до кінчика правого вуха. Мабуть, читачеві цікаво буде довідатись, як висловлюються в країні ліліпутів, і він захоче знати умови, на яких мене звільнено, тому я наводжу тут точний переклад цього документа.

1. Чоловік-Гора не покине наших володінь без писаного нашого дозволу, скріпленого нашою печаткою.

2. Він не вступатиме до нашої столиці без особливого нашого дозволу і має попереджувати про свій прихід принаймні за дві години, щоб городяни встигли поховатися в свої будинки.

¹Синя, зелена, червона нитки — кольори англійських орденів Підв'язки, Бані та Святого Андрія.

²Колос Родоський — велетенська статуя, побудована в старовину греками на острові Родос. Заввишки статуя сягала 35 метрів.

3. Зазначений Чоловік-Гора має обмежувати свої прогулянки великими шляхами, не ходити й не лягати на луках і на ланах.

4. Гуляючи зазначеними шляхами, він повинен якнайпильніше дбати про те, щоб не ступити на когось з наших любих підданців, або на їхніх коней, чи то на екіпажі, і не має права брати наших підданців у руки без їхньої на те згоди.

5. Якщо буде потреба негайно послати якесь розпорядження, Чоловік-Гора зобов'язується віднести в свій кишені, куди йому вкажуть, кур'єра разом з конем і, в разі потреби, приставити їх назад цілих і неушкоджених.

6. Він буде нашим спільником проти ворожого нам острова Блефуску і докладе всіх зусиль, щоб знищити ворожий флот, який саме тепер готується до нападу на нас.

7. Названий Чоловік-Гора у вільний час має допомагати нашим робітникам підіймати великі камені, з яких будують мури круг головного парку та інші державні споруди.

8. Згаданий Чоловік-Гора має протягом двох місяців установити розміри наших володінь, обійшовши для цього острів понад берегом та підрахувавши кількість своїх кроків.

9. І останнє: зазначений Чоловік-Гора, заприсягшись виконувати всі вищенаведені умови, діставатиме щодня їжу і напої в кількості, достатній, щоб утримувати 1728 наших підданців, матиме вільний доступ до нас і користуватиметься всіма знаками нашої до нього прихильності. (...)

РОЗДІЛ IV

Опис Мілдендо, столиці Ліліпутії, та імператорського палацу. Розмова автора з першим секретарем про державні справи. Автор пропонує імператорові послуги у воєнних діях.

audio

1. Що в цьому розділі викликало у вас усмішку?
2. Які явища автор критикує в тексті?

Здобувши волю, я насамперед попросив дозволу оглянути Мілдендо — столицю Ліліпутії. Імператор охоче дав такий дозвіл, нагадавши тільки про мою обіцянку не чинити шкоди ні людям, ні будівлям. Населенню оголосили про мій намір одвідати місто. Його мур два з половиною фути заввишки й не менше як одинадцять дюймів завширшки; по ньому круг усього Мілдендо вільно проїхала б карета, запряжена парою коней. Через кожні десять футів над муром височать міцні вежі.

Я переступив велику західну браму і обережно боком пройшов двома головними вулицями, одягнений у саму куртку, щоб не зачіпати полами

свого камзола дахів та карнизів. Я посувався вперед дуже обережно, щоб не наступити на якого-небудь гувльісу, який міг залишитися на вулиці, незважаючи на суворий наказ усім городянам не виходити з дому, щоб не наражатись на небезпеку. У слухових вікнах та на дахах тислися цікаві, і мені здалося, що я ніколи ще не бачив такого велелюдного міста.(...)

Якось, тижнів через два по моєму звільненні, до мене приїхав перший секретар таємної ради Релдресел у супроводі слуги. Наказавши кучерові стати віддалік, він попросив мене дати йому одногодинну аудієнцію, на що я погодився, зважаючи на його високу посаду та особисті якості, а також і на його клопотання за мене перед двором. Щоб краще чути, я хотів був лягти на землю, але він волів перебувати під час розмови на моїй долоні; поздоровивши мене з визволенням і згадавши, що в цьому було трохи і його заслуги, він додав:

— Якби не сталися деякі події, вас не звільнили б так швидко. Хоч чужоземцеві може здатися, ніби в нас усе гаразд, проте над нами тяжить два лиха — партійні чвари і можливий напад сильної ворожої держави. Треба вам сказати, що протягом уже сімдесятьох місяців у нашому королівстві існують дві ворожі партії — тремексени й слемексени. Перші з них — прихильники високих підборів, другі — низьких. Хоч стародавнім звичаям відповідають більше високі підбори, але його величність вирішив призначати на всі урядові посади тільки тих, хто носить низькі підбори, чого ви не могли не помітити. Помітили ви, мабуть, і те, що підбори його величності нижчі принаймні на один друп проти інших (друп — приблизно одна чотирнадцята дюйма).

Ненавість між обома партіями дійшла до того, що члени їх не їдять і не п'ють за одним столом. Ми знаємо, що тремексенів, або прихильників високих підборів, більше, ніж нас, але вся влада у наших руках. Ми боїмось, що і його високість — наступник трону — симпатизує тремексенам. У всякому разі, один з його підборів вищий за другий, і він через це навіть трохи шкандибає. І от серед оцих чвар нам загрожує напад війська

Генрі Джефрой. Гуллівер командує армією ліліпутів. 1890-ті роки

з острова Блефуску — другої після нас і майже рівної нам могутністю та розмірами держави.

Мушу зазначити, що хоч ви й розповідаєте про країни, де живуть люди вашого зросту, та наші філософи не ймуть цьому віри і вважають, що ви впали з Місяця або якоїсь зірки. Адже сто чоловік таких, як ви, знищили б за найкоротший час усі плоди й усю худобу, що є у володіннях його величності. А до того ж у нашій історії, яка нараховує вже шість тисяч місяців, згадується тільки про дві великі держави — Ліліпутію та Блефуску.

Ці дві могутні держави вже тридцять шість місяців перебувають у стані запеклої війни, і ось з якої причини. Всім відомо, що яйця, перед тим як їх їсти, розбивають з тупого кінця, і так ведеться споконвіку. Однак, коли дід його величності ще хлопчиком урізав собі пальця шкаралупкою, його батько видав закон, щоб усі під страхом найсуворішої кари розбивали яйця тільки з гострого кінця.

Цей закон так обурих населення, що від того часу історики занотували шість повстань, унаслідок яких один імператор позбувся голови, а другий — корони. Монархи Блефуску завжди підбурювали наш народ на заколоти, а коли їх придушували, давали у своїй державі притулок повстанцям. Нараховують одинадцять тисяч чоловік, які не згодились розбивати яйця з гострого кінця, воліючи піти на страту. (...)

РОЗДІЛ V

Автор надзвичайно дотепним способом запобігає ворожому нападові. Йому дають високий титул. Приїздять послы імператора Блефуску і просять миру.

1. Який титул і за що отримав Гуллівер у Ліліпутії?
2. Чи вдалося Гулліверові здобути прихильність імператора Ліліпутії?

Імперія Блефуску являє собою острів, розташований на північний схід од держави ліліпутів і відокремлений від неї протокою у вісімнадцять ярдів завширшки. Я ще не бачив цього острова, а, довідавшись про майбутній напад, умисно не підходив до берега, щоб мене не помітили з якогось ворожого корабля. У Блефуску про мене нічого не знали, бо всякі зносини між обома державами було суворо заборонено під страхом смерті, і наш імператор наклав ембарго¹ на всі судна, куди б вони не йшли.

Поміркувавши трохи, я склав план захоплення всього ворожого флоту, що стояв тоді, як доповідали наші розвідники, у гавані, готовий рушити при першому попутному вітрі, і повідомив про свій план імператора.

¹Заборону виходити з порту.

Перш за все я розпитав найдосвідченіших моряків про глибину потоки, яку вони часто виміряли. Вони сказали мені, що глибина на самій середині не перевищує сімдесяти глемглефів (тобто шести європейських футів) навіть під час припливу, а в інших місцях становить щонайбільше п'ятдесят глемглефів. Я пішов на північно-східний берег, звідки видно було Блефуску, ліг за горбком і, глянувши у свою маленьку підзорну трубу, побачив з пів сотні військових кораблів і велику силу транспортних суден, що стояли на якорі. Повернувшись додому, я звелів (на що мав повноваження) приставити мені найміцніший канат та залізних брусів. Канат був з нашу шворку завтовшки, а бруси — із спицю для плетіння завбільшки. Я сплів канат удвоє, щоб зробити його міцнішим, і з тією ж метою поскручував залізні бруси втриє, загнувши їхні кінці гачками. Причепивши п'ятдесят таких гачків до п'ятдесяти канатів, я знову подався на північно-східний берег. Там я скинув камзол, черевики та панчохи і в самій шкіряній куртці увійшов у воду за пів години перед припливом. Спочатку я брів, а посередині проплив ярдів з тридцять, доки опинився на міліні, а через пів години дійшов уже й до флоту.

Вороги, побачивши мене, так перелякалися, що пострибали в море і вплав добулися до берега, де їх зібралося не менш як тридцять тисяч. Тоді я взяв свої знаряддя, позачіпав гачки за отвори, що були в носі кожного корабля, а шворки від них зв'язав до купи. Поки я порався з цим, вороги пускали тисячі стріл, і багато з них впивалися мені в руки та обличчя, завдаючи пекучого болю й заважаючи мені працювати. Та найдужче боявся я за очі. Я напевне втратив би їх, якби раптом не згадав про надійний захист. Між інших дрібниць у мене зберігалися в потайній кишені окуляри — їх, як я вже казав, не помітили імператорські чиновники, коли обшукували мене. Я видобув їх, якнайміцніше приладнав на носі й сміливо став до роботи, не зважаючи на ворожі стріли, що часто влучали в скельця окулярів, не чинячи мені ніякої шкоди.

Позачіплявши всі кораблі гачками і взявшись за зв'язані вузлом канати, я почав тягти їх за собою. Але жоден корабель не зрушив з місця, бо якорі не пускали їх, і мені лишалася ще найважча частина справи. Не виймаючи гачків, я кинув шворки й рішуче перерізав ножом якірні линви, діставши при цьому дві стріли у руки та обличчя; потім знов узявся за вузол і легко потяг за собою п'ятдесят найбільших ворожих кораблів.

Блефускуанці, не маючи ніякого уявлення про мої наміри, спершу остовпіли. Вони бачили, як я різав линви, і вирішили, що я хочу пустити судна в чисте море, де б вони порозбивалися одне об одне. Але, помітивши, що весь флот пливе у цілковитому порядку слідом за мною, вони зняли такий лемент і вдалися в такий розпач, що й описати не можна. Вийшовши з-під обстрілу, я на хвилинку спинився, повиймав стріли з рук і обличчя, а рани намазав маззю. Знявши окуляри й пе-

реждавши з годину, поки вода трохи спала, я перебрів середину протоки, тягнучи за собою всю свою здобич, і цілий та неушкоджений прибув до свого порту.

Імператор і весь його двір стояли на березі, очікуючи кінця цієї великої події. Вони бачили, як півколом наближаються до них ворожі кораблі, але мене не помічали, бо я був по шию у воді, і зовсім занепали духом. Імператор думав уже, що я потонув, а цей флот наближається з ворожими намірами, і заспокоївся тільки тоді, коли побачив мене з канатами від суден у руках і почув, як я голосно гукнув: «Хай вічно живе наймогутніший імператор ліліпутів!». Великий монарх оддав мені належну честь і тут-таки, на березі, нагородив мене титулом нардака, що в них вважають за найвищу відзнаку.

Але його величність відразу висловив бажання, щоб я привів йому решту ворожих кораблів і навіть (ось вона, царська чванливість) заохтів не чого іншого, як обернення цілої імперії Блефуску на провінцію Ліліпутії з призначенням од нього віце-королем. Він збирався стратити всіх емігрантів із секти тупоконечників і примусити всіх блефускуанців розбивати яйця з гострого кінця. Тоді він став би володарем цього світу. Я спробував відрадити його від такого наміру, вдаючися як до політичних доказів, так і до міркувань справедливості, і нарешті рішуче відмовився бути знаряддям закріпачення вільного та відважного народу. Це питання обговорювали потім у державній раді, і найрозумніші міністри всі були на моєму боці.

Моя відверто й сміливо висловлена думка настільки суперечила політичним поглядам його величності, що він так і не зміг пробачити мені цього. Він дуже тонко дав це зрозуміти державній раді, де, як переказували мені, найрозумніші підтримували мене, принаймні своєю мовчанкою, зате інші, мої потайні вороги, не могли втриматися від деяких виразів, що відбилися-таки на мені, хоч і посередньо. Відтоді його величність і ворожа мені кліка міністрів розпочали інтригу проти мене, яка через два місяці ледве не спричинилася до моєї загибелі. Ось як мало

Генрі Джефрой. Гуллівер у центрі битви між кораблями Ліліпутії та Блефуску. 1890-ті роки

важать найбільші послуги, вчинені монархам, порівняно з відмовою догоджати всім їхнім примхам.

За три тижні після цих подій з Блефуску врочисто прибула делегація, що смиренно просила миру. Незабаром вона підписала договір на умовах, дуже вигідних для нашого імператора. До складу її входило шість послів з поштом у п'ятсот чоловік, і прибули вони з великою урочистістю, яка відповідала величчю їхнього імператора та важливості дорученої їм справи. Договір був підписаний, у чому я завдяки тодішньому моєму впливові чимало допоміг їм.

Після цього послали, яких приватно повідомили, що я був їм щирим другом, віддали мені офіційний візит. Почали вони з компліментів моєї одважності та великодушності і запросили мене іменем свого імператора відвідати їхню державу. (...)

РОЗДІЛ VII

Автора сповіщають про намір обвинуватити його в державній зраді, і він тікає до Блефуску. Як прийнято його там.

Яке нове випробування чекало на Гуллівера? Чи злякався він? Оцініть його вчинки.

Саме тоді, як я збирався відвідати імператора Блефуску, одного вечора дуже таємно, в закритих ношах, прибула до мене поважна персона з двору (якій я зробив дуже велику послугу, коли вона втратила ласку його величності) і, не називаючи свого імені, зажадала побачення зі мною. (...)

* * *

Вельможа повідомив Гулліверу про рішення щодо його долі, прийняте Державною радою і особисто імператором. В акті обвинувачення Чоловік-Гора був визнаний винним у прихильності до мешканців Блефуску, бо захищав їх перед імператором Ліліпутії, благав замирення і збирався відвідати запеклих ворогів-тупоконечників. За державну зраду було вирішено зберегти життя Чоловіку-горі, але виколоти йому очі.

Нарешті я спинився на рішенні, за яке читач мене, мабуть, ганитиме. Треба признатися, що очі мої, а значить і волю, я зберіг тільки завдяки поспіхові та моїй цілковитій недосвідченості. Якби я знав тоді натуру міністрів та монархів і їхнє поводження із злочинцями, винними ще менше за мене, так як вивчив їх згодом, буваючи по багатьох дворах, то без заперечень і навіть з охотою скорився б милостивому присудові. Та я був молодий, до того ж мав формальний дозвіл його величності відвідати

імператора Блефуску, і тому ще не минуло й три дні, як написав своєму другові секретареві листа, повідомляючи, що від'їжджаю.

Не чекаючи відповіді, я того ж таки ранку подався до тієї частини острова, де стояв наш флот. Там я взяв великий військовий корабель, прив'язав до його носа канат, витяг якоря, роздягся, поклав на корабель свій одяг та ковдру, яку приніс під пахвою, і, тягнучи за собою судно, де вплав, а де й убрід добувся до порту Блефуску. (...)

РОЗДІЛ VIII

Авторові трапляється щаслива нагода покинути Блефуску. Подолавши певні труднощі, він повертається цілий і неушкоджений на батьківщину.

Як Гуллівєр ставиться до своєї батьківщини? Наведіть відповідні цитати, прокоментуйте.

Через три дні по прибутті до Блефуску я пішов із цікавості на північно-східне узбережжя острова і там, приблизно за пів милі від берега, помітив у морі якусь річ, що скидалася на перевернутий човен. Роззувшись та скинувши панчохи, я пройшов убрід ярдів із двісті й виразно побачив, що то справді човен — мабуть, одірваний бурєю від якогось корабля. Підштовхуваний припливом, він помалу наближався до берега.

Я негайно вернувся до міста й попросив його величність довірити мені двадцять найбільших кораблів з числа тих, що лишилися після викрадення флоту, та три тисячі моряків з віце-адміралом на чолі.

Флот поплив кругом, а я найкоротшим шляхом пішов назад і побачив, що приплив підігнав човна ще ближче. У моряків був канат, який я заздалегідь зсукав до належної товщини. Коли прибули кораблі, я роздягся і увійшов у воду; спочатку я брів мілиною, а ярдів за сто від човна мені довелося поплисти. Матроси кинули мені кінець каната, я закріпив його в дірці на носі човна, а другий кінець прив'язав до військового корабля. Та користі з цього було мало. А сам я не діставав дна ногами й мусив підпихати човен однією рукою, пливучи ззаду. Приплив допомагав мені. Я плив дуже швидко й незабаром став на дно, по шию у воді. Перепочивши дві-три хвилини, я знову почав штовхати човен. Невдовзі вода сягала мені вже тільки під пахви. Тепер, коли найважчу частину роботи було закінчено, я взяв решту моїх канатів, складених на одному з кораблів, і прикріпив їх одним кінцем до човна, а другим до дев'яти суден з числа тих, що супроводили мене. Вітер був сприятливий, кораблі тягли човен буксиром, а я підштовхував його ззаду, і таким способом ми наблизились на сорок ярдів до берега. Коли приплив скінчився, я витяг човен на суше. З допомогою двох тисяч матросів з канатами та машинами я перекинув його догори дном і побачив, що він не дуже пошкоджений.

Не буду надокучати читачеві, розповідаючи про труднощі, які мені довелося перемогти, щоб за допомогою весел (робив я їх десять днів) приставити свій човен до столичного порту, де мене чекала юрба народу, яку страшенно вразили велетенські розміри судна. Я сказав імператорові, що цей човен прислала мені моя щаслива доля, аби дати мені змогу допливти до якогось місця, звідки я зможу добутись до батьківщини, і попросив його величність дати мені потрібні для обладнання судна матеріали, а разом з тим і дозвіл виїхати. Його величність зразу почав перекопувати мене, щоб я залишився, та врешті ласкаво задовольнив моє прохання. (...)

Приблизно о третій годині другого дня, відпливши од Блефуску, за моїми розрахунками, на двадцять чотири ліги, побачив вітрило, що рухалось на південний схід, тоді як я плив просто на схід. Я почав гукати, але не дістав відповіді. Вітер ущухав, і я спробував наздогнати судно. Я розпустив обоє вітрил, і за пів години мене помітили, на кораблі викинули прапор і вистрілили з гармати.

Нелегко висловити радість, що охопила мене від несподіваної надії побачити знов улюблену батьківщину і любих родичів та друзів. Корабель згорнув частину вітрил, і я підплив до нього 26 вересня між п'ятою та шостою вечора. Серце моє закалатало в грудях, коли я побачив англійський прапор. Я поклав корів та овець у кишені камзола і зійшов на палубу з усім своїм невеличким вантажем. (...)

(Переклад з англійської Микола Іванов за редакцією Юрія Лісняка)

Артур Рекхем. Ілюстрація до роману «Мандрі Лемюеля Гуллівера». 1904 р.

● Теорія літератури

Гумор — різновид комічного, відображення смішного у життєвих явищах і людських характерах. Наприклад, мова й одяг тубільців, яких побачив Гуллівер у Ліліпутії.

Іронія — художній прийом, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення. Наприклад, нагороди, які використовували в Ліліпутії (шовкові нитки).

Сарказм — їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті й гнівного презирства. Наприклад, причина боротьби між різними партіями (розбивати яйце з одного чи іншого кінця).

Сатира — особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного. Наприклад, причини та перебіг війни між Ліліпутією і Блефуску.

Пародія — художній твір, у якому свідомо наслідують стиль, форму або зміст іншого твору, автора чи жанру з метою комічного, сатиричного або критичного ефекту. Наприклад, умови для звільнення Гуллівера (документ).

Гротеск — вид художньої образності, для якого характерні: 1) фантастична основа, тяжіння до особливих, незвичайних, спотворених форм; 2) поєднання в одному предметі або явищі несумісних, різко контрастних якостей (жахливого і смішного, комічного і трагічного тощо), що веде до абсурду; 3) заперечення усталених художніх і літературних норм; 4) стильова неоднорідність (поєднання високого й низького стилів, поетичного й вульгарного тощо). Наприклад, зображення фантастичної країни Ліліпутії, її мешканців та суспільного ладу.

«Мандри Лемюеля Гуллівера» в Україні

Творчість Дж. Свіфта зацікавила й українську письменницьку спільноту. У 1889 р. Леся Українка в листі до брата Михайла Косача згадувала про свій переклад перших двох подорожей «Мандрів Лемюеля Гуллівера», але його було втрачено. Олена Пчілка переклала й адаптувала для юних читачів «Подорожі Гуллівера до краю велетнів» (1906) та «Перебування в Ліліпутів» (1911). Їх було опубліковано в Києві. Повний переклад роману «Мандри Гулліверові» у 1928 р. здійснив Микола Іванов, а зараз найпопулярнішим є переклад Юрія Лісняка.

Кадр з аніме «Небесний замок Лапута» (режисер Хаяо Міядзакі, Японія, 1986)

Персонажі Дж. Свіфта в образотворчому мистецтві

Твір Дж. Свіфта приваблює ілюстраторів поєднанням фантастики і сатири, глибоким філософським змістом. Світовими шедеврами визнані ілюстрації XIX ст. — французького художника Жана Гранвіля і британського художника Томаса Мортена. У XX ст. твір Дж. Свіфта ілюстрували митці з різних країн. Італійський художник Лібіко Марая створив яскравий, схожий на казку світ ліліпутів і велетнів. Англійський ілюстратор Артур Рекхем посилив карикатурність ситуацій, але зробив це вишукано та декоративно. У 2005 р. в Україні вийшла книжка Дж. Свіфта з ілюстраціями сучасного художника Владислава Єрка. Він свідомо не ілюстрував ті епізоди твору, класичні малюнки до яких зробили Ж. Гранвіль, Т. Мортен, А. Рекхем, а створив власні образи.

Екранізації роману «Мандри Лемюеля Гуллівера»

За сюжетом твору Дж. Свіфта створено понад десяток ігрових та анімаційних фільмів. Першу екранізацію здійснив французький режисер Жорж Мельєс (Франція, 1902), який сам знявся в ролі Гуллівера в оточенні ляльок-ліліпутів. До речі, прийом комбінованої зйомки акторів і мультиплікаційних героїв пізніше використав у своїй екранізації режисер Пітер Хант (Велика Британія, Бельгія, 1977). Більшість екранізацій «Мандрів Лемюеля Гуллівера» має розважальний характер. Сучасними казками можна назвати мультфільми про пригоди Гуллівера, створені в США (1968), у Великій Британії та Бельгії (1977), Японії (1986), в Індії та Великій Британії (2006). Автори цих стрічок вільно інтерпретують сюжет твору, доповнюючи його новими епізодами й персонажами, роблячи з Гуллівера казкового супергероя. Так, у фільмі «Три світи Гуллівера»

Кадр
із фільму
«Мандри
Гуллівера»
(режисер
Р. Леттерман,
США, 2010)

(режисер Дж. Шер, США, Велика Британія, 1960) головний герой мандрує з нареченою, вони разом долають випробування у країнах ліліпутів і велетнів. Новий фільм (режисер Р. Леттерман, США, 2010) — ще одна версія осучаснення класичного сюжету. Молодий американець Семюель Гуллівер потрапляє в Ліліпутію, яка нагадує Європу XIX ст., і кардинально змінює цю країну та її мешканців. У фільм уведено мотив романтичного кохання, карколомні трюки. Єдине, що залишилося від твору Дж. Свіфта, — це іронія щодо сучасних вад людей і суспільства.

Серед усіх екранізацій роману вирізняється фільм «Мандри Гуллівера» (режисер Ч. Старрідж, Велика Британія, США, 1996). Дві серії фільму дають повне уявлення не тільки про мандрівки героя, а й про постать автора, який теж нагадував велетня, скутого ліліпутськими нитками. Адже фантазії Дж. Свіфта були незрозумілі пересічним людям, а для влади — ще й небезпечні. *Подивіться одну з екранізацій твору Дж. Свіфта. Висловіть враження про точність інтерпретації авторського сюжету, художність кіноверсії роману.*

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Прочитайте список речей Гуллівера, який склали чиновники Ліліпутії. Визначте, про які речі йдеться у списку.
2. Доведіть, що Гуллівер, як зазначено в романі, «розумна істота».
3. У чому виявляється розум героя, його ініціативність і практичність? Наведіть приклади.

Аналіз та інтерпретація

4. Які форми державного устрою відображено в романі «Мандри Лемюеля Гуллівера»? Визначте їхні особливості.
5. Які різновиди комічного представлено у творі? Наведіть приклади.

Творче самовираження

6. У першій частині роману зазначено, як Гуллівер навчався мови тубільців. Напишіть 2—3 речення, які вивчив Гуллівер іншою мовою, а також відповідь імператора.
7. Від імені Гуллівера розкажіть про соціальний устрій, владу і становище народу в Англії XVIII ст.
8. Від імені одного з ліліпутів розкажіть про зустріч з Людиною-Горою.

check
yourself

exercises

games

Цифрові навички

9. Відшукайте в інтернеті три факти із життя Дж. Свіфта, пов'язані з подіями в Англії XVIII ст., які відображені у творі.

Дослідження і проєкти

10. Визначте і прокоментуйте просвітницькі ідеї роману «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта.
11. Дослідіть суспільні порядки в Ліліпутії. Чому тубільці підкорялися імператору?

Життєві ситуації

12. Спрогнозуйте (усно або письмово) подорож Гуллівера в сучасній Україні.
13. Запропонуйте власну програму оновлення нашого суспільства (5—6 тез).
14. Як ви вважаєте, якою має бути людина XXI ст.? Які риси громадянина потрібно в ній виховати?

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Крістіне Нестлінґер (1936—2018)

Я хочу взаємодіяти з людьми,
в іншому разі писати зовсім
не весело.

Крістіне Нестлінґер

1. З якими проблемами, на вашу думку, стикаються підлітки в наш час?
2. Які сучасні твори для підлітків ви читали? Поділіться враженнями.

presentation

м. Відень
(Австрія).
Сучасне фото

Австрійська письменниця Крістіне Нестлінгер (уроджена Дракслер) народилася в м. Відні.

У школі Крістіне захоплювалася малюванням і читанням. Серед її улюблених авторів були Е. Кестнер, Б. Брехт, К. Тухольський та ін. У 1954 р. вступила до Віденського університету прикладних мистецтв. Після закінчення навчання займалася графікою, ілюструвала книжки для дорослих. Коли стала матір'ю, повністю присвятила себе вихованню дітей.

Свою першу книжку «Рудоволоса Фредеріка» (1970), у якій порушено проблему булінгу, мисткиня проілюструвала сама. Головна героїня, рудоволоса дівчинка Фредеріка, наділена суперсилою: вона здатна протистояти насильству у всіх його формах. Книжку відразу полюбили дорослі та юні читачі й читачки. Згодом вийшли друком й інші твори Крістіне Нестлінгер: «Чоловік для мами» (1972), «Начхати нам на огіркового короля!» (1972), «Летіть, хрущі» (1973), «Конрад, або Дитина з бляшанки» (1975) та ін.

Творчість Крістіне Нестлінгер відзначена численними престижними нагородами, зокрема Премією імені Г.-К. Андерсена (1984) і Премією імені Астрід Ліндгрєн за вагомі досягнення в літературі для дітей та юнацтва (2003). Журі Премії імені Астрід Ліндгрєн зазначило: «Крістіне Нестлінгер впливає на дітей так само, як і Астрід Ліндгрєн. Її розмаїтій творчій спадщині притаманні гумор, серйозність і незриме тепло. Вона самовіддано підтримує дітей і знедолених людей».

«МАРГАРИТКО, МОЯ КВІТКО»

Ще в 1970-ті роки Крістіну Нестлінгер називали «ною Астрід Ліндгрєн». У своїх книжках письменниця порушила такі проблеми, як булінг, конфлікти між різними поколіннями, самотність дітей і підлітків. Серед них — роман «Маргаритко, моя квітко».

Структура роману. Твір містить три частини, кожна з яких хронологічно відповідає новому періоду життя головної героїні, — «Маргарита Закмаєр», «Маргарита й клопоти з Гансиком», «Маргаритко, моя квітко». У першій частині їй чотирнадцять років, у другій — п'ятнадцять, а в третій — сімнадцять.

Система образів. Головна героїня твору — дівчина на ім'я Маргарита-Марія Закмаєр, у якої «сірі, як дунайська рінь, очі, волосся кольору спанієля» і «малесенький дитячий носик». Вона має тата, що працює на макаронній фабриці, маму-домогосподарку Елізабет, дванадцятирічного брата Гансика і цветльську бабусю (її так називали, бо вона мешкала в містечку Цветль). Усі члени родини Закмаєрів люблять поїсти, через що з них нерідко насміхаються. Маргарита соромиться власного тіла, її часто ображають у школі через надмірну вагу, а уроки фізкультури стали для неї величезною проблемою.

Проте одного дня мама Маргарити прийняла сміливе рішення — вирішила дотримуватися дієти. Бажання змінити свою зовнішність сигналізує їй про зміни в характері жінки: вона не хоче більше бути домогосподаркою, починає заробляти гроші власною працею, а згодом іде навчатися, щоб стати соціальною працівницею. Отже, мама дівчини активно шукає новий сенс життя та можливості для самореалізації.

Маргарита наділена здоровим глуздом та емпатією. Спостерігаючи за тим, як її рідні переживають життєві складнощі, Маргарита прагне зрозуміти їх, утішити й підтримати. Вона ставить запитання, які змушують дорослих замислитися, водночас намагається розібратися з особистими проблемами — навчання, зайва вага, кохання без відповіді, пошук справжніх друзів. Але згодом її життя стало настільки цікавим, активним і насиченим, що Маргарита сама не помітила, як припинила переїдати.

Упродовж розвитку сюжету роману до Маргарити виявляють увагу двоє хлопців — Флоріан Кальб і Гінцель Целляндер-Целлергаузен. Флоріан — зарозумілий, самозакоханий красунчик, який прагне добре провести час, а не шукає серйозних стосунків. А розумного Гінцеля Маргарита вважає своїм найкращим другом, він підтримує її у складні моменти. Однак вона не може визначитися, кого кохає насправді та й чи кохає когось із них узагалі.

Крістіне Нестлінґер у віці 17 років

Образи героїв та героїнь твору розкрито у всій багатогранності — із чеснотами й недоліками, досягненнями й помилками, інтересами й кумедними звичками, особливостями зовнішності й характерів. Усім їм хочеться співпереживати, адже ми бачимо в них відображення самих себе.

Актуальні проблеми твору. У романі «Маргаритко, моя квітко» Крістіне Нестлінгер порушила проблеми, актуальні для різних поколінь: стосунки між дітьми і батьками, між чоловіком і дружиною, розлучення і його вплив на дітей, проблема професійної та особистісної самореалізації жінки, перше кохання, булінг, самопізнання, відповідальність за власне життя та власні вчинки тощо. Герої та героїні Крістіне Нестлінгер стараються збагнути складний і непередбачуваний світ, не падають духом, а об'єднуються і намагаються подолати життєві перешкоди разом. Попри всі непорозуміння, члени родини Закмаєрів ніколи не полишають одне одного в біді, а Маргарита з часом знаходить справжніх друзів — Габрієлу і Гінцеля. Перебіг сюжетних колізій у творі визначає надія на краще. Віра в людей, сила родинної підтримки, дружба допомагають Маргариті та іншим персонажам здолати всі випробування. Герої та героїні твору не тікають від недосконалого світу, а намагаються адаптуватися в ньому, змінитися за допомогою гумору, творчості, емпатії, саморозвитку, позитивних людських стосунків.

МАРГАРИТКО, МОЯ КВІТКО (1988)

РОМАН

(Уривки)

МАРГАРИТА ЗАКМАЄР

РОЗДІЛ 3,

у якому тато недостатньо серйозно сприймає мамині нові звички, Маргарита зустрічається із Флоріаном Кальбом не зовсім так, як їй би хотілось, а Меді розповідає новину, та їй ніхто не вірить

1. Чи можна вважати поведінку Сабіни, Отті та інших однокласників Маргарити булінгом? Поясніть свою думку.
2. Знайдіть у тексті приклади гумору. Прокоментуйте.

(...) Наступного дня Габрієла святкувала день народження. Габрієла була однокласницею Маргарити, а її уродини та вечірки славилися на всю школу. Усі — навіть діти з інших класів — аж пиццали, так хотіли отримати запрошення. Маргариту запрошували кожного року. Та не через те, що вона так дуже товаришувала з Габрієлою, а на

audio

Крістіне
Нестлінґер.
2008 р.

вимогу Габрієлиної мами, бо Габрієлин батько працював на макаронній фабриці разом з Маргаритиним татом, а Габрієлина мама товаришувала з Маргаритиною мамою. Крім того, Габрієлина мама вважала Маргариту надзвичайно милою, просто чудовою дитиною. «Чому б тобі не заприятелювати з Маргаритою?» — щодня питалася Габрієлина мама доньку. «Маргарита, без сумніву, матиме на тебе кращий вплив, ніж ті жахливі типи, з якими ти знаєшся!».

Друзів, котрих Габрієла вибирала собі сама, аж ніяк не можна було назвати «жахливими», але «типами» вони все-таки були. Один, худенький бліденький хлопчик, мав на правій щоці метелика, витатуйованого в натуральну величину. В іншого був гладко виголений череп. В однієї дівчини зачіска виглядала як перука з вусів. Певно, ця дівуля щодня виливала собі на голову неймовірну кількість лаку для волосся. А ще в Габрієли був один знайомий, котрий уже два роки не вилазив з гіпсу: то рука в гіпсі, то нога в гіпсі, то ребра в гіпсі. Цього року на ньому був гіпсовий комір. Два тижні тому «гіпсовий» хлопчик упав з мопеда. І, як розповідали, через неправильну конструкцію захисного шолома зламав собі шийний хребець.

Вусата Голова та Метеликова Щока теж були на вечірці. А ще — дві дівчини, подібні як дві краплі води одна на одну, а також на Ніну Гаґен¹. Цього разу тут був і Флоріан Кальб. Його Габрієла запросила теж із примусу: з ним товаришував її брат. (...)

У Маргарити ті «типи» не викликали блювотних рефлексів. Гості їй подобалися. Габрієлині друзі мали одну незрівнянну перевагу: вони ні до кого не чіплялися! (...)

А ще з тими типами можна було непогано поспілкуватися, тільки треба було звикнути до того, що вони розмовляли трохи інакше: повільніше, вставляючи купу англійських слів, і майже без інтонацій.

¹Ніна Гаґен (Nina Hagen) — німецька панк-рок-співачка.

Габрієла теж була цілком нормальна. Маргариті набагато більше хотілося товаришувати з нею, ніж зі зрадливою Сабіною. І якби Габрієліна мама безперервно не вихваляла Маргариту й не ставила її доньці за приклад, це навіть було б реально. (...)

Мама Маргарити й Гансика вирішила схуднути й почати заробляти власні гроші, а відтак найнялась працювати прибиральницею до придворного радника. Це обурило тата, який вважав, що жінка має залишатися вдома і займатися хатньою роботою.

РОЗДІЛ 4,

*у якому два візочки наповнюються харчами вщерт,
сивий пан з люлькою не на жарт виводить з рівноваги тата
й децю змінюються Маргаритині уявлення по справжню любов*

1. Чому цвельська бабуся була обурена поведінкою Марі-Луїзи?

2. Що кажуть про Елізабет бабуся і тато? Як сприйняла ці думки Маргарита? Чи погоджується ви з ними?

audio

(...) — Що сталося? У вас подружня криза?

Тут тато виклав усю правду, і бабуся безмежно обурилася. Маргарита ще ніколи не бачила її такою розгніваною. Бабуся оголосила мамину дієту зрадою всього роду Закмаєрів.

— Ми всі — круглі й добре вгодовані. Це — спадкове, — говорила вона, потягуючи носом.

Маргарита звернула бабусину увагу на те, що мама не може мати зазмаєрівських генів, бо вона просто вийшла заміж за одного із Закмаєрів.

— Не роби з тата вар'ята, — заперечила бабуся. — Тепер вона Закмаєр, а Закмаєри всі круглі.

Бабуся голосно шморгнула носом:

— А як вона виглядала раніше? То ж був просто ходячий анекдот! Її мало не здувало вітром. До заміжжя вона була худа як тичка.

І бабуся ще довго обурювалася із приводу дієт й ідіотських жіночих журналів, які втовкмачують бідним дурепам такі жахливі нісенітниці.

Тоді тато зазначив, що цього разу винен не журнал, а така собі Марі-Луїза:

— Неможлива особа! Я трохи пригадую цю пані. Коли я познайомився з Елізабет, вона постійно ходила з тією Марі-Луїзою попідручки. Потім та, Богу дякувати, поїхала до Англії й вийшла там заміж. І народила

трьох дітей. Але тепер, — тато зітхнув, — вона повернулася. Розлучена із однією дитиною! Двоє інших залишилися з батьком. І після розлучення вона вже скинула тридцять кілограмів!

— Ага! Розлучена! — бабуся зневажливо скривилась. І залишила двох дітей у батька! Гарно, нічого не скажеш! І ти дозволяєш своїй дружині зустрічатися з такою особою! Я б на твоєму місці заборонила.

Тато спробував пояснити бабусі, що мама — не мала дитина, котрій він може заборонити бавитися з іншою дитиною.

— Чоловік має право забороняти своїй жінці! — не вгавала бабуся.

— Я ж не якийсь хатній тиран, — сказав тато.

— А шкода, — докинула бабуся. Тепер вона була обурена не тільки своєю невісткою, але й сином.

— Не слід підтримувати стосунки з жінкою, котра залишила своїх дітей у колишнього чоловіка, — скрикнула вона. — Ганьба!

Гансик, жуячи маківник, теж вигукнув: «Ганьба!».

Тато почав збиратися додому набагато швидше, ніж звичайно, бо його рознервували бабусині нотації. А бабуся була така зла на тата, що й не намагалась його затримати. І вона не поцілувала його на прощання, як звичайно, в обидві щоки, а тільки буркнула: «Тобі не завадило б навчитися трохи більше наполягати на своєму».

У машині, підстрибуючи на вибоїнах, Маргарита промовила:

— Бабуся якась дивна.

Тато не відповів, а Гансик заверещав:

— А от і ні, вона має рацію! Мама не повинна зустрічатися з тією Марі-Луїзою!

— Та я не це маю на увазі, — сказала Маргарита. — Я маю на увазі, що вона обурюється, коли після розлучення діти залишаються з батьком. Це звучить так, ніби батько — найстрашніше, що може бути.

— Ні, вона не це хотіла сказати, — заперечив Гансик. — Вона хотіла сказати, що добра мати ніколи не віддасть своїх дітей!

— Та і я ж про це! — сказала Маргарита. — А чому добрий батько має віддавати своїх дітей?

— Тому що нібито існує материнський інстинкт, а не батьківський, — пояснив тато.

— А в тебе є батьківський інстинкт? — поцікавилася Маргарита.

— Не знаю, — сказав тато.

— А якби ти розлучився з мамою... — тато не дав Гансикові договорити:

— Я не збираюся розлучатись!

— А якщо мама з тобою розлучиться...

Тато знову перервав Гансика:

— Не розлучиться!

— Та я знаю, — кивнув Гансик, — але ж можна собі таке уявити.

— Ну, припустімо, — сказав тато.

— А що було б з нами? (...) Ти би взяв нас до себе? — наполягав Гансик.

— Усіх трьох? — голос тата звучав дещо розгублено.

— Так, усіх трьох, — підтвердив Гансик.

— Мама би вас не віддала, — ухилився від прямої відповіді тато.

— А якби віддала? — вперто правив своє Гансик.

— А ви б хотіли до мене? — спитав тато.

— Припустімо, хотіли б, — сказала Маргарита.

— Ну, то я би спробував, — прорік тато. Це пролунало героїчно. Потому він уже не так героїчно додав: — Але я не знаю, чи дав би собі раду з Меді. Це, напевно, було б дуже важко. Вона ж така маленька!

Тато забрав одну руку з керма й скрутив з лівого вуса знак питання, а із правого — знак оклику.

— Ну, ось бачиш! — Маргарита повернулася до Гансика. — Цілком так само могло бути в Марі-Луїзі. Двоє старших дітей захотіли залишитися в Англії, у тата, а найменшого він не взяв!

Гансикові очі затято зблиснули.

Він закричав:

— А чого ти весь час захищаєш цю дурепу! Якби вона була доброю матір'ю, діти не хотіли б лишатись у батька!

— А якщо тато був добрим батьком? — Маргарита усміхнулася до Гансика.

— Не верзи дурниць! — огризнувся Гансик.

Коли він не знав, як викрутитися, то завжди починав кричати: «Не верзи дурниць!». Маргарита до цього звикла й не ображалася. (...) Але тато вже захопився цією ідеєю й продовжував уголос розмірковувати, як би виглядало життя такої трійці — Гансик & Маргарита & тато. Він дійшов висновку, що це все вимагало б лише «перерозподілу та переструктурування». Він був переконаний, що все би функціонувало бездоганно. Слухаючи татову версію життя втрьох, Маргарита зі здивуванням помітила, що хатню роботу в цьому уявному трикутнику тато порівну розподілив між нею та Гансиком, а те, що було не до сили дітям, перекинув на пральні, хімчистки, ресторани й прибиральниць. Здавалося, що для нього самого нічого не змінювалось. У такому «троїстому» господарстві татові знову не залишалося жодних обов'язків, окрім заробляння грошей і смаження яєчні з беконом. (...)

Мама посварилася з татом, забрала шестирічну Меді й оселилася у своєї подруги Марі-Луїзи. Гансик повідомив однокласникам, ніби його мама поїхала до Африки, але хлопці йому не повірили, оскільки щодня бачили пані Закмаєр у місті. Тому Гансика побили. Маргарита засту-

пилась за брата, але через те, що вона грубо відштовхнула нападників, її викликали до директора разом з усіма учасниками бійки.

РОЗДІЛ 8,

*який хоч і є останнім, але це ще не кінець історії,
оскільки для живих людей життя не зупиняється,
а в цій книжці живими залишаються, звичайно ж, усі герої*

1. Чи змінилися стосунки батьків Закмаєрів після сцени в директора?
2. Чим був дуже задоволений Гансик?

(...) Перед десятою директор був уже геть знесиленний.

audio

— Як на мене, — оголосив він, — цю справу можна закривати. Відповідні оцінки з поведінки Закмаєрам виставить педрада. Мені ж особисто продовження цих розмов видається недоцільним і небажаним. Батьки жертв, звісно, можуть подати скаргу в поліцію. Це, звичайно, їхнє право.

— Але тоді ми теж подамо скаргу, — в один голос скрикнули тато й мама, — бо наш Гансик — теж жертва!

Пан і дві пані ще трохи пообурювались і, кидаючи розлючені погляди, відступили. Директор попросив присутніх учнів на знак примирення подати одне одному руки. Потиск рук відбувся без особливого ентузіазму, і коли й це було залагоджено, троє старших школярів і маленький Майер пішли на уроки.

Тато і мама простягнули директорові руки й процвірінькали щось про «вдячність за розуміння» та «дитячу психіку». А насамкінець Гансик і Маргарита ще мусили пообіцяти директорові, що більше ніколи не битимуться, ні в наступі, ні в обороні, і аж тоді родина Закмаєрів нарешті вийшла з кабінету.

У коридорі, перед кабінетом директора, було тихо.

— Ху-у-у, як я ненавиджу школу, — сказав тато, витираючи чоло.

— І я! — сказала мама.

— Це досить сумно для людини, котра незабаром знову піде вчитися, люба Елізабет, — посміхнувся тато.

— Це ж для мене не примха й не забаганка, — сказала мама.

— Маєш час на каву, Елізабет? Чи боїшся, що твій радник випаде тобі з інвалідного візка? — спитав тато.

— Кава зараз була б і справді доречна, — погодилася мама.

— Ну, то па-па, — сказали тато з мамою Гансикові та Маргариті й швиденько попрямували до виходу.

Гансик і Маргарита пішли на третій поверх, до своїх класів.

— Вони що, помирилися? — спитав Гансик.
 — Певно, що ні, — низала плечима Маргарита.
 — Але якщо бабуса піде додому...
 — Сьогодні за сніданком мама сказала, що тепер треба якось домовитися... (...)

Гансик зітхнув, а тоді раптом посміхнувся й мовив:

— А вони були класні, правда? Як вони нас захищали! Це було просто супер! Погодья, що далеко не всі батьки здатні на таке! (...) Більшість батьків не заступається за своїх дітей. Але наші... — Гансик зупинився. — Наші нас ніколи не зрадять!

МАРГАРИТА Й КЛОПОТИ З ГАНСИКОМ

РОЗДІЛ 2,

*у якому Маргарита не може дати стільки любові,
 скільки від неї вимагають, і робить відкриття,
 яке не має нічого спільного з коханням*

1. За яких умов ви найкраще навчаєтеся і запам'ятовуєте інформацію?
2. Що, на вашу думку, допомагає відрізнити справжнє кохання від несправжнього?

У п'ятницю по обіді Маргарита сиділа в кав'ярні «Ваксельбергер», у кутку біля печі, й учила англійські слова. «У «Ваксельбергері» в мій мозок уміщується вдвічі більше й удвічі швидше, ніж деінде», — виправдовувалася вона перед мамою, коли та дивувалася зі звички доньки робити уроки в кав'ярні. Як слід пояснити це Маргарита не могла, та, очевидно, вона мала рацію, бо, хоч і витрачала на домашні завдання не надто багато часу, з усіх предметів — за винятком фізкультури та малювання, в неї були дуже добрі оцінки — середній бал 1,6¹, а якщо врахувати, що з фізкультури та малювання вона мала «задовільно», то загалом це було неабияке досягнення. Тому дехто з Маргаритиних однокласників називав її «вискочкою», хоча це була абсолютна нісенітниця. (...)

Саме в той момент, коли Маргарита з полегшенням перегорнула останню списану словами сторінку зошита, двері відчинились і зайшов Гінцель. Маргарита відклала словничок і посміхнулася до хлопця. Гінцель підійшов ближче.

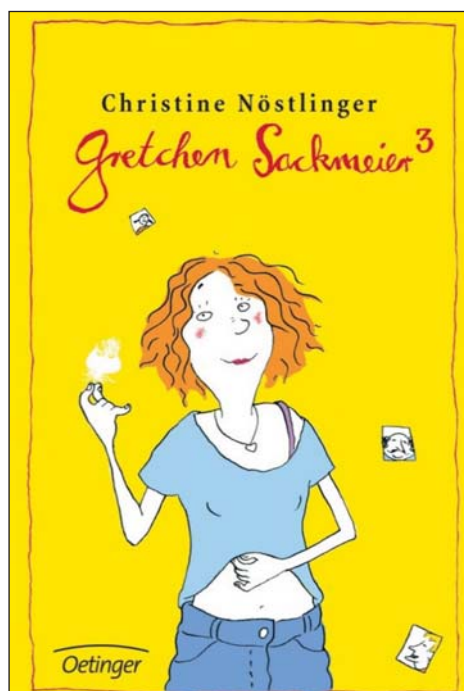
¹В австрійській школі п'ятибальна система: найкраща оцінка — 1, найгірша — 5.

— Маргаритко, моя квітко, знову вчишся? — спитав він і зупинився перед Маргаритою, притуливши спину до теплої печі. — Полетиш зі мною на Тенерифе? — спитав він Маргариту. (...) Моя вельмишановна пані бабуса дещо розщедрилася. (...) Бабця сказала, що не може більше бачити моє татуювання, — Гінцель ніжно погладив вказівним пальцем метелика в натуральну величину, витатуйованого в нього на лівій щоці. — Вона вважає, що такі штуки мають лише матроси й пролетарі. Тоді я сказав, що для того, щоб видалити метелика, потрібна косметична операція. І вона почала наполягати, щоб я конче її зробив, інакше, мовляв, я ніколи не зможу стати адвокатом, чи дипломатом, чи головним лікарем. І виписала чек. Щоб забезпечити мені гідне майбутнє і на решті позбутися цієї ганьби для родини.

Маргариті теж не дуже подобався метелик, витатуйований у Гінцеля на щоці. Вона ніколи не могла збагнути, що може штовхнути людину добровільно погодитися на болючі тортури із практично незворотними наслідками. А ще вона підозрювала, що Гінцеля ця краса теж уже давно дратує, але він просто не хоче цього визнавати.

Торік, коли Маргарита з ним познайомилася, татуювання принаймні пасувало до його стилю: тоді він ходив запнутий у чорну шкіру від шиї до носаків чобіт, із найжаченою чорною щетиною на черепі, увінчаною жмутком волосся, кінчики якого були пофарбовані в червоний.

Та приблизно пів року тому Гінцель змінив стиль. Тепер він мазав волосся гелем, робив проділ посередині й мав тоненькі вусики, закручені кренделиками. Він носив круглі нікелеві окуляри та черевики зі шнурівками, прадідові смугасті штани на шлейках зі шкіряними петлями, замість нормальної сорочки — чоловічу нічну сорочку початку ХХ століття з мотузяними ґудзиками та гаптуванням, а зверху — в'язану камізьку, точнісінько як у цвельської бабусі. А поверх цієї камізьки він убирив допотопний макінтош. На думку Маргарити, метелик на щоці абсолютно не пасував до цього стилю. Він видавав те, що Гінцель раніше був зовсім інакший. (...)

Обкладинка роману Крістіне Нестлінґер «Маргаритко, моя квітко». Ілюстрація Керстін Маєр. 2012 р.

— Гінцелю, мій любий хлопчику, — сказала вона, — здається, ти не подумав, що я не можу просто так узяти й поїхати світ за очі, бо мушу ходити до школи! (...) У тебе зовсім дах поїхав! (...)

— Це в тебе поїхав дах, Маргаритко, моя квітко, — не залишився в боргу Гінцель. — Чесно! Зараз треба жити! Тут і зараз — *«Hic et nunc»*, як полюбляли говорити давні римляни. Якщо будеш завжди думати про наслідки, нічого в житті не побачиш!

— А тепер стули пельку й послухай, що я скажу, — просичала Маргарита. — Тобі легко говорити. По-перше, тобі щойно виповнилося вісімнадцять, і нікого особливо не гребе, чим ти займаєшся. А по-друге, щомісяця першого числа ти отримуєш від свого старого чек, байдуже, втечеш ти на кілька тижнів на південь, чи ні! (...)

Маргарита шпетила бідного Гінцеля, як могла. Вона дорікнула йому, що в неформала він тільки бавиться. Упродовж одного сезону — у шкіряних обладунках і з червоним пензликом на макітрі. Потім іще рік — із проділом посередині й у прадідусевому вбранні. Для того, хто виріс у восьми кімнатах, до того ж із покоївкою та служниками, пожити кілька років в однокімнатній кавалерці з туалетом на поверсі — просто таке собі дивацтво й урізноманітнення, щоб не було нудно. Такий, як він, може собі дозволити бити байдики, вдавати із себе тусовщика й плювати на гроші.

— Але за цим, — продовжувала звинувачення Маргарита, — стоїть клан Целляндер-Целлергаузен із усім його статком, і в глибині душі ти чудово знаєш, що нічого страшного з тобою не станеться. Моя бабуся, якою склеротичкою вона б не була, ніколи не змогла б виписати такий чек! У моєї бабусі немає чекової книжки. І рахунка в банку. І грошей! (...) Хай там як, а колись ти отримаєш спадок, — докинула Маргарита, щоб остаточно добити Гінцеля. — (...) Людина, котра колись отримає такий спадок, може легко сказати, що їй начхати на школу й оцінки, весь отой стрес і решту паскудних речей! На твоєму місці я б так зробила! (...)

Гінцель подивився на Маргариту, погладив вказівним пальцем свого метелика й сказав:

— Ти мене не любиш! (...)

Маргарита не відводила очей від стіни. Вона почувалася безпорадною. Те, що Гінцелеві хотілось, аби вона його любила, вона збагнула вже деякий час тому. От тільки їй не було зрозуміло, чи можна було назвати ту прихильність, яку вона до нього чувала, «коханням». Гінцель їй подобався. Він був її найкращим другом. Але в неї абсолютно не виникало бажання поцілувати його (...).

Батьки Маргарити не розлучилися, однак Маргарита, її мама і сестричка Меді почали жити разом із маминою подругою Марі-Луїзою, її маленьким сином Пені та котом Сепні. Маргаритина мама Елізабет навчається, щоб стати соціальною працівницею, а Маргарита ходить до школи й піклується про дітей.

РОЗДІЛ 4,

*у якому Маргариті доводиться пережити важкий тиждень,
бо серед мешканців квартири поширюється вірус грипу*

1. З якими новими проблемами стикається Маргарита? Як вона їх вирішує?
2. Чому вчитель математики не покарав Маргариту?

audio

У понеділок вранці Меді та Пепі годі було розбудити, а коли Маргарита нарешті їх розворушила, вони, бліді й слабкі, похитуючись, позіхаючи та скиглячи, пішли до ванної.

На них це було не схоже: зазвичай уранці вони бували страшенно веселі й бадьорі, вже о пів на шосту починали кидатися подушками, вмикали радіо на повну гучність, поїдали непридатні для сніданку харчі й не давали спати Маргариті, Марі-Луїзі та мамі. Отож, Маргаритина мама захвилювалась і відіслала Пепі та Меді назад до ліжок.

Марі-Луїза поміряла їм температуру. У Меді було 38,9, а в Пепі — аж 39,2.

— Якщо таке із самого ранку, — стурбовано сказала мама, — то ввечері в них узагалі буде під сорок!

— У місті епідемія грипу, — сказала Марі-Луїза. — Це точно грип. Зараз багато хворих.

— Хто з ними залишиться? — запитала Маргарита.

Марі-Луїза поглянула винувато.

— Я не можу, — сказала вона. — У нас на роботі вже двоє на лікарняному. Якщо і я залишуся вдома, буде повний хаос!

Марі-Луїза подивилася на Маргариту, і її погляд промовляв: «Прошу тебе, добра дитинко, будь така ласкава!».

— Ми сьогодні пишемо контрольну з англійської, — сказала Маргарита. — Всі подумують, що я не прийшла навмисно.

— Ні, ні, — зітхнула Маргаритина мама. — Ти підеш до школи. Ти не можеш пропустити через це контрольну! З ними залишуся я. У мене сьогодні немає важливих занять. Тільки в середу, у середу я не можу. Я мушу читати реферат.

— Окей, усе ясно, — сказала Марі-Луїза. — Елізабет залишиться з дітьми сьогодні й завтра, у середу Маргарита прогуляє школу, а від четверга я візьму лікарняний!

Маргариті спало на думку, що в середу в неї тест із біології й що вона його конче мусить написати! Оцінка з біології в неї хиталася між «відмінно» та «добре», тож тест був вирішальним.

Але Маргарита кивнула. Їй здалося дріб'язковим відкараскуватися від єдиного дня догляду за дітьми. Крім того, вона була б налаштова-

на оптимістично: хтозна, може, до післязавтра Меді та Пепі вже видужають!

Однак опівдні, повернувшись додому у відносно веселому настрої після добре написаної контрольної з англійської, Маргарита побачила там не тільки хвору Меді та хворого Пепі, але й геть хвору маму. (...) А ввечері прийшла з роботи Марі-Луїза, бліда та квола. (...)

У вівторок вранці Маргарита принесла до ліжок чотирьох хворих чотири склянки липового чаю, роздала термометри й повідомила про хворобу Марі-Луїзи за місцем її роботи, а мами — за місцем навчання. Їй було трохи дивно телефонувати до секретарки соціальної академії: «Моя мама, Елізабет Закмаєр, студентка другого курсу, захворіла на грип і не може прийти на заняття!». Та жіночці в секретаріаті це зовсім не видалося дивним. Вона побажала мамі швидкого одужання й співчутливо поцікавилася, чи не потребує Маргарита якоїсь допомоги. «Дякую, ні, — відповіла Маргарита. — Я дам собі раду!»

До школи Маргарита прийшла п'ятнадцять по восьмій. У класі саме точилися бурхливі дебати між Габрієлою та вчителькою історії. Габрієла з розпашілим обличчям стояла біля вчительського столу й стверджувала, що все, що їх примушують учити у школі, — застаріле, нудне, нецікаве й узагалі повна дурня. (...) Маргаритиною запізнення ніхто не помітив, і їй не довелося нічого пояснювати. Вона вдавала, ніби уважно слухає розповідь про іспанську колоніальну політику на початку новітньої ери та конспектує. Натомість у Маргаритиному блокноті з'являлися цілком інші записи: липовий чай, цукор, хліб, м'ясо для кота, аспірин, вишневий компот... Маргарита складала список продуктів.

На четвертому уроці була математика, і Маргарита раптом дуже занепокоїлася, бо згадала, що продуктові крамниці о дванадцятій зачиняють на перерву, тож після уроків вона не зможе нічого купити. «М'ясо для кота мені конче потрібне, — подумала Маргарита. — Все інше може почекати, тільки не м'ясо для кота. Якщо я прийду без м'яса, ненажера Сеппі мені голову відгризе. Він уже сьогодні вранці був негодований. Напевно, сидить зараз перед маминим ліжком, нявчить і шкрябає ніжками меблів. До третьої години, коли магазини знову відчинять, — подумала Маргарита, — Сеппі не витримає!»

У класі було досить тихо. Вчитель математики вираховував на дошці якесь рівняння із трьома невідомими. Розв'язання просунулося настільки, що два невідомі стали вже відомі. Учні 5-А, — крім Сабіни, яка колупалась у носі й дивилась у вікно, — рахували разом з учителем.

Маргарита встала й сказала:

— Вибачте!

Учитель математики обернувся.

— Тобі щось незрозуміло, дитино? — спитав він досить здивовано, бо Маргариті Закмаєр на уроках математики зазвичай завжди було все зрозуміло.

— Перепрошую, мені треба терміново вийти, я мушу купити телячий шніцель, — сказала Маргарита.

Учитель математики не второпав, про що йдеться:

— Що ти хочеш, дитинко?

Маргарита повторила своє прохання.

— Ти при своєму розумі? — спитав математик.

Колектив 5-А відклав ручки. Навіть Сабіна перестала колупати в носі й роздивлятися хмарки. Здавалося, події ставали цікавими.

— Я при своєму розумі, — сказала Маргарита. — Але в мене вдома всі хворі. А котові потрібна їжа. А магазини ось-ось зачиняють. Я через кілька хвилин повернуся!

— Це абсолютно неможливо, — сказав учитель. — Уяви собі, що кожен почав би відпрошуватись!

— Але ж кожен не відпрошується! — зауважив Флоріан Кальб.

— Я не маю права відпустити учня з уроку, — сказав учитель.

— І це називається гуманна школа! — вигукнула Габрієла. — Та кожен пес на ланцюгу має більше свободи!

— Точно, — сказала Маргарита, кивнула Габрієлі, витягла з торби гаманець і вийшла з класу.

Через тринадцять хвилин засапана Маргарита з телячим шніцелем у руках повернулась. Однокласники розглядали її зі здивуванням і захопленням. Учитель математики проігнорував її, вдаючи, ніби зовсім не помітив її приходу. (...)

Маргарита справді пережила цей випадок зовсім безболісно, бо не-санкціонований похід за шніцелем узагалі не мав жодних наслідків. Чи то вчитель не повідомив директора, чи директор через забудькуватість або навмисне не роздмухував цю справу. Так чи сяк, а Маргариту не викликали ані класний керівник, ані директор, і Александер Андерле обурено сказав їй: «Отак завжди. Любимчики можуть дозволити собі все, що завгодно! Я би хотів бачити, що було б, якби за котячим м'ясом пішов я!».

Маргарита була така вимучена й втомлена доглядом за хворими, що навіть не показала Александерові Андерле язика чи якось інакше не поставила його на місце. Три останні дні вона дуже мало спала. Щоночі принаймні разів із десяти її будили то Пепі, то Меді: «Мені гаряче», «Мені зимно», «Я хочу пити», «Мене нудить», «Я хочу в туалет», «Мені страшно». А Маргарита, намагаючись не турбувати сон мами та Марі-Луїзи, щоразу мчала до Меді й Пепі. І накривала їх, і розкривала, і водила в туалет, і приносила чай, і заспокоювала, і голубила, і запевняла, що привидів не буває і що загрозливе потріскування — це тільки звуки із труб опалювання.

У п'ятницю після обіду в Меді та Пепі вже майже не було температури, а мамі й Марі-Луїзі стало трохи краще. Принаймні так вони запевняли.

— Ах, Маргарито! Якби не ти! — хвалила дівчину Марі-Луїза, не встаючи з ліжка.

— Моя Маргаритка — просто янгол, — озвалася з сусіднього ліжка Маргаритина мама. — Я навіть не знаю, чим заслужила на таку добру доньку. Просто золото, а не дитина!

Маргарита була зворушена. Вона теж вирішила трохи прилягти, її лихоманило, боліла голова, тремтіли коліна й страшенно хотілося спати. Так хотілося, що вона навіть не роздягнулася.

— Тепер злягло і наше золотце, — засинаючи, почула Маргарита. Вона провалилась у сон, твердо переконана, що прокинеться о четвертій, бо треба було конче запастися харчами на вихідні.

Та прокинулася Маргарита аж о сьомій (...) і маленькими непевними кроками подріботіла до вітальні.

Там вона побачила дуже незвичну й зворушливу картину. Мама сиділа в кріслі-гойдалці з ковдрою на колінах і чашкою чаю в руці. Марі-Луїза напівлежала у фотелі з пледом на колінах і котом Сеппі на руках. Меді та Пепі вместилися на канапі. Усі четверо слухали Гінцеля, який присів на краєчку канапи й читав уголос казку про старанну Лізу. (...)

— Чого ви мене не розбудили? — спитала Маргарита маму. — Я ж хотіла йти за продуктами. Завтра субота. Нам потрібні якісь харчі на вихідні. Коли я завтра прийду зі школи, магазини вже зачиняться!

— У тебе грип, — сказала мама. — Ти не можеш нікуди йти. І до школи ти завтра не підеш. Гінцель нам усе купив. Нам тепер нічого не треба! (...)

Гінцель (...) відчинив Маргаритину шафу. На внутрішньому боці дверцят було приклеєне фото Флоріана Кальба у форматі А4. Роздивившись Флоріанову колгейтову посмішку, Флоріанові пальмолівові кучері, Флоріанів тюнсовий носик і Флоріанів ковбойсько-мальборівський погляд, Гінцель пробурмотів: «Ну-ну», — і зачинив шафу. (...)

Маргарита хотіла б пояснити Гінцелеві, що це фото не має абсолютно

Крістіне Нестлінґер. 1977 р.

ніякого суттєвого значення, бо його жартома почепила в шафі Габрієла. «Кожен робітник має в шафі фотку якоїсь зірки», — сказала вона й приклеїла Маргариті красунчика Флоріана. Але в той момент Маргарита не мала сили пояснювати це Гінцелєві. Вона тільки залізла під ковдру, натягнувши її до підборіддя. (...)

Гінцель простягнув Маргариті велику склянку якогось рожевого напою.

— Випий, — сказав він. — Там усі вітаміни, від А1 до Я7. І особливо багато вітаміну С!

Маргарита взяла склянку й слухняно випила. Рожевий напій мав хімічний смак шипучки.

— А чого це ти взагалі тут? — запитала Маргарита.

Гінцель іще ніколи не був у неї вдома. Якби голова дівчини не була затьмарена гарячкою та грипом, то Гінцелєва присутність здивувала б її ще більше.

— Бо я не можу без тебе довго, — сказав Гінцель. — Тебе не було у «Ваксельбергері» цілий тиждень. Хіба це життя! Тому я вирішив подзвонити, а твоя мама сказала, що ви всі похворіли. От я й приліз. Подумав, може, стану в пригоді!

— Гінцелю, ти дуже-дуже класний, — сказала Маргарита, взяла Гінцеля за руку і, міцно тримаючи її, заснула.

Учениця Нової української школи.
Сучасне фото

(Переклад Ольги Сидор)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Як ви вважаєте, чому Гансик збрехав про те, що відбувалося в його родині?
2. Які конфлікти виникли в родині Закмаєрів? Поясніть їхні причини.
3. Як Маргарита ставиться до членів сім'ї і як вони ставляться до неї?
4. Чи є в Маргарити справжні друзі?

Аналіз та інтерпретація

5. Чи можуть порозумітися дорослі, діти та підлітки в романі? За яких умов?
6. Які слова та вчинки персонажів вам імпонують, а з якими ви не згодні? Поясніть вашу думку.

Творче самовираження

7. Уявіть себе на місці Маргарити, Гансика, Елізабет, Флоріана або Гінцеля (за вибором). Опишіть події, що відбувалися в одному з розділів роману (на ваш вибір), з погляду цього / цієї героя / героїні.
8. Намалуйте портрет одного / однієї з персонажів твору.

Цифрові навички

9. Підготуйте презентацію про один із видів молодіжної культури кінця XX — початку XXI ст. У чому, на вашу думку, полягають його переваги й недоліки?

Дослідження і проєкти

10. За допомогою інтернету дослідіть ідеали краси в різні епохи. Укажіть подібності й відмінності між тогочасними уявленнями про красу людського тіла і сучасним баченням краси. А в чому полягає краса для вас?

Життєві ситуації

11. За яким принципом ви обираєте своє коло спілкування?
12. Яким ви бачите справедливий розподіл обов'язків у родині? Обґрунтуйте свою думку.
13. Поясніть смисл висловлювання «навчання впродовж життя». Як ви ставитеся до того, що людина в зрілому віці отримує нову професію або навички? З якими труднощами може зіткнутися така людина?

check
yourself

exercises

games

2

Від романтизму до реалізму

Романтизм у літературі та мистецтві

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля...

Тарас Шевченко

1. За допомогою словника визначте зміст слів «романтик», «романтичний».
2. Як ви гадаєте, чим відрізняється романтик від прагматика?
3. Яких людей — романтиків чи прагматиків, на вашу думку, більше в сучасному суспільстві? Як вони впливають на розвиток країни?

Хронологічні межі романтизму. Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. почав формуватися новий художній напрям — романтизм.

Він активно розвивався в європейських країнах у 1810—1830-ті роки, у США — у 1840-ві — 1860-ті, у Канаді — у 1860—1880-ті роки. Романтизм приніс у країни Європи особливе відчуття свободи, дух пере-

express-
lesson

14 липня —
День взяття
Бастилії,
національне
свято
Франції.
Сучасне фото

Ежен Делакруа. Свобода, що веде народ. 1830 р.

Каспар-Давид Фрідріх. Мандрівник над морем туману. 1818 р.

творення, нові ідеали. Волелюбні ідеї, які обстоювали романтики, вплинули на суспільну свідомість, піднесення національно-визвольних рухів, зокрема в Україні. У той час народи Західної Європи розпочали свій поступ до демократії, що позначилося також на українському історичному процесі та розвитку мистецтва.

Романтики виступали проти насильства, несправедливості, духовної ницості, розглядали людину не як частину суспільства, залежну від зовнішніх обставин, а як вільну особистість, наділену духовною силою і здатну творити. Вони обстоювали ідеї звільнення народів від тиранії правителів, свободи в почуттях і вчинках, рівності всіх людей.

Історичні умови романтизму. Активний розвиток романтизму в Європі спричинений передовсім Великою французькою революцією (1789—1799). Її гаслом були слова «Свобода, рівність, братерство». У липні 1789 р. в Парижі повстали широкі народні маси, які взяли в облогу, а потім штурмували Бастилію — королівську в'язницю. 14 липня у Франції щороку відзначають велике національне свято — День взяття Бастилії як символ здобуття свободи. У роки Великої французької революції народилася пісня «Марсельеза» (автор слів Клод-Жозеф Руже де Ліль), що нині є національним гімном Франції.

У процесі Великої французької революції було встановлено конституційну монархію, відтак — республіку. «Ми — діти Французької революції», — писав Віктор Гюго. Справді, письменники й письменниці палко вірили в оновлення світу, початок нової ери людства. Це відображено в їхніх творах. Однак невдовзі стало зрозуміло, що ідеали Великої французької

Стара будівля Єнського університету, м. Єна (Німеччина). Сучасне фото

Будинок-музей єнських романтиків, м. Єна (Німеччина). Сучасне фото

революції не були втілені в життя. Поступово в Європі розпочалися процеси формування буржуазних держав, утвердження влади грошей, нового поневолення, що призвело до погіршення становища народів у різних країнах. Тому в романтичних творах звучать мотиви боротьби й свободи, а також суму й розчарування через неможливість реалізувати прекрасні ідеї.

Вплив філософії на розвиток романтизму. Значний вплив на розвиток романтизму справила філософія, зокрема німецький класичний ідеалізм, яскравим представником якого був Іммануїл Кант. Він вважав, що людина вільна у своїх почуттях і вчинках, вона є носієм усезагальної волі й розуму, а її поведінку визначають особистісна свобода та моральні принципи. І. Кант закликав до пізнання внутрішнього світу людини та природи в розмаїтті та безмежності її проявів.

У 1796—1797 рр. у м. Єні (Німеччина) брати Август і Фрідріх Шлегелі об'єднали довкола себе мислителів і митців, які прагнули творити нову культуру. Це угруповання отримало назву «Німецький гурток романтиків». До нього належали письменники Новаліс (псевдонім, справжнє ім'я — Фрідріх фон Гарденберг), Л. Тік, В. Ваккенродер, філософи Ф. Шеллінг, Й. Фіхте.

Першим виклав теорію романтизму Ф. Шлегель. Він утверджував новий (порівняно з літературою класицизму) тип героя — вільну особистість, здатну активно змінювати дійсність. Діяльність німецьких романтиків була тісно пов'язана з Єнським університетом, адже деякі з них були викладачами. Так дух свободи проник в університетське середовище. З Німеччини ідеї романтизму поширилися в інші європейські країни. До речі, німецькі романтики закликали вивчати народну творчість, тому саме в добу романтизму почався етап активного збирання та

Елізабет Єріхау-Бауманн. Брати Я. і В. Грімм. 1855 р.

Музей братів Я. і В. Грімм. м. Кассель (Німеччина). Сучасне фото

опанування фольклору. Цим особливо активно займалися представники гайдельберзького гуртка романтиків (сформувався в м. Гайдельберг (Німеччина) у 1805—1810-ті роки) — брати Якоб і Вільгельм Грімм, Ахен фон Арнім, Клеменс Брентано та ін.

Провідні ознаки романтизму як художнього напрямку

1. Суб'єктивність (заглиблення у внутрішній світ особистості).
2. Об'єкт художнього зображення — не навколишня дійсність, а передусім світ почуттів і переживань людини.
3. Людина — найвища цінність, безмежний всесвіт, вона наділена потужною творчою силою.
4. Романтичні герої та героїні — незвичайні особистості, вирізняються з-поміж оточення, внутрішньо вільні, творчі.
5. Людина і світ сповнені таємниць, не пізнані до кінця, перебувають у постійному русі.
6. Возвеличення творчої уяви і свободи митця / мисткині, сили мистецтва в перетворенні дійсності.
7. Конфлікт мрії та дійсності, особистості й суспільства.
8. Провідні теми й мотиви — прагнення свободи, боротьба з несправедливістю, кохання, розчарування в суспільстві, неприйняття бездуховності, мрія про ідеал, любов до природи та ін.
9. Зацікавленість минулим, народною творчістю, міфологією.
10. Пріоритет творчої інтуїції, фантазії.
11. Специфічна поетика романтизму (фантастика, виразні символи, контрасти, алегорії, яскрава емоційна мова тощо).

Літературні течії і представники романтизму. Романтизм не був однорідним явищем. У європейських літературах виокремлюють такі його течії, як філософська (єнський гурток романтиків); народно-фольклорна (гайдельберзький гурток романтиків, Г. Гейне, А. Міцкевич, Т. Шевченко, М. Гоголь та ін.); байронічна (Дж.-Г. Байрон, А. де Вінї, А. Мюссе, Г. Гейне та ін.); гротескна (Е.-Т.-А. Гофман, М. Гоголь, Е. По та ін.); утопічна (П.-Б. Шеллі, В. Гюго, Жорж Санд, В. Годвін та ін.); історична (В. Гюго, М. Гоголь, П. Меріме та ін.); релігійно-містична (єнські романтики, С. Колрідж, Ф. Шатобріан, А. Міцкевич та ін.).

Взаємодія романтизму з іншими напрямками. Специфіка формування романтизму полягала в тому, що в 1820—1830-ті роки він активно взаємодіяв із реалізмом. Елементи романтичного стилю виявилися у творчості О. де Бальзака, М. Гоголя, В. Гюго, Стендаля, Г. Флобера та ін. Злет романтичної літератури відбувся в першій третині XIX ст. У пізньому романтизмі з'явилися ознаки модернізму. Його започаткували Ш. Бодлер, П. Верлен, Леся Українка, І. Франко та ін. Наприкінці XIX — на початку XX ст. елементи романтизму й модернізму перепліталися, особливо в ліриці.

Отже, романтизм утвердив цінність людської особистості, багатство її внутрішнього світу, право на вільне життя, здатність одухотворювати світ. Романтики протиставили дійсності творчу фантазію. Вони прагнули досягти таємниці буття, вічного руху, що відбувається в історії, природі та суспільстві. Поетиці романтизму властиві контрасти, багатство символіки, звернення до фольклору та міфології. Авторська свідомість визначала розвиток жанрів і стилів. З огляду на це романтизм вважають справжнім переворотом у мистецтві, який відбувся в Європі наприкінці XVIII — на початку XIX ст., а звідти поширився на інші континенти.

● Теорія літератури

Романтизм — художній напрям у літературі й мистецтві, якому притаманні інтуїтивно-чуттєве світосприйняття, увага до внутрішнього світу особистості, неприйняття буденності, конфлікт мрії та дійсності, захоплення несвідомим і таємничим, фантастичним, ірраціональним, звернення до фольклору та міфології.

Романтизм в Україні

Формування романтизму в Україні сприяло пробудженню національної свідомості, утвердженню історичної самобутності народу, його духу, культурних традицій, мови й літератури. Український романтизм тісно пов'язаний із національно-визвольним рухом, що вплинув на вибір тем, мотиви, пафос цього напрямку. Митці

Сцени з опери «Тарас Бульба» (композитор М. Лисенко). Національний академічний театр опери та балету імені Т. Г. Шевченка, м. Київ. 2017 р.

і мисткині звернулися до минувшини, наголошуючи на своєрідності розвитку свого народу та його праві на свободу. Романтична література в Україні формувалася на межі 1820—1830-х років у Харкові (І. Срезневський, І. Розковшенко, Ф. і О. Євєцькі, О. Шпигоцький та ін.). У Галичині під гаслом національного відродження виступила «Руська трійця» (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький). Наприкінці 1830-х — на початку 1840-х років з'явилося нове покоління романтиків: А. Метлинський, Є. Гребінка. Провідна роль в утвердженні романтичного типу творчості належить Т. Шевченкові, М. Гоголеві, П. Кулішеві. Яскравими зразками романтичного мистецтва стали опери «Запорожець за Дунаєм» (1863) С. Гулака-Артемовського, «Тарас Бульба» (1880—1890) М. Лисенка, що засвідчили піднесення ідей козацтва та боротьби українців за волю.

Романтизм в образотворчому мистецтві

Яскравими зразками романтизму в живописі є твори французького художника Ежена Делакруа. На героїчному полотні «Свобода, що веде народ» (1830) створено образ прекрасної жінки, що веде народ до нового життя. Це символ Великої французької революції. Сюжетом для полотна французького художника-романтика «Пліт “Медузи”» (1818—1819) стала реальна історія фрегата «Медуза», що зазнав катастрофи в морі. На картині змальовано морську стихію, відтворено боротьбу за життя, напруження людських почуттів.

Йозеф Кох. Водоспад. 1796 р.

Йозеф Кох. Пейзаж із веселкою. 1805 р.

Німецький художник Каспар-Давид Фрідріх писав романтичні пейзажі природи, пройняті щемом людської самотності, відчуттям туги й прагненням знайти ідеал. На картині «Мандрівник над морем туману» (1818) створено образ байронічного героя, який переймається питаннями світобуття. Пейзажі австрійського живописця Йозефа Коха передають гармонійне єднання людини і природи («Водоспад» (1796), «Пейзаж із веселкою» (1805) та ін.).

Романтична історія кохання на екрані

Твори доби романтизму часто екранізують. Вони приваблюють своєю щирістю, емоційністю, палкими пристрастями. Роман

Кадр із фільму «Гордість та упередження» за романом Джейн Остін (режисер Дж. Райт, Франція, США, Велика Британія, 2005)

англійської письменниці Джейн Остін «Гордість та упередження» (1813) має декілька кіноверсій. Найвідоміші з них — фільми режисерів Саймона Ленгтона (Велика Британія, 1995) і Джо Райта (Франція, США, Велика Британія, 2005). *Подивіться 1—2 кінофільми за романом Джейн Остін. Які ваші враження?*

presentation

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Які історичні події та філософські рухи вплинули на формування романтизму в Європі?
2. Які ідеї обстоювали письменники й письменниці в період романтизму?
3. Що нового приніс романтизм у літературу та мистецтво?

check yourself

Аналіз та інтерпретація

4. Чим романтизм відрізняється від класицизму?

exercises

Творче самовираження

5. Створіть хмару слів «Романтизм». Прокоментуйте.

games

Цифрові навички

6. Відшукайте в інтернеті інформацію про одну з течій європейського романтизму. Підготуйте повідомлення.
7. Створіть буктрейлер або презентацію про 1—2 представників чи представниць романтизму в одній із країн Європи або в США, або в Україні (1 за вибором).

Дослідження і проекти

8. Підготуйте проєкт на тему: 1) «Брати Я. і В. Грім — збирачі німецького фольклору»; 2) «Волелюбні ідеї у поезії Тараса Шевченка»; 3) «Романтичні образи у творчості Миколи Гоголя» (1 за вибором).

Життєві ситуації

9. Які риси притаманні романтичним персонажам? Як ви гадаєте, чи є місце романтичним героям і героїням, романтичним ідеям у наш час?

Генріх Гейне (1797–1856)

Не згасне, не щезне поета любов!
Живий дух кохання прокинеться знов...
Генріх Гейне

1. Чи вмієте ви уявляти? Про що мрієте? Яке значення в житті людини має уява?
2. Пригадайте визначення жанру «пісня». Назвіть його ознаки, різновиди у фольклорі. Наведіть відомі вам приклади українських народних пісень. Які почуття та емоції в них утілено?

Генріх Гейне народився в м. Дюссельдорфі (Німеччина) в сім'ї торговця мануфактурою. У 1807—1814 рр. навчався в ліцеї і виявив інтерес до літератури. 1816 р. дядько Соломон Гейне залучив його до комерційної справи в Гамбурзі. Тут він закохався у свою кузину Амалію, яка дала поштовх розвитку його поетичного таланту. Хоча кохання було без відповіді, Генріх створив чимало ліричних шедеврів, присвячених Амалії, а також її сестрі Терезі.

Дуже плідними в житті юнака були 1820-ті роки. Він навчався в різних університетах Німеччини (у Бонні, Геттінгені, Берліні), а його твори з'являлися в періодичних виданнях. У грудні 1821 р. вийшла у світ перша книжка «Вірші» (фактично це був перший цикл «Книги пісень»).

Незважаючи на матеріальні труднощі, у 1826 р. Г. Гейне опублікував свій перший прозовий твір «Подорож на Гарц», який відкриває його збірку прози «Подорожні картини» (1826—1831), а в 1827 р. вийшла друком знаменита збірка «Книга пісень», присвячена Амалії Гейне.

Г. Гейне багато подорожував, побував в Англії, Італії, Нідерландах та інших країнах. Він познайомився з видатними людьми свого часу, зокрема композиторами Р. Шуманом, Н. Паганіні та ін. У 1844 р. вийшла друком друга велика збірка Г. Гейне «Нові поезії».

Невідомий художник. Амалія Гейне.
1820-ті роки

Невідомий художник. Клотильда
фон Ботмер. 1860–1870-ті роки

До першого видання цієї збірки увійшла поема «Німеччина. Зимова казка», у якій поєднано сатиру й піднесений пафос. Викриваючи жорстокість державного режиму, митець намагався пробудити німецький народ, привернути увагу громадськості до суспільних проблем.

У тридцятисемирічному віці Г. Гейне одружився з дівчиною селянського походження Матильдою. Вони прожили разом понад двадцять років, і дружина була поруч у найтяжчий період його життя.

Кілька років він був прикутий до ліжка, свою кімнату називав «матрацною могилою», але й звідти не переставав стежити за подіями у світі й писати вірші. Коли 1848 р. в Німеччині спалахнула революція, митець відгукнувся на неї новими поезіями. У цей період життя він створив збірку «Романсеро» (1851). Хоча лірика його останніх років сповнена трагічного змісту, митець не втрачав сили духу, творчої наснаги й віри в людину.

«КНИГА ПІСЕНЬ» (1817–1827)

Своєрідність та етапи німецького романтизму. У Німеччині романтизм виник і сформувався раніше, ніж в інших європейських країнах. Цьому сприяли активний розвиток ідеалістичної філософії (І. Кант, єнський гурток романтиків), національний рух за піднесення німецької культури.

Романтизм у Німеччині пройшов кілька етапів. *Перший етап* (1795–1806) охоплює творчість єнських романтиків і Ф. Гельдерліна.

Він зумовлений Великою французькою революцією, яку із захопленням сприйняли німецькі митці. У цей час було створено теорію романтизму, визначено такі його ознаки, як універсальність та історизм.

На *другому етапі* німецького романтизму (1806—1815) суспільно-історична ситуація в Європі істотно змінилася. Німеччина, як й інші європейські країни, була охоплена вогнем наполеонівських війн. Більшу частину країни окупували французькі війська, що викликало спротив населення. У Німеччині посилювався визвольний рух, а романтизм став своєрідним засобом утвердження свободи й незалежності. На хвилі національного піднесення розвивалася народно-фольклорна течія романтизму, що мала важливе значення для німецької культури. У цей час активно працював гейдельберзький гурток романтиків (А. фон Арнім, К. Brentano, Я. та В. Грімм, Й. фон Ейхендорф). Вони збирали твори фольклору й публікували їх. Ця праця була справжнім подвигом в ім'я збереження рідної мови та культури. Великі зусилля зі збереження народної творчості здійснили бібліотекарі з м. Касселя Я. та В. Грімм. Вони видали збірку «Казки для дітей і родини», дослідження німецької граматики та ін.

Третій етап німецького романтизму (1815—1830) зумовлений процесами Реставрації, які відбувалися в Німеччині й у всій Європі. Посилення державної влади, формування буржуазних відносин, утрата ідеалів надзвичайно турбували митців, які відобразили у своїх творах загальне розчарування суспільства й закликали до гармонійного буття. У цей період розвивався гротескно-фантастичний романтизм, представлений творчістю Е.-Т.-А. Гофмана. Розпочав свій літературний шлях і Г. Гейне, який працював у той час над збіркою «Книга пісень».

Четвертий етап німецького романтизму (1830—1848) пов'язаний із проблемами тогочасного суспільства. На творчість письменників вплинули процеси, що відбувалися перед німецькою революцією 1848 р.

presentation

Замок
Левенборг,
м. Кассель
(Німеччина).
Кін. XVIII —
поч. XIX ст.

У цей період романтизм у Німеччині розвивався дуже активно. Критичний пафос у творах поєднувався з мріями про краще майбутнє. Вагому роль також відігравали утопічні ідеї. Цей етап німецького романтизму представлений творчістю таких митців, як Г. Гейне, Г. Гервег, А. Гласбреннер, Ф. Фрейліграт та ін.

Тематика та особливості збірки «Книга пісень» (1817—1827). Ця збірка Г. Гейне є перлиною світової лірики. Вона містить чотири цикли: «Страждання юності», «Ліричне інтермецо», «Знову на батьківщині», «Північне море». Вони розкривають еволюцію ліричного героя, етапи його внутрішньої біографії.

У циклі *«Страждання юності»* змальовано силу першого почуття, мрію ліричного героя про кохання та неможливість досягнення ідеалу в реальній дійсності. Ліричний герой, молодий, мрійливий, перебуває в полоні снів і марень. Провідними мотивами цього циклу є пошуки ідеалу, нерозділене кохання, страждання та розчарування. Кохання оспівано як велике й сильне почуття. Образ коханої жінки автор поетизує, ідеалізує. На його думку, любов і смерть, любов і страждання нерозривно пов'язані між собою.

У *«Ліричному інтермецо»* теж звучить тема кохання, проте вона поєднана з темою мистецтва й поезії. З нею пов'язаний мотив поетичного співу, що народився з туги серця. Мистецтво дає ліричному героєві силу жити. Художній світ у цьому циклі яскравий, насичений голосами природи, шелестом трав і дерев. Образ коханої стає виразнішим, утілює природну красу й гармонію. Вона — ідеал поета. Ліричний герой усвідомив, що цінність кохання полягає не в тому, щоб заволодіти чийось серцем, а в тому, щоб самому володіти великим скарбом — почуттями. Це було відкриття нового ставлення до коханої і кохання в літературі німецького романтизму.

Між подіями, зображеними в першому і другому циклах, і тими, про які йдеться в третьому циклі *«Знову на батьківщині»*, відчувається

Каспар-Давид Фрідріх.
Розбита надія.
1822—1824 рр.

Каспар-Давид Фрідріх. У вітрильнику.
1818—1820 рр.

Філіпп-Отто Рунге. Портрет молодого
людини. 1803 р.

значна часова дистанція. З роками ліричний герой Г. Гейне змужнів, зазнав великих душевних утрат. Його кохана зникла, а світ довкола дуже змінився. У цьому циклі потужно звучать мотиви самотності, відчуження.

Четвертий цикл *«Північне море»* позначений динамізмом, що охоплює всі сфери Всесвіту. У ньому образ ліричного героя органічно вписаний у пейзаж і є його невід’ємною частинкою. Ліричного героя цікавить тепер розмаїтість світу, поєднання стихійних сил і суперечливих явищ. У символічних образах (буря, вітер, море, корабель та ін.) утілено бензехність людської душі й бурхливу атмосферу доби.

Отже, ліричний герой збірки *«Книга пісень»* після життєвих випробувань і страждань став духовно зміцнілим, просвітленим, натхненним, відчув себе вільною людиною в широкому та мінливому світі. А одним із проявів цього є його душа, його кохання, що завжди буде вічною цінністю.

Зв’язок із фольклором. Для створення збірки *«Книга пісень»* Г. Гейне використав фольклорні традиції. Пісенний жанр у різних варіаціях (лірична пісня, романс, балада та ін.) був ним переосмислений і пристосований для втілення туги в широкому філософському сенсі — не тільки як любовного страждання, а і як відображення духовної атмосфери доби, відчуття самотності й відчуження людини у світі.

Образ ліричного героя. Поет розкриває багатогранну природу людини, невичерпність її внутрішнього світу, непізнаність її прихованої сутності. Ліричний герой — духовно багата особистість, здатна до глибоко-

го психологічного аналізу власних переживань. Незважаючи на втрату коханої, він сприймає свої почуття як поштовх до творчості. Кохання, внутрішні переживання та емоції мають для нього величезну цінність як для людини й митця.

● Теорія літератури

Ліричний герой / героїня — друге ліричне Я поета / поетеси; умовне поняття, яким позначено коло авторських уподобань, думок, переживань, утілених у конкретному образі. Водночас ліричний герой / героїня не тотожний з поетом / поетесою, живе в особливій художній реальності, має власну (художню) біографію, хоча інколи має дещо спільне з біографією митця / мисткині. Іноді може втілювати духовний досвід не лише автора / авторки, а й цілого покоління.

Гейне в Гамбурзі

Німецьке місто Гамбург — це сучасний центр промисловості й культури, відомий порт. А на початку XIX ст. тут жили переважно ремісники й чиновники, серед яких опинився і молодий поет Г. Гейне. Тут він закохався у свою кузину Амалію. Їй була властива надмірна гордість. Зверхньо ставилася вона і до Генріха, котрий називав її «першою весняною квіткою» у країні мрій. В одному з листів 1816 р. Г. Гейне розповідав про страждання, яких завдало йому кохання без відповіді: «Вона мене не кохає... Серцю боляче й від того, що вона так жорстоко й зневажливо принизила чудові пісні, які я складав для неї однієї, і від того, що вона взагалі погано пожартувала зі мною. Але уяви собі, що, попри все, муза мені зараз набагато дорожча, аніж раніше. Вона стала моєю вічною подругою

Каспар-Давид Фрідріх.
Жінка зустрічає схід сонця.
1820 р.

і втіхою». Хоча Амалія знехтувала почуттями Г. Гейне, вийшовши заміж за багатого прусського аристократа, їй присвячено більшість віршів збірки «Книга пісень», яка ввібрала краще із творчого доробку поета 1810—1820-х років, зокрема шедевр світової лірики «Ein Fichtenbaum steht einsam» («На півночі кедр одинокий...»). Через кілька років після розриву з Амалією Гейне покохав її молодшу сестру Терезу, проте й вона не відповіла взаємністю юному поетові. Терезі присвячено цикл «Знову на батьківщині».

«НА ПІВНОЧІ КЕДР ОДИНОКИЙ...»

Цей вірш присвячений кузині Амалії. Він має глибокий філософський зміст. Складну гаму людських почуттів розкрито через образи зі світу природи: кедр утілює тугу за коханою та недосяжним ідеалом; пальма — символ мрії, яка не здійснилася, але надихає ліричного героя. З темою нерозділеного кохання поєднано тему самотності й відчуженості. У лаконічній формі (лише 8 рядків) розкрито глибоку трагедію людини, котра прагне любові й гармонії у світі, але не знаходить їх.

НА ПІВНОЧІ КЕДР ОДИНОКИЙ...

video

Які емоції і почуття переживає ліричний герой?

На півночі кедр одинокий
В холодній стоїть вишині,
І, сніжною млою повитий,
Дрімає і мріє вві сні.

Він мріє про пальму чудову,
Що десь у східній землі
Самотньо і мовчки сумує
На спаленій сонцем скалі.

(Переклад Максима Рильського)

«НЕ ЗНАЮ, ЩО СТАЛО ЗО МНОЮ...»

У вірші поетично представлено німецьку народну легенду про Лорелей — казкову красуню, яка з'являлася на високій скелі над річкою Рейн і своїм співом зваблювала рибалок. Лора в кельтському фольклорі означає «діва», лей — «скеля». Зачаровані її голосом і вродою, рибалки забували про все на світі, пливли на голос Лорелей і зникали у хвилях. Легенда розкриває складні колізії внутрішнього світу ліричного героя, що опинився в полоні кохання. Образ Лорелей є символом кохання в його різних аспектах — краса, чарівність, стихійна сила, фатальність. Поет увиразнює неземну красу Лорелей, яка сидить на скелі й співає пісні, — освітлена вечірніми променями, шати її блискучі, коси золоті, вона розчісує їх золотим гребенем.

Каспар-Давид Фрідріх. Хрест у горах.
1808 р.

Скульптура Лорелей на вершині скелі
(Німеччина). Сучасне фото

Вірш «Не знаю, що стало зо мною...» — це твір не лише про особисту трагедію поета, а й про драму всього його покоління, що нерідко потрапляло в полон ілюзій.

НЕ ЗНАЮ, ЩО СТАЛО ЗО МНОЮ...

*Яка картина постала у вашій уяві
під час читання вірша? Опишіть її.
Які кольори переважають?*

Не знаю, що стало зі мною,
Сумує серце моє, —
Мені ні сну, ні спокою
Казка стара не дає.

Повітря свіже — смеркає,
Привільний Рейн затиш;
Вечірній промінь грає
Ген на шпильях гірських.

Незнана красуня на кручі
Сидить у самоті,
Упали на шати блискучі
Коси її золоті.

Едмунд Брюнінг. Лорелея.
Ілюстрація в «Книзі пісень»
Г. Гейне. 1900 р.

video

Із золота гребінь має,
І косу розчісує ним,
І дикої пісні співає,
Не співаної ніким.

В човні рибалку в цю пору
Поймає нестерпний біль,
Він дивиться тільки вгору —
Не бачить ні скель, ні хвиль.

Зникають в потоці бурхливім
І човен, і хлопець з очей,
І все це своїм співом
Зробила Лорелей.

(Переклад Леоніда Первомайського)

«КОЛИ РОЗЛУЧАЮТЬСЯ ДВОЄ...»

Провідна тема вірша — розлука, яку автор трактує як душевну кризу, порушення гармонії, внутрішню порожнечу, самотність. Кохання ліричного героя не розділене, він не знав щастя з коханою. Проте сила його почуття безмежна і саме вона є причиною нездоланного суму, що прихований глибоко в душі.

КОЛИ РОЗЛУЧАЮТЬСЯ ДВОЄ...

Які почуття та емоції переживають люди, коли кохають і коли розлучаються? Чи переживали ви подібні емоційні стани?

Коли розлучаються двоє,
За руки беруться вони,
І плачуть, і тяжко зітхають,
Без ліку зітхають, смутні.

video

З тобою ми вдвох не зітхали,
Ніколи не плакали ми;
Той сум, оті тяжкі зітхання
Прийшли до нас згодом самі.

(Переклад

Максима Ставицького)

Каспар-Давид Фрідріх. Садова альтанка
в Грайсвальді. 1818 р.

Романтика німецьких замків

Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. в Німеччині було дуже популярним усе романтичне. Навіть замки будували в романтичному стилі. Один із них — замок Нойшванштайн. Король Баварії Людвіг II звів його на знак пошани до німецького композитора-романтика Ріхарда Вагнера. Романтичний пейзаж і казкова архітектура цієї споруди вразили своєю красою відомого режисера і продюсера XX ст. Волта Діснея. Замки у його фільмах «Попелюшка» і «Спляча красуня», безперечно, нагадують Нойшванштайн. І це не випадково, адже романтики дуже любили казки. До речі, Г. Гейне нерідко називав у віршах свої мрії про кохання казкою. Образ коханої змальований у вигляді чарівної красуні, яка живе в казковому замку. Поет марить нею, бачить уві сні, а коли прокидається, вона зникає, як казкова героїня.

Замок Нойшванштайн. Неповдалік від м. Фюссена (Німеччина). Друга пол. XIX ст.

Замок Попелюшки, символ Всесвітнього центру Волта Діснея (Діснейленд), м. Орlando (штат Флорида, США). Сучасне фото

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Назвіть образи природи, змальовані у вірші «На півночі кедр одиникий...». Які емоційні стани й авторські ідеї вони втілюють?

2. Відшукайте у вірші «На півночі кедр одинокий...» контрасти. Яку функцію вони виконують у творі?
3. Чому схвилюваний ліричний герой вірша Г. Гейне «Не знаю, що стало зо мною...»? Яке враження справила на нього «стара казка» про Лорелей?

Аналіз та інтерпретація

4. Які жанри фольклору використовує Г. Гейне в ліриці? Продемонструйте їхні ознаки на прикладі творів митця.
5. Відшукайте у віршах поета символи. Розкрийте їхнє значення.
6. Чому автор використовує займенник «ми» у вірші «Коли розлучаються двоє...»?

Творче самовираження

7. Продовжте речення: «Розлука для ліричного героя Г. Гейне — це...».
8. Створіть малюнки до прочитаних віршів Г. Гейне, доберіть цитати, музику.

check
yourself

exercises

games

Цифрові навички

9. Відшукайте в інтернеті українські переклади вірша «На півночі кедр одинокий...», порівняйте їх.
10. Якщо ви володієте німецькою мовою, зіставте переклади з текстом оригіналу вірша «На півночі кедр одинокий...».
11. За допомогою інтернету знайдіть текст легенди про Лорелей. Прочитайте її, порівняйте із віршем Г. Гейне «Не знаю, що стало зо мною...». Які елементи легенди зберіг автор? Що нового додав?
12. За допомогою інтернету відшукайте інформацію про втілення образу Лорелей в одному із творів світового мистецтва. Підготуйте повідомлення в супроводі світлин або презентації.

Дослідження і проєкти

13. Знайдіть інформацію про вшанування пам'яті Г. Гейне в Німеччині та в інших країнах. Підготуйте повідомлення.
14. Які вірші Г. Гейне покладено на музику?

Життєві ситуації

15. Чи варто прагнути ідеалу, якщо його не завжди можна досягти? Аргументуйте свою думку.
16. Чи можливе щасливе кохання після тривалої розлуки?
17. Чи впливає кохання на духовний розвиток людини?

Джордж-Ноел-Гордон Байрон (1788–1824)

Я нікого, крім нього, не міг обрати представником нової поезії, тому що він справді великий талант нашої доби. Байрон утілює весь теперішній час.

Йоганн-Вольфганг Гете

Чи відчували ви колись розчарування, сум, самотність? Чим це було спричинено? Що вам допомагає долати ці стани?

Вплив творчості англійського поета Джорджа Байрона на розвиток романтизму в Європі був потужним. Це зумовило розвиток цілої течії в європейських літературах — *байронічної*, а також появу особливого типу героя — *байронічного*. Читачі / читачки захоплювалися Дж. Байроном, його наслідували навіть у стилі поведінки й одязі. Життя митця, сповнене випробувань і драматичних колізій, викликало зацікавленість широкої публіки. Мода на байронізм тривала навіть після смерті митця.

presentation

Ньюстедське абатство, графство Ноттінгемшир (Велика Британія). Сучасне фото

Джордж-Ноел-Гордон Байрон народився в м. Лондоні (Англія). Його батько Джон Байрон належав до аристократичного, але збіднілого англійського роду.

Дитячі роки Джорджа минули в Шотландії, у м. Абердіні. З дитинства він почувався дуже самотнім. У нього були складні стосунки з матір'ю, він не мав друзів. Його внутрішній біль посилювало фізичне порушення — кульгавість, з якою Байрон боровся впродовж усього життя, займаючись спортом (фехтуванням, плаванням, боксом). Коли Джорджеві було десять років, несподівано його життя змінилося: він успадкував титул лорда й родовий маєток — Ньюстедське абатство. Блукаючи околицями маєтку, захопився літературою, історією, дослідженням життя предків і старовини.

Матеріальне становище сім'ї Байронів значно поліпшилося. У 1801 р. юнак вступив до школи закритого типу в Гарроу, де навчалися діти з багатих аристократичних сімей. Тут він почав писати вірші.

Після закінчення школи Дж. Байрон навчався в Кембриджському університеті (Триніті-коледж). У 1806—1808 рр. вийшли друком його дебютні збірки, у яких відображено щирість перших почуттів і благородство душі. У 1809—1811 рр. Дж. Байрон побував у Португалії, Іспанії, Албанії, Туреччині, Греції. Вивчав історію, особливості культури й життя різних народів. Роздуми про людину та світ відтворено в поемі «Паломництво Чайльд Гарольда», перші дві пісні якої написані під час мандрівки (вийшли друком 1812 р.). Твір із захопленням сприйняла Європа. Усі читали й цитували Дж. Байрона. Він став почесним гостем у літературних салонах і світських товариствах.

Повернувшись до Англії, Дж. Байрон зайнявся суспільною діяльністю. Як лорд, посів місце в парламенті, став на захист тих, кого державні діячі прирікали на бідність і загибель.

У 1813—1816 рр. поет створив цикл східних поем: «Гяур» (1813), «Абідоська наречена» (1813), «Корсар» (1814), «Облога Коринфа»

Маргарет-Сара Карпентер.
Портрет Ади Лавлейс (доньки
Дж. Байрона). 1836 р.

(1816), «Паризина» (1816). Ці твори передусім про виняткову особистість і надзвичайні обставини, у які вона потрапляє.

У січні 1815 р. Дж. Байрон одружився з Аннабеллою Мілбенк, яка походила з багатой аристократичної родини. Через рік після одруження у них народилася донька Ада (у заміжжі — Лавлейс), яка згодом стала відомою математикинею. Невдовзі Дж. Байрон і Аннабелла розлучилися.

З 1816 до 1823 р. Дж. Байрон жив в Італії. Там він завершив «Паломництво Чайльд Гарольда» (останню пісню поеми створено 1818 р.), написав поему «Мазепа» (1818) і драму «Кайн» (1821), розпочав роман у віршах «Дон Жуан» та ін. В Італії Дж. Байрон познайомився з юною Терезою Гвічіолі. Вони покохали одне одного і, незважаючи на несприятливі обставини й перешкоди, були щасливими разом.

У 1822 р. Дж. Байрон узяв участь у визвольній боротьбі грецького народу проти Туреччини. Озброївши власним коштом загін повстанців (для цього продав свій маєток Рочдейл), вирушив до Греції. Там, у таборі патріотів, тяжко захворів і невдовзі в м. Месолонгіоні помер.

Невідомий художник.

Тереза Гвічіолі. 1820 р.

ЛІРИКА

Специфіка англійського романтизму. У кожній країні романтизм мав свої специфічні ознаки. Англія теж не є винятком. На англійському ґрунті плідно розвивалися такі романтичні течії: рання (універсальна, філософська) — В. Блейк, С. Колрідж; народно-фольклорна — В. Вордсворт; утопічна — П.-Б. Шеллі; «вальтерскоттівська» (історична) — В. Скотт; релігійно-містична — В. Вордсворт, Р. Сауті; байронічна — Дж. Байрон та його послідовники.

Байронізм. Розквіт творчості Дж. Байрона припадає на першу третину XIX ст., коли в Англії та Європі посилюлися настрої розчарування після Великої французької революції та періоду наполеонівських війн. Тому в його літературній спадщині переважають теми й мотиви, зумовлені неприйняттям навколишньої дійсності та її гострою критикою.

У творах митця яскраво окреслено контраст між реальним життям і мріями про свободу, становищем народу та ідеалами.

Дж. Байрон був дуже популярним автором доби романтизму. Під впливом його творчості в ті часи сформувався *байронізм* — ідейно-естетична концепція в європейській культурі XIX ст. Навіть сформувався світогляд, у центрі якого — самотній, пристрасний і волелюбний герой-бунтар, що бореться зі злом, тиранією, несправедливістю, переживаючи глибокі внутрішні драми і конфлікт з недосконалою дійсністю. Ознаки байронізму є також у творчості Т. Шевченка, особливо в його ранніх творах.

Байронічний герой. Байронічний герой розчарований у принадах світу, його не тішить ані багатство, ані слава, ані кохання. Він нудьгує, не може знайти свого місця в суспільстві, відчуває світову скорботу, загальну невлаштованість людства. Душа байронічного героя протестує проти неволі, духовної ницості, обмеженого існування, прагне полинути у світ чистих і світлих почуттів, краси природи, високих ідеалів, але світ надто жорстокий до нього. Байронічний герой — самотній і відчужений песиміст, нерідко несе загибель тим, хто його любить, ніде не знаходить розради і сам страждає від цього.

Провідні теми й мотиви лірики Дж. Байрона. Поетичні твори митця характеризуються виразною позицією ліричного героя, який не сприймає свого оточення і прагне полинути у світ природи, дитячих спогадів, мрії. Провідними темами лірики Дж. Байрона є боротьба за свободу, кохання, природа як вияв вільного й стихійного буття, туга за нездійсненим ідеалом. Ліричний герой — виразник не тільки власних переживань, а й усього покоління людей, що були розчаровані суспільною дійсністю початку XIX ст. і шукали шляхів оновлення світу.

Ознаки байронічної течії романтизму

1. Сильний вплив творчості Дж. Байрона.
2. Неприйняття навколишньої дійсності, протест проти неї.
3. Змалювання внутрішніх станів особистості, зумовлених духовними стражданнями.
4. Провідні теми і мотиви — розчарування, нудьга, відчуження, світова скорбота, туга за нездійсненими ідеалами, заклик до свободи тощо.
5. Протиставлення мрії та дійсності.
6. Герой не може знайти своє місце в суспільстві, тому тікає від нього або вдається до бунту.
7. Яскрава, барвиста, емоційна мова; використання символіки, алегорій тощо.
8. Представники — Дж. Байрон (Англія), А. де Вінї, А. де Мюссе (Франція), Г. Гейне (Німеччина), А. Міцкевич (Польща), Т. Шевченко (Україна) та ін.

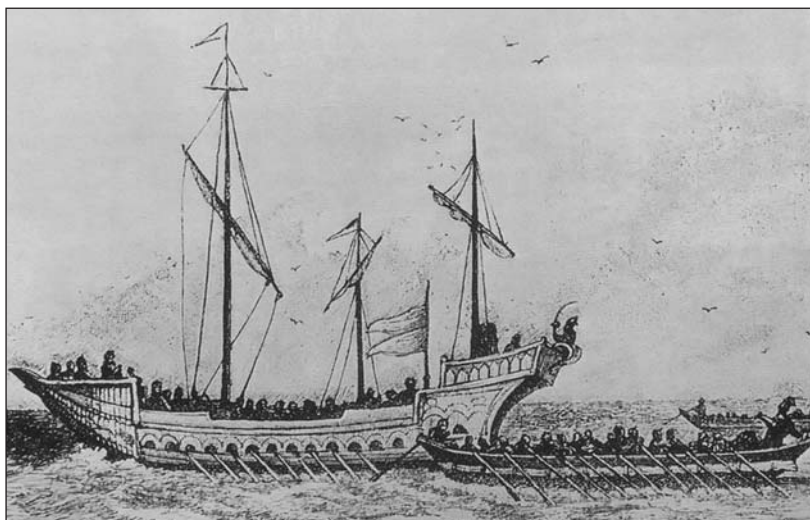
Байронізм в Україні

Кадр
із фільму
«Байрон»
(режисер
Дж. Фаріно,
Велика
Британія,
2003)

Українська дослідниця Соломія Павличко зазначила: «Байронізм — це окреслена художня система, неоднозначна, контрастна, вона еволюціонувала настільки, що все те, що на початку покладено в її основу, наприкінці було безжально висміяно, відкинуто самим її творцем. У кожному творі геніального митця вмістився не лише трансформований уявою, “демонізований” власний образ, а й цілий згорток художніх тенденцій і філософських міркувань, і саме вони сьогодні становлять ключ до культурного розвитку епохи». В Україні байронізм позначився на «Історії русів», творчості Т. Шевченка, Є. Гребінки, М. Петренка, Л. Боровиковського та інших представників харківської школи романтиків, згодом — П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки та ін.

Опанас
Сластіон.
Запорізькі
судна.
1880-ті роки

«ХОТІВ БИ ЖИТИ ЗНОВ У ГОРАХ...»

В основу вірша Дж. Байрона «Хотів би жити знов у горах...» покладено 55-й псалом Старого Заповіту. Цей псалом, за легендою, належить біблійному героєві Давидові, котрий відчував конфлікт високих ідеалів і грішного світу: «...я блукаю у смутку своїм і стогну від крику ворожого, від утисків грішного, бо гріх накидають вони на мене і в гніві мене переслідують... Тремтить моє серце в мені, і страхи смертельні напали на мене, і тривога мене огорнула... І сказав я: “Коли б я мав крила, немов голубка, то я полетів би й спочив!”. Отож, помандрую далеко... Поспішу собі, щоб утекти перед вітром бурхливим та бурею... У місті я бачив насильство та сварку, а гріх та неправда всередині в ньому, нещастя всередині в ньому, а з вулиць його не виходять насилля й омана...» (Пс. 55; 2—12, переклад Івана Огієнка).

У вірші розгорнуто тему протистояння духовного і бездуховного світів. Ліричний герой страждає від відчуження, не сприймає світу, де панують влада, багатство, лицемірство. Тому відчуває тугу й самотність, прагне полинути в інший, вільний, світ.

За допомогою романтичної іронії автор створив узагальнений образ байронівської епохи, де панували пихатість, лицемірство, жорстокість. Ліричний герой вірша прагне духовного притулку серед чарівної природи. Водночас поринає у світ прекрасних спогадів, які поєднують ся з гіркими роздумами про сучасність. Ліричний герой кохав, але ті, кого кохав, померли. Він мав друзів, але друзі дитинства пішли від нього. Його самотнє серце відчуває страшний смуток, бо надії не здійснилися.

Ліричний герой Дж. Байрона — мислитель, філософ, здатний не тільки до глибокого аналізу дійсності, а й до самоаналізу. Він заглиблюється у свій внутрішній світ і саме там знаходить «крила» для «голубки» —

Кадр
із фільму
«Байрон»
(режисер
Дж. Фаріно,
Велика
Британія,
2003)

символу його душі. Вірш «Хотів би жити знов у горах...» актуальний і нині, бо в ньому утверджено вічний порив людини до ідеалу.

ХОТІВ БИ ЖИТИ ЗНОВ У ГОРАХ... (1807)

video

Що крає серце ліричного героя? Чому йому так незатишно жити в реальному світі?

Хотів би жити знов у горах
Дитям безжурним,

як колись,

Блукать між скель,

в морях суворих

Між хвиль розбурханих нестись.

Моя ж душа, мов птах прип'ятий,

Що прагне скель і висоти,

Страждає в Англії пихатій,

В краю лукавства й німоти.

Дай утекти мені, талане,

На лоно урвищ і горбів,

Забудь всі титули й кайдани,

Лакуз вельможних і рабів.

Веди мене на хмурі скелі,

Де стогне грізний океан, —

Верни в дитинства дні веселі,

Дай серцю відпочити од ран.

Я мало жив, та відчуваю:

Чужий я в цьому світі лжі.

Навіщо ж темрява ховає

Той знак останньої межі?

Я спав, я снів

про щастя, доки

Не заступив тих марень гніт, —

То, Правдо, промінь

твій жорстокий

Вернув мене у нищий світ.

Кого любив — давно нема вже,

Та й друзі розійшлись, як дим.

Надію втративши назавше,
Вже й серце стало крижаним.

Хай інколи тамує келих

Скорботу й біль, нехай уста

Сміються між питців веселих, —

Я серцем завжди сирота.

Як слухать ляси разуразні

Не друзів і не ворогів,

Кого у тлум строкатий блазнів

Маєтність або сан привів!

Де ж друзів коло? Чом не склалась

Та приязнь вірна і свята?

Набрид мені вертепний галас

І втіх нещирих марнота.

А ти, о Жінко, світоч вроди,

Й тобі розрада і любов,

Та в серці в мене стільки льоду,

Що я й до тебе охолов.

Цей світ лукавства і облуди

Я б промінять на край хотів,

В якому вільно дишуть груди

Між темних урвищ і хребтів.

Туди б, з незлобним серцем, в бурю,

На те безлюддя, до стихій!

Волю пустку дику й хмуру,

Таку ж, як дух похмурий мій.

О, як мені з душного світу,

Мов голуб до свого кубла,

У небо грозове злетіти,

В кочівлю сонця та орла!

(Переклад Дмитра Паламарчука)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкрийте почуття ліричного героя вірша. Як вони змінюються? Наведіть цитати.
2. Відшукайте в поезії характеристику англійського суспільства часів Дж. Байрона. Чи залишилися подібні негативні явища в сучасному світі?
3. Про які втрати говорить ліричний герой? Яке його найбільше бажання?

Аналіз та інтерпретація

4. Які слова написані в тексті з великої літери. Чому?
5. Відшукайте у вірші контрасти. Прокоментуйте їх.
6. Назвіть символічні образи твору, розкрийте їхній зміст.

Творче самовираження

7. Опишіть (усно) світ мрії ліричного героя вірша «Хотів би жити знов у горах...». Що вас приваблює в цьому світі? А яким є світ вашої мрії?

Цифрові навички

8. За допомогою інтернету доберіть пейзажі (світлина або ілюстрації), які відповідають емоціям ліричного героя (океан, гори тощо). Опишіть їх (усно).

Дослідження і проекти

9. Підготуйте проект на тему «Романтизм в англійському живописі».

Життєві ситуації

10. Якщо вас щось не влаштовує в суспільстві, якою буде ваша позиція: а) змиритися; б) боротися; в) інше. Поясніть свій вибір.

«МІЙ ДУХ, ЯК НІЧ...»

Дж. Байрон разом із композитором Ісааком Натаном створили цикл «Єврейські мелодії» за мотивами Біблії. Він містить також вірш «Мій дух, як ніч...». Основа циклу — старозавітна історія про царя Саула та співця Давида. Саул — юдейський цар, який жив у XV ст. до н. е. Давид — пастух, котрий під час війни ізраїльтян із філістимлянами не побоявся вступити у двобій із велетнем Голіафом і переміг його не ме-

чем, а силою духу — в ім'я Бога. Згідно з Біблією, Давид був юнаком, «який умів грати, був чоловіком хоробрим і войовничим». З'явившись при дворі царя Саула, він, наділений чарівним талантом, розважав його грою на арфі. За легендою, Саула тривожили лихі думки, його душу прагнув забрати в полон злий демон, отже, у душі Саула тривала жорстока боротьба добра і зла. Він навіть заздрих Давидові й прагнув позбутися його. Однак коли Саул чув чарівну гру Давида, то забував про все погане — демон відступав перед мистецтвом, і душа Саула відчувала просвітлення.

На основі цієї біблійної історії Дж. Байрон відтворив складну внутрішню боротьбу — гостре зіткнення суперечливих начал у душі Саула. У вірші йдеться не лише про міфічного царя, а й про все покоління поета, про людину в широкому філософському сенсі. Поезію написано у формі монологу царя Саула, котрий просить Давида заграти на арфі та просвітлити душу, звільнити її від лихих сил.

Дж. Байрон вважав, що в душі людини борються протилежні сили. Шалені пристрасті й нестримні бажання завжди притаманні особистості, і їй доводиться робити вибір між добром і злом, життям і смертю, світлом і темрявою. Що ж переможе в її душі? Яким буде результат одвічної боротьби, що відбувається у внутрішньому світі людини?.. Поет утверджує високу місію мистецтва, яке здатне бути особливим засобом пізнання людини та світу, а також повертати до світла й добра.

МІЙ ДУХ, ЯК НІЧ... (1815)

Як мистецтво впливає на людину?

Мій дух, як ніч. О, грай скоріш:
Я ще вчуваю арфи глас.
Нехай воркує жалібніш
І тішить слух в останній час.

Як ще надія в серці спить,
Її розбудить любий спів.
Як є сльоза — вона збіжить,
Поки мій мозок не згорів.

Але суворо й смутно грай,
Додай жалю в свій перший звук.
Молю тебе, заплакать дай.
Бо розпадеться серце з мук.

video

Воно в собі терпить давно,
Вже в йому вщерть тяжких образ;
Як не допоможе спів, воно
Від мук страшних порветься враз.

(Переклад Володимира Самійленка)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Про що Саул просить Давида?
2. Які внутрішні муки переживає Саул?
3. Що він очікує від Давида?

Аналіз та інтерпретація

4. Поясніть вислів «заплакати дай». Яке мистецтво здатне викликати сльози?

Творче самовираження

5. Вірш побудований у формі монологу царя Саула. Створіть (усно) відповідь Давида Саулові (3—5 речень).

Цифрові навички

6. За допомогою інтернету відшукайте інформацію про біблійних персонажів — Давида та Саула. Поясніть, чому саме їхню історію взято за основу сюжету вірша «Мій дух, як ніч...».

Дослідження і проєкти

7. Про який музичний інструмент ідеться в поетичних рядках? Дослідіть його особливості. Чому саме цей інструмент згадано у творі?

Життєві ситуації

8. Поділіться досвідом сильного впливу мистецтва на вас. Розкажіть про 1—2 твори (літератури, кіно, музики тощо), які схвилювали вас. Чому?

● Теорія літератури

Поема — ліричний, епічний або ліро-епічний твір, переважно віршований, у якому зображено значні події та яскраві характери. Виникла на основі давніх героїчних пісень. У цьому жанрі втілено образи незвичайних героїв та героїнь у виняткових обставинах. У добу романтизму з'явилося багато різновидів поеми.

«МАЗЕПА»

Історія створення поеми. Іван Мазепа — видатний український політичний діяч, який відіграв значну роль в історичних подіях наприкінці XVII — на початку XVIII ст., зокрема в Північній війні. Він вступив у союз із шведським королем Карлом XII, щоб звільнити Україну від тиску Московського царства. Однак цьому проекту не судилося здійснитися, і Петро I жорстоко покарав Мазепу.

На початку XIX ст. українська історія, природа й культура дуже цікавили письменників і письменниць Західної Європи. Дж. Байрон теж звернувся до української теми в поемі «Мазепа». Працюючи над твором, користувався «Історією Карла XII», яку створив французький письменник Вольтер. За основу сюжету поеми взято лише один епізод із життя Мазепи (ця історія згодом стала легендою) — його кохання до дружини польського пана та покарання за це її чоловіком. Героя нібито роздягли й прив'язали до дикого коня, який довго скакав полями й лісами, поки не потрапив в Україну. Тут напівживого Мазепу, згідно з легендою, підібрали козаки. Потім він став їхнім гетьманом. Вольтер і Дж. Байрон помилково вважали, що Мазепа — польський шляхтич, який служив при дворі короля Яна Казимира. Історія кохання та покарання гетьмана теж огорнена серпанком таємниці й вигадки. Проте Дж. Байрон не прагнув до достовірності оповіді. Адже головне для поета-романтика — не історична подія, а внутрішній стан героя, його почуття та переживання. Митець відобразив вільний дух України, що втілений у її широких просторах і в душі гетьмана.

Образ Мазепи. На початку та в кінці твору гетьмана зображено вже літньою людиною. Він супроводжує Карла XII після поразки шведів під Полтавою 1709 р. Мазепа постає мужнім, сильним і шляхетним. Понад усе він цінує власну гідність і незалежність. На прохання короля

express-
lesson

Густаф-Улоф
Цедерстрем.
Карл XII і Мазепа
після Полтавської
битви. 1879 р.

гетьман розповідає незвичайну історію часів своєї молодості, що становить основну частину твору. Динамізму сюжету надає зображення невинного руху дикого коня, який, за словами героя, ніс його через річки, ліси, поля, аж поки не впав від втоми. З монологу гетьмана читач дізнається, що Мазепа — людина, охоплена пристрастями. Його серце полонила чарівна панна Тереза, любов до котрої він зберігав усе життя. Її образ змальовано дуже поетично, у східному стилі. Кохання до жінки принесло Мазепі щастя й нещастя, але він не шкодує про те, що сталося.

Вагомого значення в поемі набуває образ долі, що є традиційним для поезії романтизму. Доля звела Мазепу й Терезу, вона їх і розлучила. Доля відвернулася від шведів у Полтавській битві. Доля врятувала Мазепу й зробила його гетьманом України. Дж. Байрон як поет-романтик стверджує, що людина залежить від впливу багатьох фатальних сил та обставин.

Мазепа залишається сильною і вільною людиною, незважаючи на всі випробування, і саме завдяки цьому стає гетьманом України. Гетьман не може вплинути на перебіг історичних подій (поразку шведів), але зберігає честь і гідність. Показуючи героя на початку й у кінці його життєвого шляху, автор наголошує на тому, що Мазепа ніколи не зраджував ідеалів кохання, дружби, свободи, вірності Вітчизні, зберіг силу духу і внутрішню незалежність.

Символи. Розкриттю образу Мазепи допомагає яскрава символіка твору. Картини «дикої» природи увиразнюють незвичайність образу, його винятковий характер. Бурхливі потоки, вітри, хвилі уособлюють пристрасті, що охопили серце героя. Вороння символізує смерть, а схід сонця — надію на повернення до життя. Але серед усіх символів вирізняється образ коня. Кінь у романтичній літературі — символ успіху, людської долі. Карл XII двічі втрачає своїх скакунів під час утечі, і це означає, що

Кадр із фільму «Молитва за гетьмана Мазепу» (режисер Ю. Ілленко, Україна, 2001)

щастя полишило короля та його військо. Мазепа ж, навпаки, вижив сам і зберіг свого коня, вони наче єдине ціле. Під час відпочинку старий гетьман, незважаючи на втому, спочатку подбав про коня, а потім про себе. Герой ставиться до коня як до розумної істоти, що свідчить про глибокий зв'язок із природою. У творі змальовано образ ще одного коня — дикого, який ніс Мазепу через степи й ліси з Польщі в Україну. Цей образ є символом фатальної долі, нестримної пристрасті Мазепи й водночас — символом волі, прагнення до якої є його характерною рисою.

Образ України. Змальовуючи Україну, автор неодноразово акцентує, що це «дика» країна, тут «дикі степи», «дикий праліс», «дика площа». Він створив емоційний образ України — безмежної, вільної, ще не освоєної землі з величезними природними багатствами. Нестримний біг дикого коня уособлює думку поета про історичний поступ України, яку він хотів би бачити вільною, як і все людство загалом. Художні образи Мазепи й України тісно пов'язані. Мазепа до глибокої старості зберігає гордість і незламність, через його образ читач уявляє собі Україну, її дух.

Фінал поеми відкритий. Мазепа завершує свою розповідь. А що на нього очікує завтра? Що очікує на Карла XII, який заснув, не дослухавши монологу гетьмана? І що буде з Україною? Думка про долю знову звучить у кінці твору. Митець утверджує силу духу особистості, від якої залежить здобуття волі її країною.

МАЗЕПА (1818)

ПОЕМА

(Уривки)

I

1. Як Мазепа ставиться до свого коня?

2. З яким деревом автор порівнює Мазепу? Розкрийте значення цього символу.

В жахливий день біля Полтави
Од шведів щастя утекло.
Навкруг порубане, криваве
Все військо Карлове лягло,
Військова міць, воєнна слава. (...)

Численні полки Карла XII полягли «серед скривавлених шляхів». Самого короля поранено. Утікаючи з поля бою, Карл XII зупиняється в лісі для перепочинку. Він лягає під деревом, тамуючи біль від ран. Разом із Карлом до перепочинку готується й український гетьман Мазепа.

А поруч, в лицарській юрбі,
 Де звисив дуб гілля дебеле,
 Мазепа стомлений собі
 З трави тверду постелю стеле.
 Гетьман — похмурий і старий
 І сам, як дуб той віковий.
 Та спершу, хоч стомивсь за дня,
 Козацький князь обтер коня,
 Розпутав, розгнуждав, обчистив,
 Розгладив гриву, ноги й хвіст,
 Послав йому трави та листу
 І тішився, що карий їсть,
 А то журився довгий час,
 Що змучений скакун не пас

Із цим упоравшись, гетьман
 На землю розіслав жупан,
 Списа до дерева припер.
 І взявсь оглянути тепер
 Рушницю, чи вона як слід
 Перенесла важкий похід.
 Чи часом порох не промок.
 Чи в кремінь потрапля курок.
 Оглянув піхву, ще й ефес.
 Чи вже не перетерся десь
 Його міцний ремінний пас.
 Аж потім славний ватажок
 Добув торбину й боклажок,
 Увесь убогий свій припас, —
 І з Карлом і всіма з почоту
 Гостинно поділився він
 З такою ж гідністю достоту,
 Як на бенкеті дворянин.
 Король з усмішкою гіркою
 Свою мізерну пайку взяв
 І, приховавши приступ болю,
 Бадьоро, голосно сказав:
 «У всіх із нашого гуртка
 Відважний дух, тверда рука,
 Та хто в цей час маршів, боїв
 Балакав менше й більш зробив,

В нічній росі траву-отаву...
 Цей кінь терплячий був на славу,
 На їжу й ложе не зважав,
 А все робив, як пан бажав.
 Кудлатий і кремезний зріст,
 Палкий, прудкий, неначе біс,
 Він пана по-татарськи ніс.
 На клич його бігцем приходив,
 Хоча б там тисячі, чи тьма,
 Чи ніч беззоряна, німа,
 Усюди пана він знаходив —
 Цей кінь од смерку аж до дня
 За паном біг, мов козеня. (...)

IV

Ніж ти, Мазепо?
 На землі
 Від Олександрових часів
 Такої пари не знайти,
 Як твій Буцефалос і ти.

Осип Курилас. Портрет гетьмана Мазепи. 1909 р.

Бо й скитську славу топчеш ти
На ріках і просторах степу».
«О, я прокляв, — сказав Мазепа, —
Ту школу, де я вчивсь їзди».
«Чому ж це так, старий гетьмане?
Чай добра школа то була?»
«На жаль, це повість немала...» (...)
«А я б усе-таки бажав, —
Одрік король, — щоб ти сказав
Свою історію, ачий
Під цю гутірку голосну
Я відпочину і засну,
Бо зараз сон не йме очей».
«Для цього я вернутись рад
Так років з п'ятдесят назад.
Мені двадцятий рік минав...
Ще Казимир королював,
Ян-Казимир... Шість років я

Був паж у того короля. (...)
Я знав там графа-воєводу
Славетного, старого роду;
Мов рудня, він багатий був,
А гордий, що й казати не треба,
І на своє шляхетство дув,
Немов зійшов на землю з неба.
Багатством, родом та ім'ям
Рівнявся тільки королям,
Пишався, чванився, гордів,
А врешті, наче в п'янім сні,
Він славу та діла дідів
Попросту видав за свої.
Інакше думала жона...
Молодша щось за тридцять літ,
Все важче зносила вона
Свою нудьгу і графів гніт. (...)

V

Як Мазепа змалює Терезу? Опишіть його почуття до неї.

Красунь-юнак я був тоді...
Тепер, коли вже сімдесятий

Мені минув, не гріх сказати,
Що в дні юнацтва золоті,
Бувало, кожного вельможу
З мужів чи хлопців переможу
У всій привабній марноті.
Я ж був веселий і стрункий —
І вигляд мій не був такий
Поморщений, як ось тепер, —
То час війни й турботи стер
З обличчя душу, що не годні б
Мене вже й родичі пізнати,
Коли б могли моє сьогодні
З моїм учора порівняти.
Але ж колишніх рис моїх
Іще раніше я позбувся,
Аніж суворий вік торкнувся
Рукою старості до їх.
Літа, як бачте, не вгасили

Невідомий художник. Портрет
Мазепи. Прибл. 1905 р.

Ми й описати їх не можем
Рядками зрозумілих слів,
Хоч їх і чув, і бачив кожен —
Вони таємно з серця йдуть,
Хвилюють radoщами грудь,
І з обопільного стремління
Росте німе порозуміння,
Що з іскор — проблисків думок
Вогнистий зв'язує шнурок;
Це несвідоме поєднання —
І ми ніколи не збагнем,
Як раптом іскорка кохання
Шаленим вибухне вогнем.
За нею стежив я здаля,
Зітхав, дививсь і плакав я,
Аж доки нас удвох звели, —

І відтоді здибались ми
Без підозріння...
Я мовчав,
Я тільки млів, не признавався,
Язык тремтливо замирав
І голос на вустах зривався,
Аж доки не прийшла пора. (...)
І в мене мова полилась
Якась нескладна й без прикрас.
А слухала вона мене...
Хіба ж те серце крижане?
Доволі й цього вже мені!
Хто слухав раз подібну мову.
Послуха знову... Перше «ні»
Ще не говорить про відмову.

VII

Кохав я і коханим був...
Та ви ще слабість цю солодку
Не відчували — так я чув...
Ну що ж! То я й скінчу коротку
Свою поему мук і втіх.
Безглуздям ви назвали б їх!
На трон родитись — не для всіх.
Щоб стати вище від природи,
Перемогти себе й народи!

Я князь... чи то я був такий...
Міг кидать тисячами в бій
На певну смерть... А над собою
Я завше трапив силу й волю.
Та доведу вже до кінця...
Кохав я і зазнав кохання.
Хоч і щаслива доля ця,
А все ж кінець її —
страждання. (...)

Сцена з вистави
«Остання любов
гетьмана» (режисер
С. Павлюк).
Полтавський
академічний музично-
драматичний театр
імені М. В. Гоголя.
Сучасне фото. 2018 р.

Ми нишком бачились.
 Це здасться
 Для декого потрійним щастям —
 Не знаю — я б життя віддав,
 Щоб перед небом і землею

Я міг назвать її моєю...
 Я так тужив і сумував,
 Що тільки потай змогу мав
 Десь нишком бачитися з нею. (...)

Але щастя закоханих тривало недовго. Їх схопили шпигуни. Старий граф оскаженів від люті й ненависті. Молодий паж вихопив шпагу й почав оборонятися, але сили були нерівні. Що сталося з Терезою, герої так і не дізнався, але його жорстоко покарали.

IX

Які емоції та почуття переживав юний Мазепа, коли нісся на дикому коні? Чи відчував він страх?

«Коня сюди!» —

Коня вели...

Це справді був шляхетний кінь —
 На Україні виріс він.
 Прудкі, мов ті думки, були
 У нього ноги... Дикий звір.
 Не мав уздечки, ні стремен,
 В неволі був один лиш день;
 Він їжив гриву, і хрпів,

І рвавсь, і сіпавсь мов скажений
 Дарма! Годованця степів
 Ведуть спітнілого до мене.
 Мене десяток гайдуків
 Йому до спини прикрутив
 Тугим ремінням — і пустив...
 Свисток, батіг... і кінь побіг.
 Що так би й водопад не зміг.

X

Вперед, вперед! Скажений рух, —
 Куди — не бачив я нічого...
 Від бігу дикого, прудкого
 У мене в грудях сперло дух... (...)
 Чи то лиш вітер з-між листків
 До мене шелестом донісся?
 Ні, ні! То з тупотом з узлісся
 Табун коней до нас летів
 Чотирикутником великим.
 Хотів я скрикнути — та ні!
 Мовчать уста мої німі —
 Бо де ж пани цим коням диким?
 Їх ціла тисяча, чи тьма —
 А вершників на них нема!
 Кошлаті гриви розвивались

І розліталися хвости,
 Широкі храпи роздувались —
 Вони не знали ще вузди,
 Що намуляла б рот до крові, —
 А на могутніх копитах
 Вони не чули ще підкови
 Ані острогів на боках...
 Табун ще вільних, диких коней,
 Що наче хвилі моря враз,
 Летіли в дикому розгоні
 З гудінням-тупотом до нас.
 Коли мій кінь побачив їх,
 То наче збувся він безсилля,
 Напружив жили кволих ніг
 І почвалав... Ще тільки хвиля —

XVIII

Вже сонце сіло... Все ще я
 Лежу, прив'язаний до трупа
 Вже задубілого коня, —
 Я вже гадав, що в спільну купу
 Змішається наш порох тут...
 Туманні очі смерті ждуть —
 Рятунку я не ждав для себе.
 Востаннє глянув я по небі
 Пригаслим зором вздовж і вишир,
 І бачу, як німим простором,
 Уже побачивши свій жир,
 Кружляє нетерплячий ворон;
 Навряд чи схоче ждати він,
 Поки настане жертві скін!
 Спускався він все нижче й нижче,
 Ще трохи покружляв, і сів,
 І знову далі полетів,
 І знов сідав — щоразу ближче.
 Я бачив тріпотіння крил, —
 Так близько був він наді мною,
 Що я б дістав його рукою,

Коли б на це мав більше сил.
 Та досить і слабого руху,
 Одного шурхоту піском
 І кволого, хрипкого звуку,
 Щоби прогнать його цілком.
 А більш нічого вже не знаю,
 Хіба одне — в останнім сні
 Якесь чарівна зірка з раю
 У вічі сяяла мені
 Із мерехтливого проміння...
 А там — холодне отупіння,
 Важке, незглибне почуття,
 Як я вертався до життя,
 То знову наближавсь до смерті...
 А потім знов дихання сперте,
 Легенька дрож... і забуття...
 Що серце й жили похололи —
 Вже іскор у мізку нема —
 Важке зітхання... гострі болі...
 Ще стогін — і... нарешті тьма.

XIX

У який момент до Мазепи повернулася надія?

Прокинувся...
 Де я?.. Чи ж оце

Людське схилялося лице
 Ласкаво, ніжно наді мною?

Кадр із фільму «Молитва
 за гетьмана Мазепу»
 (режисер Ю. Ілленко,
 Україна, 2001)

Невже ж це я лежу в покою?
 На ліжку я лежу чи ні?
 Чиї ж це очі неземні
 На мене дивляться так мило?
 Тут я свої примкнув на хвилю,
 Бо сумнівався ще, чи я
 Очуняв дійсно з забуття.
 Дівчатко з довгою косою,
 Струнке, вродливе і ставне —
 Сиділо в хаті під стіною
 І пасло поглядом мене.
 Як тільки я прийшов до тями,
 То стрітився з її очами,
 Бо час від часу ці дівочі
 Великі й ясні дикі очі,
 Повніські співчуття і жалю,
 На постіль падали мою.

Дививсь я довго... Аж тепер
 Я зрозумів, що ще не вмер,
 Що це й не сон, бо хтось не дав
 Мене на жир шулік і гав.
 Побачила дочка козацька,
 Що очі я відкрив на мить,
 І посміхнулась... я зненацька
 Схопився, хтів заговорить,
 Але не зміг... Вона ж на рота
 Поклала пальчики мені,
 Щоб я не намагався доти,
 Аж сили вернуться мої.
 За руку узяла з любов'ю,
 Щось там поправила в зголов'ю
 І до порога навшпиньках —
 Когось гукнула... (...)

XX

Знайдіть рядки, у яких утілено мрію Мазепи. Прокоментуйте.

Вона вернулася
 з батьками, —

Що ще сказати?
 Я б не хотів
 Надокучати вам згадками,
 Як гостював я в козаків.
 Вони знайшли мене в долині,
 Внесли, мов трупа, в ближчий дім
 І врятували...
 А потім
 Я став гетьманом в їх країні.
 Безумний, що в гніві палкому
 Помстивсь так люто на мені
 І в'язня голого із дому
 В пустиню вигнав на коні,
 Він путь поклав мені дотрону.
 Хіба ж ту долю нам збагнуть?
 Забудь печаль, одчай забудь!
 Ще завтра вгледим Бористен,
 Як на його турецьким боці

Теодор Шассеріо. Дівчина знаходить тіло Мазепи. 1851 р.

Пам'ятник гетьману
Іванові Мазепі,
м. Полтава.
Сучасне фото

Спокійно коні попасем...
Як радо стрінуть очі,
Якщо до завтра доживем.
Добраніч, друзі!» (...)
Та ви дивуєтесь, чому

Король не дякував йому
За повість? Він причину знав:
Король уже з годину спав.
(Переклад Дмитра Загула)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Яку історію взято за основу поеми «Мазепа»? Які матеріали використав Дж. Байрон?
2. Чому Україна й образ гетьмана Мазепи привернули увагу митця?
3. Установіть хронологічну послідовність подій у творі (фабула) і простежте специфіку їхнього художнього втілення в сюжеті. Поясніть, чому автор порушив хронологічний порядок подій.

Аналіз та інтерпретація

4. Відшукайте в українському перекладі поеми «Мазепа» прикметники й дієслова, які характеризують головного героя. Прокоментуйте.
5. Про які образи та явища природи йдеться в поемі? Яку роль вони відіграють у творі?

Творче самовираження

6. Придумайте власний фінал до поеми. Поясніть подальшу логіку розвитку сюжету.

check
yourself

exercises

games

Цифрові навички

7. Назвіть історичних осіб, згаданих у поемі. Відшукайте про них інформацію в інтернеті. Чи дотримується історичної достовірності Дж. Байрон у творі?

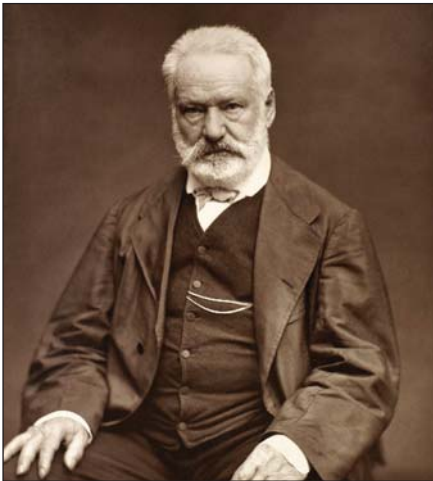
Дослідження і проекти

8. Підготуйте проєкт на тему «Образ Мазепи в українському та світовому мистецтві».

Життєві ситуації

9. Які особисті якості, на вашу думку, допомогли вижити Мазепі й досягти висот у кар'єрі?

Віктор-Марі Гюго (1802—1885)

Творчість В. Гюго є справжнім тріумфом французької літератури... Його можна порівняти хіба що з Наполеоном, котрий певний час полонив серця всієї Європи. Він був надзвичайно сильним генієм і зачаровував людей своїм словом.

Вірджинія Хенлі

Розкажіть про історію та оздоблення храму, який є у вашому місті / селі. Які твори мистецтва в ньому представлені? Які почуття ви переживаєте, коли відвідуєте цей храм?

Віктор Гюго — яскравий представник романтизму у Франції. Ще за життя він був дуже популярним як автор історичних романів, драм, поезій, полум'яних виступів і статей на захист свободи. Митець обстоював ідею об'єднаної Європи, протестував проти рабства, насильства, несправедливості в суспільстві. Слава про нього не згасає. Палкі пристрасті та

напружені колізії в його творах подобаються читачам і читачкам у всьому світі.

Віктор-Марі Гюго народився в м. Безансоні (Франція) в родині генерала армії Наполеона. Унаслідок військових призначень батька родина Гюго у 1808—1812 рр. жила в Італії та Іспанії. Однак невдовзі батьки розлучилися і Віктор разом із матір'ю переїхав до Парижа.

Талант В. Гюго виявився рано — він почав писати вже в п'ятнадцятирічному віці. Його перша збірка «Оди й різні вірші», що була опублікована в 1822 р., сподобалася королю Людовікові XVIII, і той нагородив митця щорічною рентою в 1 200 франків. Це дало змогу В. Гюго не тільки творити далі, а й одружитися з Адель Фуше. Митець оспівував її образ у багатьох віршах і поемах.

У домі В. Гюго збиралися передові люди того часу. Він згуртував романтиків в об'єднання «Сенакль», до якого ввійшли письменники Альфред де Віньї, Шарль-Огюстен де Сент-Бев, Еміль Дешан, Шарль Нодьє, Альфред де Мюссе, Александр Дюма, Проспер Меріме, художники Ежен Делакруа, Давид д'Анже, брати Ежен і Ашиль Деверія, композитор Гектор Берліоз. Вони нерідко висловлювали естетичні принципи у формі маніфестів

Луї Буланже. Портрет Адель Фуше, дружини В. Гюго. 1839 р.

express-
lesson

Будинок-музей В. Гюго,
м. Париж (Франція).
Сучасне фото

і статей. В. Гюго представив свої погляди на мистецтво в передмові до п'єси «Кромвель» (1827), яка дала новий імпульс розвитку романтизму не тільки у Франції, а й у Європі загалом.

Естетичні ідеї В. Гюго

1. Заперечення будь-яких правил і канонів у мистецтві, утвердження абсолютної свободи митця.
2. Головними темами в літературі мають бути соціальні конфлікти, боротьба між різними силами в суспільстві, прагнення до волі.
3. Відображення життя в його контрастах, рухливості, складності.
4. Використання гротеску (що є одним із принципів середньовічного мистецтва) як засобу для багатогранного зображення дійсності.
5. Орієнтація на В. Шекспіра, у чийй творчості поєднані добро і зло, трагедія і гумор, прекрасне і потворне.
6. Фантазія — джерело творчості.
7. Зображення вчинків людини в нерозривному зв'язку з її внутрішнім світом.
8. Вираження бойового духу нового романтичного мистецтва, його активної ролі у світі.

Особливу зацікавленість В. Гюго мав до історії. У 1830-ті роки він створив низку історичних п'єс на теми західноєвропейської історії, а також розвивав традиції історичного роману, започаткованого В. Скоттом. Роман «Собор Паризької Богоматері» (1830), який вийшов одразу після Липневої революції 1830 р., просякнутий духом свободи, боротьби з тиранією, утвердження права людини на щастя і почуття.

presentation

Будинок-музей В. Гюго,
м. Париж (Франція).
Сучасне фото

У 1841 р. В. Гюго обрали членом Французької академії, а в 1848 р. він вступив до Національної асамблеї (нижня палата парламенту Франції), займався активною політичною діяльністю, але не припиняв літературної творчості.

З 1851 р. В. Гюго оселився на острові Гернсі. У цей період він написав масштабні твори — збірки «Споглядання» (1856), «Легенди століть» (1859), роман «Знедолені» (1862) та ін.

Повернувшись на початку 1870-х років до Парижа, митець знов звернувся до жанру історичного роману. Твір «Дев'яносто третій рік» (1874) містив численні символічні аналогії з тогочасною реальністю. У ньому автор утверджує ідеї республіки та демократії.

«Мазепа» В. Гюго

Поштовхом до створення поеми «Мазепа» стали однойменна поема Дж. Байрона і творчість французького художника Луї Буланже. Епіграфом до твору митець узяв перший рядок із твору Дж. Байрона: «Away! — Away!» («Геть! — Геть!»). В образі Мазепа В. Гюго акцентував ідею свободи, боротьби героя за свої почуття та зв'язку з природою. У фіналі поеми написав про велике майбутнє гетьмана, його виняткову роль в історії України.

В. Гюго вважають представником «живописного романтизму», тому що він майстерно створював вражаючі картини природи та людських пристрастей. У його поемі «Мазепа» значну увагу приділено візуальним деталям, кольорам і відтінкам, композиції описів, що нерідко нагадують полотна художників. Романтичний міф про Мазепу і надалі цікавив європейських митців. На початку 1850-х років композитор Ференц Ліст під впливом поезії В. Гюго написав симфонічну поему й музичний етюд «Мазепа». Мазепа в романтичних уявленнях Європи того часу символізував героя, який бореться за індивідуальну і суспільну свободу, за звільнення України від імперського гніту.

Луї Буланже. Мазепа. 1829 р.

● Теорія літератури

Історичний роман — побудований на історичному сюжеті твір, який у художній формі змальовує якусь епоху, певний період історії. Засновником історичного роману вважають В. Скотта. Цей жанр розвивали у своїй творчості В. Гюго, М. Гоголь, П. Куліш та ін.

Ознаки історичного роману

1. Поєднання історичних фактів із художньою вигадкою.
2. Широка панорама життя минулих епох.
3. Зображення історичних подій через долі окремих людей.
4. Поруч із реальними історичними особами діють вигадані персонажі.
5. Немає поділу на позитивних і негативних героїв та героїнь, персонажі багатозначні.
6. Відтворення атмосфери доби, духу історії у її складності та мінливості тощо.
7. Використання легенд, міфів та інших засобів романтизації історії.

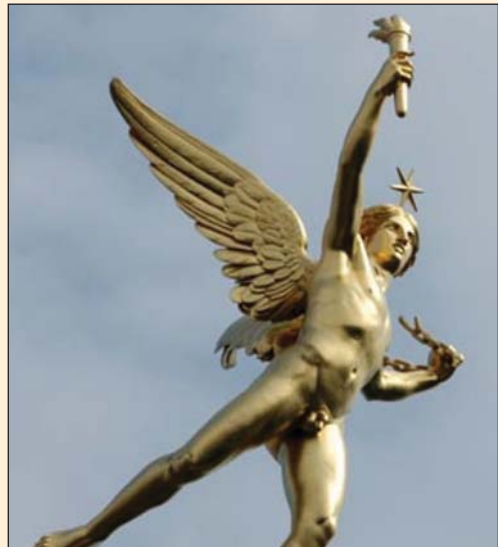

Пам'ятник на честь боротьби за свободу

У 1840 р. в Парижі збудували колону на згадку про події Липневої революції 1830 р., коли було усуното від влади короля Карла X.

Липнева колона на площі Бастилії, м. Париж (Франція). Сучасне фото

Скульптор Огюст Дюмон. Геній свободи на Липневій колоні. Сучасне фото

Колону з бронзи заввишки 80 метрів увінчує позолочена статуя Генія свободи. Унизу колони — меморіальна дошка, на ній викарбувані слова: «На честь французьких громадян, які зі зброєю в руках боролися за захист соціальних свобод у незабутні дні 27, 28, 29 липня 1830 року». Золотими літерами написані імена людей, які загинули під час боїв на вуличних барикадах у липні 1830 р. В основі колони влаштовано склеп, у якому спочивають останки 504 жертв Липневої революції; там також захоронено майже 200 полеглих під час революції 1848 р.

«СОБОР ПАРИЗЬКОЇ БОГОМАТЕРІ»

Час у творі. Автор точно вказав дату початку подій, відображених у романі, — 6 січня 1482 р. Це період завершення епохи Середньовіччя і початку доби Відродження. Тоді тривали криза феодальної системи і формування монархії. Широкі народні маси почали відігравати важливу роль в історичному процесі. В. Гюго вбачав у цих подіях аналогії періоду Липневої революції (1830), коли представники третього стану намагалися змінити суспільний лад. Тому в романі багато масових сцен, широких картин народного життя у Франції. Автор описує стихійне повстання простих людей, які штурмують Собор Паризької Богоматері, щоб визволити головну героїню твору — Есмеральду. У цьому епізоді В. Гюго наголошує на обуренні народу несправедливістю, прагненні врятувати невинну жертву, протесті проти насильства.

Собор Паризької Богоматері, м. Париж (Франція). Сучасне фото

Собор Паризької Богоматері, м. Париж (Франція). Сучасне фото

Сюжет роману цілком вигаданий, у ньому немає певного історичного стрижня, проте автор відтворив загальний дух історичної доби, доповнюючи вигаданий сюжет численними реальними деталями: описами вулиць і площ Парижа, архітектури Собору Паризької Богоматері, особливостей побуту й повсякденного життя людей того часу. Твір просякнутий ідеями про необхідність зміни старого порядку, пробудження свідомості народу, його нестримне бажання здобути волю.

Образ собору. Собор Паризької Богоматері — культурна пам'ятка Франції. Будівництво його почалося у XII ст. і тривало кілька століть. За різних епох собор перебудовували, змінювали. У цій споруді поєднані готичний та романський стилі. Загалом архітектура храму є складною і химерною. У часи Середньовіччя в соборах не лише здійснювали християнські відправи, а й розігрували театралізовані дійства, проводили народні зібрання тощо. Отже, собор — дуже людне місце, перехрестя людських доль та історичних подій, які розгорталися у храмі або поруч із ним. У романі В. Гюго образ Собору Паризької Богоматері має не лише реальний, а й символічний смисл, а точніше — сукупність смислів. Це символ розмаїтого й багатогранного людського життя, символ самої Франції, її самобутньої культури, утілення духу історії, народного мистецтва, а також символ непередбачуваної долі, таємниць буття.

Особливості сюжету та композиції. В основу сюжету роману покладено любовну історію на тлі історії Парижа та французького народу. Учасниками любовної лінії є циганка Есмеральда та чоловіки — Клод Фролло, Феб де Шатопер і Квазімодо. У творі вирують палкі почуття і пристрасті, які призводять до складних випробувань персонажів і навіть до трагедії.

Побачивши на Гревській площі циганку-танцівницю Есмеральду, поет Гренгуар захопився її красою, розумом, життєвою силою і моральними якостями. Невдовзі він став свідком того, як священник Клод Фролло і дзвонар собору, глухий горбань Квазімодо, намагаються викрасти Есмеральду. Її врятував капітан лучників короля Феб де Шатопер зі своїм загоном. Юна танцівниця закохалася у Феба. Хоча в нього є наречена Флер-де-Ліс, він прагне заволодіти Есмеральдою.

Невдовзі Гренгуар потрапив у Двір Чудес — місце, де живуть злодії, бурлаки, убивці. Правитель Двору Чудес Клопен наказав повісити Гренгуара, але згодом дав шанс жінкам зберегти йому життя. Поета врятувала доброта Есмеральди, і він залишився жити у Дворі Чудес.

Дзвонар Квазімодо давно таємно кохає Есмеральду, непомітно стежить за нею, але, болісно переживаючи фізичну потворність, не наважується підійти до дівчини. Зрештою він зробив спробу викрасти Есмеральду, за що його засудили до тортур на ганебному стовпі. Ніхто не співчував Квазімодо, лише Есмеральда — вона принесла йому води.

Кадр
із фільму
«Собор
Паризької
Богоматері»
(режисер
Ж. Деланнуа,
Франція,
1956)

Це надзвичайно вразило горбаня, адже він погано вчинив щодо неї, а Есмеральда пробачила йому і виявила милосердя.

Клод Фролло охоплений ревностями до Есмеральди через її кохання до Феба. Священник вирішив убити офіцера, але лише поранив його. Люди в усьому звинувачують Есмеральду і вважають, що вона — відьма. Унаслідок жорстоких катувань, до яких часто вдавалися за часів Середньовіччя, дівчина погодилася з усіма звинуваченнями. Їй загрожувала смертна кара, проте Квазімодо зумів урятувати її від страти і сховав у соборі.

Однак Есмеральда прагнула побачити коханого Феба і втекла з безпечного місця. Невдовзі її схопили й повісили. А Квазімодо, жадаючи помсти, скинув Клода Фролло з вежі собору і зник назавжди. Через якийсь час люди знайшли могилу, у якій Квазімодо спочивав разом з Есмеральдою.

Образи персонажів. Відповідно до романтичної естетики головні герої та героїня твору змальовані як незвичайні особистості в незвичайних обставинах. Есмеральда — утілення молодості, краси, стихійних почуттів, природності. Вона вирізняється серед інших не тільки красою, а й духовністю, здатністю на глибокі почуття, людяністю. Привабливість і моральні якості Есмеральди вияскравлюються на тлі жорстокого й облудного світу. Забобонне суспільство не сприймає її, вважає відьмою.

Клод Фролло — священник-богослов, учений, який розчарувався в науці й вірі, захопився Есмеральдою. Однак його свідомість залишається в полоні середньовічних уявлень, тому дівчина видається йому втіленням диявола. Він відчуває складну внутрішню боротьбу. Клод Фролло — жертва свого почуття, водночас — утілення насильства й жорстокості.

Образ Феба де Шатопера теж сповнений контрастів. Привабливий зовні, молодий офіцер не цінує краси справжніх почуттів, він не гідний кохання Есмеральди, бо шукає лише розваги й насолоди.

Кадр
із фільму
«Собор
Паризької
Богоматері»
(режисер
Ж. Деланнуа,
Франція,
1956)

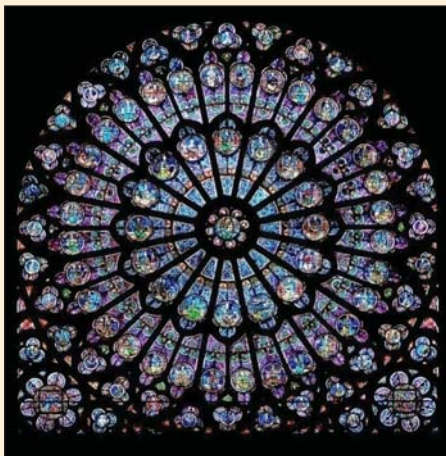
Одним із найскладніших образів твору є Квазімодо — дзвонар, утілення таємничого духу собору. На початку роману він, як раб, вірний пес, готовий скрізь слідувати за Есмеральдою. Його потворність не дає йому змоги навіть наблизитися до неї. Однак згодом відбувається процес духовного переродження героя, зумовлений виявом дівчиною співчуття до нього. Есмеральда своєю людяністю пробудила в ньому найкращі людські якості. Квазімодо став утіленням душевної краси, доброти, вірності. У зображенні героя автор використав гротеск — поєднання протилежних рис (ознак) в одному образі, зокрема фізичної потворності й духовної досконалості. Гротеск є провідним принципом композиції роману загалом, адже в одному художньому просторі поєднані добро і зло, краса і потворність, прагнення до свободи і насильство, світло і темрява, реальне і фантастичне, містичне.

Особливості стилю роману. Твір сповнений людських пристрастей, таємниць, складних колізій, яскравих символів, метафор, алегорій. Нерідко персонажі діють стихійно, спонтанно. Вони відчують боротьбу почуттів — кохання, ненависті, ревнощів — і залежать від долі. У романтизмі немає логічного пояснення вчинкам і почуттям героїв та героїнь, адже саме людське життя трактується як бурхлива, непередбачувана і таємнича стихія.

Нотр-Дам де Парі

Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам де Парі) збудований на честь Діви Марії. Його стилю властива еклектика — поєднання елементів різних стилів (готичного і романського). Прикметною особливістю собору є кам'яні портали (Портал святої Анни, Портал Діви Марії, Портал Страшного суду), а також величезні вітражі (Південна троянда, Північна троянда, вітраж у каплиці Сент-

Північна троянда. Собор
Паризької Богоматері,
м. Париж (Франція).
Сучасне фото

Жорж та ін.), на яких відтворено біблійні сюжети. Собор Паризької Богоматері — це витвір народної фантазії, символ геніальності французького народу та його духовних прагнень. 15 квітня 2019 р. сталася сильна пожежа, під час якої храм дуже постраждав. Але 7 грудня 2024 р. відновлений собор було знову відкрито.

СОБОР ПАРИЗЬКОЇ БОГОМАТЕРІ (1831)

РОМАН

(Уривки)

КНИГА ПЕРША

І. Великий зал

1. *Де мала розпочатися вистава? Які елементи оздоблення будівлі привернули вашу увагу?*
2. *З яким явищем природи автор порівнює натовп? Розкрийте символічний зміст цього образу.*

Триста сорок вісім років, шість місяців і дев'ятнадцять днів тому парижани прокинулися від гучного калатання всіх дзвонів за мурами Сіте, Університету й Міста. А проте 6 січня 1482 року не було якимось визначним в історії днем. Не було нічого надзвичайного в події, що з раннього ранку сколихнула і дзвони, і городян Парижа. (...)

Подією, що 6 січня схвилювала весь простолюду Парижа, було подвійне, з давніх-давен об'єднане торжество з нагоди дня Богоявлення і свята блазнів.

Цього дня мали запалювати святкове вогнище на Гревському майдані, саджати традиційне деревце біля Бракської каплиці та показувати

містерію в Палаці правосуддя. Про це ще напередодні на всіх перехрестях оголосили під звуки сурм герольди пана прево, вдягнуті в красиві фіолетові опанчі з великими білими хрестами на грудях.

Глядачам, що дивилися з вікон навколишніх будинків, запруджений народом майдан видавався морем, до якого з п'яти чи шести вулиць, немов із гирл річок, щохвилини вливалися нові потоки людей. Невпинно зростаючи, хвилі цього натовпу розбивались об виступи будинків, що стирчали тут і там високими мисами у неправильної форми басейні майдану.

Отож із самого ранку, замкнувши свої домівки та крамнички, юрби городян і городянок поспішали звідусіль до названих трьох місць. Кожен обрав собі видовище до смаку: хто вогнище, хто саджання деревця, а хто — містерію. Слід віддати належне споконвічному здоровому глуздові паризьких зівак: більшість їх прямувала на святкове вогнище, що якнайкраще відповідало порі року, або на містерію, до Великого залу Палацу правосуддя, що мав добрі стіни й покрівлю, а бідне, хирляве, тремтяче від холоду деревце одностайно залишали самотнім під січневим небом, на цвинтарі Бракської каплиці. (...)

Якщо читач не заперечує, ми спробуємо за допомогою уяви відтворити враження, яке справив би на нього і на нас Великий зал, коли б ми переступили його поріг разом з численним натовпом у середньовічних накидках, опанчах, камзолах.

Отож насамперед гул і сліпуче світло. Над головами подвійне стрілчасте склепіння, прикрашене дерев'яними скульптурами, усіяне золотими геральдичними ліліями по блакитному полю; під ногами — мармурова підлога з білих та чорних плиток. За кілька кроків від нас — величезна колона, далі друга, третя, разом уздовж залу сім колон підтримують двійчасте склепіння. (...)

Далі, у високих стрілчастих вікнах — тисячобарвні вітражі, у широких виходах із залу — пишні, тонко різьблені двері; і все це — склепіння,

Кадр
із фільму
«Собор
Паризької
Богоматері»
(режисер
Ж. Деланнуа,
Франція,
1956)

колони, стіни, обрамлення вікон, панелі, двері, статуї — зверху донизу розкішно розцвічені блакиттю і золотом, які вже тоді трохи потьмяніли і майже зовсім зникли під порохом та павутинням року 1549-го...

Тепер уявіть собі цей величезний довгастий зал, освітлений блідим світлом січневого дня, заповнений строкатим і галасливим натовпом, який пливе уздовж стін, кружляє навколо семи колон, і ви матимете перед собою більш-менш загальну картину, цікаві деталі якої ми постарасмося змалювати точніше. (...)

В одному кінці цього велетенського паралелограма була славнозвісна мармурова плита, така довга, широка й товста, що, як каже тогочасний опис у стилі, здатному збудити апетит Гаргантюа, «такої скиби мармуру» ніколи й ніхто на світі не бачив; на другому кінці — каплиця, в якій Людовік XI наказав поставити статую, що зображує його колінопрекло-ненням перед пречистою дівою. До цієї ж каплиці він, не журячись тим, що в шерензі королівських статуй, розміщених у залі, залишаються дві порожні ніші, наказав перенести скульптури Людовіка Святого та Карла Великого — двох святих, що їх як французьких королів він вважав за дуже впливових на небі. Ця каплиця, ще нова, побудована тільки шість років тому, була вся в тому чарівному стилі витонченої архітектури, з чудовою скульптурою, чітким і мистецьким карбуванням, яка характеризує у нас кінець готичної ери і продовжується майже до половини шістнадцятого століття у феєричних фантазіях Відродження. Особливо невелика ажурна розета над порталом була шедевром філігранності й вишуканості, наче зірка з мережива. (...)

Вистава мала розпочатися тільки опівдні з останнім, дванадцятим ударом великого баштового годинника Палацу. Це був, безперечно, дуже пізній час для початку театрального видовища; але треба було обирати годину, зручну для послів.

Отож увесь цей численний натовп чекав ще зранку. Чимало особливо завзятих любителів видовищ тремтіло від холоду перед головними сходами Палацу; дехто навіть запевняв, що перебув ніч, лежачи під брамою, аби мати певність, що увійде першим. Натовп з хвилини на хвилину зроставав, немов та вода у повінь, почав підніматися вздовж стін, випинатися круг колон, виходити з берегів і текти по заглибинах, карнизах, підвіконнях та архітектурних виступах, по всіх опуклостях скульптур. (...)

Натовп із самого ранку чекав на три речі: полудень, послів Фландрії та містерію. Вчасно прибув тільки полудень.

Це було вже занадто.

Натовп зачекав ще одну, дві, три, п'ять хвилин, чверть години; ніхто не з'являвся: поміст був порожній; сцена — німа.

Тим часом нетерплячка перейшла в обурення. Тут і там чути було вигуки незадоволення, правда, поки що притишені. «Містерію! Місте-

рію!» — глухо бурмотів натовп. Збудження зростало. Буря, ще тільки глухо гуркочучи, носилася над цим людським морем. (...)

IV. Метр Жак Коппеноль

Що перервало містерію? Чому вона не сподобалася глядачам?

(...) З тієї хвилини, як увійшов кардинал, Гренгуар вдавався до всяких засобів, щоб урятувати свій пролог. Насамперед він наказав виконавцям, які раптом замовкли, продовжувати і говорити голосніше; потім, побачивши, що їх ніхто не слухає, він припинив виставу і протягом перерви, що тривала ось уже з чверть години, не переставав тупотіти ногами, шаленіти, волати до Жіскетти й Лієнарди, намовляти своїх суцідів, щоб вони вимагали продовження прологу; та все було марно.

Ніхто не зводив очей з кардинала, з послів і з помосту, де, наче в фокусі, схрещувалися погляди всього великого кола глядачів. Додамо, хоч нам і важко це визнавати, що пролог почав уже трохи набридати слухачам, коли його превелебність кардинал своєю появою так безжалісно урвав його. Бо, зрештою, на помості відбувався той самий спектакль, що й на мармуровій плиті: конфлікт між Селянським і Духовним станами, Шляхтою і Торгівлею. І більшість глядачів воліла бачити їх живими — з плоті й крові, дивитися, як вони рухаються, дихають, діють серед фламандського посольства і серед єпископського почту, в мантиї кардинала, у куртці Коппеноль, — аніж бачити нарум'янених, причепурених, схожих на солом'яні опудала, у жовтих і білих туніках, в які убрав їх Гренгуар.

(...) Усе зійшло нанівець. Жодну з красот п'єси ніхто не відчув і не зрозумів. Здавалося, з тієї хвилини, як прибув кардинал, немов якась невидима й чарівна нитка раптом відвернула всі очі від мармурової пли-

Кадр
із фільму
«Горбань
із Нотр-Даму»
(режисери
М. Тачнер,
А. Х'юм,
Велика
Британія,
США, 1982)

ти до помосту, від південного кінця залу до західного. І ніщо не могло перебороти ці чари. Усі очі були прикуті до помосту, і новоприбулі, і їхні прокляті прізвища, і їхні вбрання — все це безперестанку відвертало увагу глядачів. Гренгуар був у розпачі. Крім Жіскетти й Лієнарди, які час від часу, коли Гренгуар смикав їх за рукав, оберталися до сцени, та гладкого терпеливого сусіда, ніхто не слухав, ніхто не дивився на нещасне, усіма покинуте мораліте. Гренгуар бачив тільки профілі глядачів.

З яким болем спостерігав він, як поступово розвалюється споруда його слави й поезії! І подумати тільки, ще так недавно цей натовп, палаючи від нетерпіння скоріше почути початок його твору, мало не збунтувався проти головного судді, а тепер, коли його бажання виконане, він більше не звертає уваги на те саме мораліте, початок якого так одностайно зустрів привітальними вигуками! Ось він, вічний приплив і відплив народної прихильності! А за хвилину до того мало не повісили судових приставів! Чого б не дав Гренгуар, щоб знову повернути ту солодку мить! (...)

Усі, хто мав прибути, прибули, і Гренгуар зітхнув з полегкістю. Комедіанти мужньо почали декламувати. Але що це? Раптом панчішник, метр Коппеноль, підводиться з місця, і Гренгуар чує, як серед загальної уваги він виголошує таку мерзенну промову:

— Шановні городяни й дворяни Парижа! Я не розумію, істинний хрест, не знаю, що ми тут робимо. Щоправда, я бачу в тому кутку, на тих підмостках, якихось людей, що нібито збираються битись. Не знаю, чи це те, що ви звете «містерія», але воно не цікаве. Вони тільки язиками мелють, і більш нічого. Ось уже чверть години я жду бійки. Вона не починається. (...) Це не те, що мені казали. Мені обіцяли свято блазнів з виборами папи. Ми в Генті теж маємо свого папу блазнів, і, істинний хрест, не гіршого за інших. Ми це робимо так. Збирається така ж, як і тут, юрба. Потім кожен по черзі просовує голову в спеціальний отвір і

Кадр
із фільму
«Собор
Паризької
Богоматері»
(режисер
Ж. Деланнуа,
Франція,
1956)

робить гримасу. Той, хто викривиться найогидніше, за схваленням усіх обирається на папу. Он як! Це надзвичайно цікаво. Хочете, щоб ми обирали вашого папу за звичаєм моєї країни? Це, в усякому разі, веселіше, ніж слухати цих базік. (...)

Гренгуар хотів був відповісти. Та з гніву й обурення йому відібрало мову. До того ж ці міщани, підлещені титулом «дворяни», сприйняли пропозицію панчішника, який уже набув популярності, з таким запалом, що про опір не могло бути й мови. Лишалось тільки пливати за течією. Гренгуар затулив обличчя руками... (...)

V. Квазімодо

Яким змальовано образ Квазімодо? Які художні засоби використано в описі? Відшукайте й поясніть елементи античної міфології.

audio

(...) Почали показувати гримаси. Перша пика, яка з'явилась у віконці, була з червоними вивернутими повіками, з роззявленим, немов паща, ротом, з чолом, поморщеним, як гусарські чоботи часів Наполеона, вона викликала такий шалений вибух реготу серед усіх цих мужлаїв, що Гомер, мабуть, подумав би, що то боги. Однак Великий зал був зовсім не схожий на Олімп, і нещасний Гренгуарів Юпітер розумів це краще за всіх. З'явилась друга гримаса, за нею третя, потім ще одна, потім ще, і за кожним разом регіт і радісне тупотіння ніг дедалі дужчали. Це видовище мало в собі щось запаморочливе, щось могутнє, п'янке й заворожуюче, силу, поняття якої важко відтворити в уяві сьогоденних читачів. (...)

Пика, яка в ту мить красувалася в отворі розети, була й справді гідна подиву. Після всіх п'ятикутних, шестикутних і всяких інших химерних облич, котрі одне за одним з'являлися в цьому віконці, не досягаючи того ідеалу гротесковості, який у збудженій оргією уяві створила собі юрба, тільки така неповторно бридка гримаса могла вразити це збіговисько й викликати бурхливе захоплення. Навіть сам метр Коппеноль аплодував їй... (...)

Ми не будемо й намагатися відтворити в уяві читача чотиригранного носа, цього підковоподібного рота, маленького, майже прикритого рудою щетинистою бровою, лівого ока, тоді як праве зовсім зникало під величезною бородавкою, кривих, тут і там повиломлюваних зубів, схожих на зубчастий мур фортеці, потріскану губу, на яку звисав, немов бивень слона, зуб, цього роздвоєного підборіддя. Та ще важче відтворити вираз цього обличчя, якусь суміш злоби, здивування і смутку. А тепер уявіть собі, якщо зможете, цей образ.

Визнання було одностайним. Усі кинулися до каплиці. Звідти, тріумфуючи, вивели щасливого обранця — папу блазнів. І тільки тепер подив і захоплення досягли своєї вершини. Гримаса була його справжнім обличчям.

Скоріше, він увесь являв собою гримасу. Величезна голова, вкрита рудою щетиною; між плечима — здоровенний горб, а другий, такий же, на грудях; дивовижна будова стегон і ніг, настільки вигнутих, що вони сходилися тільки в колінах і були схожі на два серпи, з'єднані ручками; широкі ступні, потворні руки. І при всій цій потворності — якийсь грізний вираз сили, спритності та відваги, — дивний виняток із споконвічного правила, за яким і сила, і краса є наслідком гармонії. Ось якого папу обрали собі блазні.

Здавалось, що це розбитий і невдало спаяний велетень.

Коли ця подоба циклопа з'явилася на порозі каплиці, нерухома, кремезна і майже однакова завширшки і завдовжки, «квадратна в своїй основі», за словами однієї великої людини, то по її напівчервоному, напівфіолетовому одягу, всіяному срібними дзвіночками, і передусім по її неперевершеній потворності юрба одразу впізнала, хто це, і закричала в один голос:

— Це ж Квазімодо, дзвонар! Це Квазімодо, горбань із Собору Паризької Богоматері! Квазімодо одноокий! Квазімодо кривоногий! Слава! Слава! (...)

КНИГА ДРУГА

III. Besos para golpes

1. Чим дівчина вразила Гренгуара?
2. Як сприймали її глядачі?
3. Хто був незадоволений виступом дівчини? Чому?

Поки П'єр Гренгуар прийшов на Гревський майдан, він зовсім замерз. Щоб не потрапити у штовханину на мосту Міняйл і не бачити полотнищ Жеана Фурбо, він пішов через міст Мельників; але по дорозі колеса єпископських млинів забризкали його болотом, і поетів блаженський одяг весь змок. До того ж йому здавалося, що після провалу його мораліте він ще більше замерз. Саме через це він і поспішив до святкового вогнища, яке яскраво палахкотіло серед майдану. Але великий натовп тісним колом оточував вогонь. (...)

Біля королівського вогнища натовп створив значно ширше коло, ніж треба для того, щоб грітися, і що зібралися ці люди не тільки тому, що тут палала сотня в'язок хмизу.

На широкому, вільному просторі між натовпом і вогнищем танцювала молода дівчина.

Гренгуар, цей філософ-скептик, цей іронічний поет, був настільки зачарований сліпучим видінням, що в першу хвилину не міг зрозуміти, хто ця дівчина, — людська істота, фея чи ангел.

Вона була невисока, а здавалася високою, настільки зграбною була її тонка постать. Вона була смуглява, та легко було догадатися, що при денному світлі її шкіра повинна мати чудовий золотавий полиск, як у андалузок та римлянок. Маленька ніжка теж була як у андалузки: так легко ступала вона у своєму гарненькому черевичку. Дівчина танцювала, кружляла, пурхала на старому перському килимі, недбало кинутому їй під ноги. І щоразу, коли її сяєче личко оберталось до вас, її великі чорні очі спалахували блискавицею.

Усі погляди були прикуті до неї, усі роти роззявлені.

Вона танцювала під рокіт баскійського тамбурина, який її округлі дівочі руки підносили над головою. Тоненька, жвава, немов оса, у своєму золотистому корсажі, барвистій сукні (...) з оголеними плечима, стрункими ніжками, що мелькали з-під спідниці, чорним волоссям, сяючими очима — вона, здавалося, була неземною істотою.

«Дивовижно, — подумав Гренгуар. — Це саламандра, це німфа, це богиня, це вакханка з гори Менад!»

Цієї миті одна коса «саламандри» розплелася, і мідна монета, що була до неї прив'язана, покотилася по землі.

— Е ні, — сказав поет, — вона циганка. Міраж розвіявся.

Дівчина знову почала танцювати. Вона підняла із землі дві шпаги, притулила вістрями до чола і заходилася обертати їх в одному напрямі, сама кружляючи в протилежному. Справді, це була звичайнісінька циганка. Та хоч яким великим було розчарування Гренгуара, картина не втратила для нього своєї принади й чарівності. Яскраво-червоне світло святкового вогнища осявало дівчину, мерехтіло на обличчях людей, на смуглявому чолі танцюристки і кидало блідий відблиск, змішаний з

Кадр
із фільму
«Собор
Паризької
Богоматері»
(режисер
Ж. Деланнуа,
Франція,
1956)

коливанням людських тіней, в глиб майдану, на старовинний чорний, потрісканий фасад «Будинку з колонами» — з одного боку та на розпростерті кам'яні рамена шибениці — з другого.

Серед тисяч освітлених полум'ям вогнища облич було одне, на якому ще більше, ніж на інших, відбивалося захоплення танцівницею. Це було суворе, замкнуте й похмуре обличчя якогось чоловіка. Невідомий, одяг якого не можна було розглядіти за натовпом, мав з вигляду не більше тридцяти п'яти років, а проте був уже лисий. Тільки на скронях у нього лишилося кілька пасом рідкого і вже сивіючого волосся; його високе й широке чоло почало вкриватися зморшками, але в запалих очах виблискували молодечий запал, жадоба життя, глибока пристрасть. Він не зводив очей з циганки, і поки шістнадцятирічна дівчина безтурботно танцювала й пурхала, викликаючи захоплення натовпу, його обличчя ставало дедалі похмуріше. Час від часу посмішка і зітхання зустрічались на його устах, але посмішка була ще більш гірка, ніж зітхання.

Нарешті дівчина, задихавшись, зупинилася, і народ любовно почав їй аплодувати.

— Джалі! — покликала циганка.

І Гренгуар побачив, як до неї підбігла гарненька біла маленька кізка, прудка, жвава, з блискучою шерсткою, з позолоченими рижками й копитцями, в золоченому нашійнику; досі він її не помічав — кізка весь час лежала на краєчку килима й дивилася, як танцювала її господиня.

— Джалі, — сказала танцівниця, — тепер твоя черга.

І, присівши, дівчина граціозно простягла до кізочки свій тамбурин.

— Джалі, — спитала вона, — який тепер місяць року?

Кізка підняла передню ніжку й стукнула ратичкою один раз по тамбуру. Справді, був перший місяць — січень. Натовп зааплодував.

— Джалі, — знову спитала дівчина, перевернувши тамбурин другим боком, — яке у нас сьогодні число?

Кадр
із фільму
«Собор
Паризької
Богоматері»
(режисер
Ж. Деланнуа,
Франція,
1956)

Джалі підняла свою позолочену ратичку і вдарила шість разів у тамбурин.

— Джалі, — провадила далі циганка, знову перевернувши тамбурин, — котра зараз година?

Джалі вдарила сім разів, і ту ж мить баштовий годинник «Будинку з колонами» вибив сьому. Народ був у захваті.

— Це чаклунство! — промовив зловісний голос у натовпі. То був голос лисого чоловіка, який не зводив з циганки очей.

Вона затремтіла і обернулась, але пролунали оплески й заглушили цей загрозливий вигук. Дівчина знову звернулася до кізки.

— Джалі, як ходить метр Гішар Гран-Ремі, капітан міських стрільців, під час процесії на стрітнення?

Джалі стала на задні ніжки й почала мекати, пересуваючись так кумедно й поважно, що всі глядачі зайшлися реготом від цієї пародії на святенницьке благочестя капітана стрільців.

— Джалі, — знову спитала дівчина, підбадьорена дедалі більшим успіхом, — а як виголошує промову королівський прокурор духовного суду метр Жак Шармолу?

Кізочка сіла й замекала, так дивно підкидаючи передні ніжки, що все в ній — інтонація, поза, рухи — одразу нагадали Жака Шармолу, бракувало тільки поганої французької і латинської вимови.

Натовп аплодував щосили.

— Святотатство! Блюзнірство! — знову почувся голос лисого чоловіка. Циганка обернулася.

— Ах, — промовила вона, — знову цей лихий чоловік!

Потім, закопиливши нижню губу, дівчина зробила гримасу, яка, очевидно, була їй притаманна, повернулася на каблучку й почала збирати в тамбурин пожертви глядачів. (...)

Через різні обставини Гренгуар потрапив у Двір Чудес. Там він знову зустрів Есмеральду, яка прийшла йому на допомогу.

V. Прикромці тривають

1. *Яке враження справила Есмеральда на Гренгуара? Яке порівняння зі світу природи використано в описі? Поясніть.*
2. *Що Есмеральда вважала головною чеснотою чоловіка? Яким вона уявляла того, кого покохає?*

audio

(...) Ви були колись дитиною, читачу, а може, ви настільки щасливі, що лишилися нею й тепер. І, напевно, ви не раз (а щодо мене, то я цьому присвячував цілі дні, найкраще використані дні мого

життя) у яскравий сонячний день на березі річки бігали слідом за якоюсь зеленою чи блакитною бабкою, яка, весь час різко змінюючи напрямок свого льоту, перелітала з кущика на кущик, немов цілуючи кінчик кожної гілки. Ви пригадуєте, з яким любовним зацікавленням ваша думка і ваш погляд приверталися до цього маленького вихору пурпурно-лазурових крил, що шелестіли і бриніли, свистіли, гули, в центрі цього вихору тріпотіла невловима форма, затінена самою швидкістю власного руху. Ефірне створіння, яке невиразно вимальовувалося крізь це тріпотіння крилець, здавалося вам химерним, нереальним, — його не можна було торкнутися, не можна було побачити. І коли нарешті бабка сідала відпочивати на гострій верхівці очеретини і ви, затамовуючи подих, могли розгледіти довгі прозорі крила, довгий смалевий одяг, два кришталевих ока, — який подив охоплював вас і як побоювались ви, щоб цей образ знову не перетворився на тінь, а чарівна істота на химеру. Пригадайте ці враження, і ви легко зрозумієте, що відчув Гренгуар, споглядаючи у видимій, відчутній оболонці ту Есмеральду, яку він досі бачив лише невиразно у вихорі танцю, співу та метушні.

Все глибше й глибше він поринав у свої марення.

«Так от що воно таке Есмеральда! — думав він, стежачи за нею замріяним поглядом. — Небесне створіння! Вулична танцівниця! Так багато й так мало! Це вона сьогодні вранці завдала останнього удару моїй містерії, і це вона сьогодні ввечері врятувала мені життя. Мій злий геній! Мій добрий ангел! Чарівна жінка, слово честі!...» (...)

Він зважився на делікатне питання.

— Отже, ви не хочете, щоб я був вашим чоловіком? Дівчина пильно подивилася на нього й сказала:

— Ні!

— А коханцем? — знову спитав Гренгуар. Вона зробила гримаску й відповіла:

— Ні!

— А другом? — наполягав поет.

Вона пильно глянула на нього і, хвилину подумавши, промовила:

— Можливо.

Це «можливо», таке дороге для філософів, підбадьорило Гренгуара.

— А чи знаєте ви, що таке дружба? — спитав він.

— Так, — відповіла циганка. — Це означає бути братом і сестрою; це дві душі, які стикаються, не зливаючись, це два пальці однієї руки.

Антуан-Жозеф Вірц.
Квазімодо. 1839 р.

— А кохання? — спитав Гренгуар.

— О кохання! — промовила вона, і голос її затремтів, а очі заблищали. — Це коли двоє стали чимось єдиним. Коли чоловік і жінка зливаються в одного ангела. Це — небо!

При цих словах обличчя вуличної танцівниці засяяло такою красою, що надзвичайно вразила Гренгуара; як здалося йому, вона цілком відповідала майже східній екзальтованості її слів. Її уста, рожеві й чисті, усміхалися, чоло, непорочне й ясне, час від часу затьмарювалося думками, як дзеркало від подиху, а з-під довгих чорних опущених вій випромінювалося якесь невловиме світло, що надавало її рисам тієї ідеальної ніжності, яку Рафаель згодом зумів відтворити в містичному злитті дівоцтва, материнства й божественності.

— Яким же треба бути, щоб вам сподобатися? — вів далі Гренгуар.

— Треба бути мужчиною.

— А я? — спитав Гренгуар. — Хто ж я такий?

— У мужчини на голові шолом, у руці — меч, золоті остроги на каблуках.

— Оце так! — сказав Гренгуар. — Виходить, без острогів не можна бути мужчиною? Ви когось любите?

— Чи я когось кохаю?

— Атож, чи кохаєте?

Вона хвилинку сиділа задумана, потім з якимсь особливим виразом промовила:

— Я про це скоро дізнаюсь.

— А чому не сьогодні ввечері? — ніжно запитав поет. — Чому б вам не покохати мене?

Вона серйозно глянула на нього.

— Я покохаю лише того, хто зможе мене захистити. (...)

КНИГА ТРЕТЯ

I. Собор Богоматері

Як ви розумієте вислів «кам'яна симфонія»? Чому автор для опису собору використав термін із музичного мистецтва?

Безперечно, ще й тепер Собор Паризької Богоматері — велична й чудова будівля. Та хоч яким чудовим лишився Собор старіючи, не можна не вболівати й не обурюватися, дивлячись на ті численні пошкодження й руйнування, яких завдали і час, і люди цій поважній пам'ятці старовини, не шануючи ні Карла Великого, який заклав перший її камінь, ні Філіппа-Августа, який поклав останній. (...)

Спинаючись тільки на найістотніших прикладах, зауважимо, що в історії архітектури мало залишилося сторінок, кращих за ту, якою є

цей фасад, де послідовно і в сукупності постають перед нами три стрілочастих портали, над ними — ажурний карниз з двадцяти восьми ніш із статуями королів; кращих за величезне центральне вікно-розету між двох бокових вікон — наче священник з дияконом та іподияконом, високий і філігранний ряд арок трилистої форми, що на своїх тонких, тендітних колонах тримає важку площадку; нарешті дві похмурі й масивні башти з шиферними піддашками. Усі ці гармонійні частини прекрасного цілого, споруджені одна над одною у п'ять величезних ярусів, розгортають перед очима, багатообразно і водночас пластично, свої незліченні деталі скульптури, різби й карбування, могутньо зв'язані у спокійній величі цілого. Все це — величезна кам'яна симфонія, колосальне творіння однієї людини й одного народу, єдине й складне, немов вірші «Іліади» та «Романсеро», з якими воно споріднене; чудовий твір спільних зусиль цілої епохи, на кожному камені якого відбиті сотні виявів фантазії робітника, керованої генієм художника; одне слово, рід могутнього й плідного творіння людського, подібного до творіння божественного, у якого воно перейняло його подвійний характер: різноманітність і вічність. (...)

Те, що ми тут казали про фасад, слід сказати й про весь храм, а сказане про кафедральний собор Парижа стосується всіх християнських храмів середньовіччя. Усе в цьому мистецтві, яке з'явилося само по собі, логічне й пропорційне. (...) Але повернімося до фасаду Собору Паризької Богоматері, такого, яким він нам видається ще й тепер, коли ми йдемо благоговійно споглядати суворий і могутній храм. (...)

Кожен бік, кожен камінь цієї поважної пам'ятки є сторінкою не тільки історії країни, але й історії науки та мистецтва. (...)

Великі будівлі, як і великі гори — витвори віків. Часто форма мистецтва вже змінюється, а вони все ще не закінчені (...); вони повільно змінюються, відповідно до вже зміненого мистецтва. Нове мистецтво береться до пам'ятки в тому вигляді, в якому її знаходить, втілюється в неї, уподібнює її до себе, розвиває її відповідно до своєї фантазії і, якщо може, закінчує. Це відбувається спокійно, без зусиль, без протидії, згідно з природним непорушним законом. Це живець, який прищепився, сік, що бродить, рослина, що прийнялася. Без-

Кадр із фільму «Собор Паризької Богоматері» (режисер Ж. Деланнуа, Франція, 1956)

умовно, у цьому послідовному спаюванні багатьох мистецтв на різних висотах однієї і тієї ж будови є матеріал для багатьох книг, а часто і для всесвітньої історії людства. Людина, митець, особа зникають у цих величезних анонімних масах; людський розум знаходить у них свій вияв і свій загальний підсумок. Час — архітектор, народ — муляр. (...)

II. Париж з висоти пташиного польоту

Які особливості забудови Парижа відзначив автор?

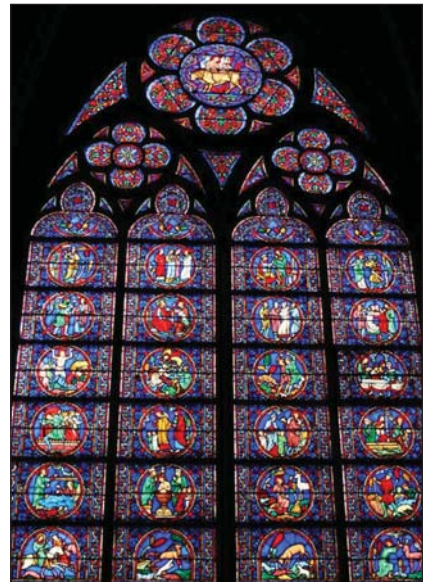
Ми спробували відтворити перед читачем чудовий Собор Паризької Богоматері. Ми в загальних рисах згадали майже всі красоти, які він мав у п'ятнадцятому столітті і яких йому бракує сьогодні. Однак ми поминули головне, а саме, — панораму Парижа, що в ті часи відкривалася з висоти його веж. (...)

Париж, як відомо, виник на стародавньому острові Сіте, що має форму колиски. Піщаний берег цього острова був його першим валом, а Сена — першим ровом. Багато століть Париж існував як острів з двома мостами, одним на півночі, другим на півдні, і двома передмостовими укріпленнями, що були водночас його брамами і його фортецями — Великим Шатле на правому березі та Малим Шатле — на лівому.

Згодом, з часів першої королівської династії, Париж, занадто стиснутий на своєму острові і не маючи вже змоги на ньому розвернутися, перекинувся через річку. (...)

У п'ятнадцятому столітті Париж ще був поділений на три міста, цілком відмінних і відокремлених одне від одного, кожне із своїм власним обличчям, своїми особливостями, своїми нравами, своїми звичаями, своїми привілеями, своєю історією: Сіте, Університет і Місто. (...)

Як ми вже сказали, кожна з цих трьох великих частин Парижа становила окреме місто, але місто надто обмежене, щоб бути цілком самостійним і обходитися без двох інших. Тому кожне з них мало цілком своєрідний зовнішній вигляд. У Сіте переважали церкви, у Місті — палади, в Університеті — учбові заклади. (...)

Вітражі в каплиці Сен-Жорж.
Собор Паризької Богоматері.
Сучасне фото

У Сіте був Собор Паризької Богоматері, у Місті — Лувр і Ратуша, в Університеті — Сорбонна. Місто мало Центральний ринок, Сіте — Божий притулок, Університет — Студентський лужок. Провини, вчинені школярами на лівому березі, на їхньому Студентському лужку, розглядалися судом на острові, у Палаці правосуддя, а каралися на правому березі — на Мон-фоконі. (...)

З висоти пташиного польоту ці три частини — Сіте, Університет і Місто — являли собою, кожна зокрема, густу сітку химерно переплутаних вулиць. Однак з першого погляду видно було, що ці три частини столиці становили єдине ціле. Одразу ж впадали в око дві довгі паралельні вулиці, що тяглися безперервно, без поворотів, майже по прямій лінії, перетинаючи з кінця в кінець, з півдня на північ, перпендикулярно до Сени, всі три частини міста і сполучаючи їх. Вони змішували й безупинно переливали та перекидали людський потік з-за мурів однієї частини міста в мурі іншої і з трьох міст робили одне. (...)

Екранізації роману В. Гюго

Твір В. Гюго дуже популярний у кінематографі. Його почали екранізовувати з 1905 р. Один із найвідоміших фільмів — «Собор Паризької Богоматері» режисера Жана Деланнуа (Франція, 1956). Ця стрічка майже точно відтворює художній текст. Вражають живі характери персонажів і масові сцени. У 1982 р. режисери Майкл Тачнер та Алан Х'юм зняли художній фільм «Горбань із Нотр-Даму» (Велика Британія, США). У ньому зроблено акцент на масових сценах та особливостях епохи. У 1996 р. режисери Кірк Вайз і Гері Труздейл створили анімаційний фільм «Горбань із Нотр-Даму» (США). У ньому романтична історія адаптована для дітей, однак до сюжету внесено чимало змін (повсталий народ на чолі з Фебом звільняє Есмеральду, Феб також рятує Квазімодо). Є й інші інтерпретації роману В. Гюго. *Подивіться одну з них і висловте своє враження.*

Кадр із фільму «Горбань із Нотр-Даму» (режисери М. Тачнер, А. Х'юм, Велика Британія, США, 1982)

АКТИВНОСТІ**Комунікація**

1. Як до Квазімодо ставляться люди? Чому?
2. Як собор вплинув на життя і свідомість Квазімодо?
3. За що судили Квазімодо?
4. Розкрийте ставлення Клода Фролло до Есмеральди. Чому Есмеральда навіть під загрозою смерті відмовила йому?
5. Чи заслуговує на кохання Есмеральди Феб де Шато-пер?
6. Опишіть спосіб життя, мрії та сподівання Есмеральди.

check
yourself

exercises

games

Аналіз та інтерпретація

7. Наведіть приклади контрастів у романі В. Гюго. Як вони розкривають характери головних персонажів?
8. Поясніть причини трагедії, що спіткала Есмеральду. Чи могла вона уникнути смерті?
9. Що таке гротеск? Відшукайте приклади гротеску у творі.

Творче самовираження

10. Створіть власну обкладинку або лепбук до роману «Собор Паризької Богоматері». Прокоментуйте.

Цифрові навички

11. За допомогою інтернету встановіть, які реальні місця згадано у творі В. Гюго. Покажіть їх на мапі Парижа. Доберіть світлини.

Дослідження і проєкти

12. Підготуйте проєкт на одну з тем: 1) «Античність у романі “Собор Паризької Богоматері”»; 2) «Історія та архітектура Нотр-Дам де Парі у творі»; 3) «Система середньовічного судочинства та її відображення в романі В. Гюго».

Життєві ситуації

13. У які моменти персонажі твору виявляють: а) жорстокість; б) людяність; в) здатність на високе почуття кохання? Коли вони діють свідомо, а коли — спонтанно?

Зміст

Книжки і свобода	3
Як працювати з підручником.....	4

ВСТУП

Літературні жанри та стилі	7
Жанри художньої літератури	7
Стилi загальні та індивідуальні	10

Розділ 1

1

ДОБА ПРОСВІТНИЦТВА: РОЗУМ, ПРИРОДА, ОСВІТА

Історичні умови, провідні ідеї та напрями Просвітництва	14
Йоганн-Крістоф-Фрідріх Шиллер	24
<i>До радості</i>	27
Йоганн-Вольфганг Гете.....	30
<i>Травнева пісня</i>	33
Джонатан Свіфт	35
<i>Мандри Лемюеля Гуллівера (Уривки)</i>	41

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Крістіне Нестлінгер	62
<i>Маргаритко, моя квітка (Уривки)</i>	65

Розділ 2

2

ВІД РОМАНТИЗМУ ДО РЕАЛІЗМУ

Романтизм у літературі та мистецтві	80
Генріх Гейне	88
<i>«На півночі кедр самотній...»</i>	94
<i>«Не знаю, що стало зо мною...»</i>	95
<i>«Коли розлучаються двоє...»</i>	96
Джордж-Ноел-Гордон Байрон.....	99
<i>«Хотів би жити знов у горах...»</i>	105
<i>«Мій дух, як ніч...»</i>	107
<i>Мазепа (Уривки)</i>	111
Віктор-Марі Гюго	121
<i>Собор Паризької Богоматері (Уривки)</i>	130